

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

POD LUPOM: MLADI NA SELU

dr Dragan Stanojević
Filozofski fakultet, Beograd

dr Vladimir Mentus
Institut društvenih nauka, Beograd

Idrija 2020

Sadržaj

Pod lupom: mladi na selu.....	1
Sadržaj.....	2
1. Uvod.....	4
2. Sociodemografske odlike seoske populacije.....	5
Demografske karakteristike.....	5
Prednosti i nedostaci života na selu.....	9
Ključni nalazi.....	10
3. Socioekonomski status mladih na selu i u gradu.....	10
Razlike u dohotku.....	11
Stambeni uslovi.....	13
Ključni nalazi.....	14
4. Zdravlje i rizična ponašanja.....	15
Opšte zdravlje i rizični oblici ponašanja.....	16
Mentalno zdravlje.....	19
Ključni nalazi.....	22
5. Obrazovanje.....	23
Trenutni status i aspiracije.....	23
Ostvarenje aspiracija i međugeneracijska pokretljivost.....	24
Percepcija obrazovnog procesa.....	27
Ključni nalazi.....	29
Stope aktivnosti.....	30
Tipovi ugovora i percepcija rada.....	34
Šta je bitno prilikom pronalaska posla?.....	37
Značaj neformalnog i formalnog za dobijanje posla.....	39
Ključni nalaz.....	41
7. Participacija.....	42
Politička participacija.....	42
Participacija – stara i nova.....	45
Kvalitativni uvid u izazove participacije.....	47
Politička orijentacija.....	49
Odnos prema demokratiji.....	53
Odnos prema EU.....	55
Identitet i vezanost za zemlju, region i mesto.....	57
Percepcija budućnosti Srbije.....	58
Ključni nalazi.....	59
8. Porodica i partnerstvo.....	61
Struktura porodice.....	61
Porodični odnosi – odnos sa roditeljima.....	63
Partnerstvo.....	68
Zasnivanje sopstvene porodice.....	70
Ključni nalazi.....	71
9. Slobodno vreme.....	72
Aktivnosti mladih.....	73
Kvalitativni uvidi u način provođenja slobodnog vremena i druženje.....	75
Učestalost aktivnosti mladih sa sela.....	77
Obrasci životnih stilova.....	79

Fizički izgled i seksualni odnosi	81
Prijatelji različitog socijalnog porekla.....	84
Ključni nalazi	85
10. Vrednosti i poverenje	86
Poverenje u institucije.....	88
Međuljudsko poverenje.....	90
Socijalna distanca	91
Stavovi o legitimnosti različitih oblika ponašanja mladih.....	93
Autoritarizam i etnocentrizam.....	94
Religioznost.....	95
Lični strahovi.....	98
Kritički odnos prema društvenim i političkim temama – autoriteti mladih.....	100
Ključni nalazi	102
11. Zadovoljstvo životom	103
Zadovoljstvo životnim domenima i optimizam.....	104
Osećaj diskriminacije	106
Ključni nalazi	109
12. Upotreba digitalnih tehnologija	110
Digitalna pismenost.....	113
Kvalitativni odgovor na upotrebu interneta na selu.....	116
Potreba za posebnim mestom komunikacije mladih sa sela	117
Ključni nalazi	119
Reference	120
Korišćene baze podataka.....	124

1. Uvod

Studija *Under the Loupe: Rural Youth Work!* tiče se ruralnog omladinskog rada u Srbiji i ima za ključni cilj kreiranje nacionalne strategije za ruralni omladinski rad. U tu svrhu su ispitani među ruralnom omladinom u zemlji: dostupnost resursa (individualni, porodični, institucionalni i resursi zajednice), struktura potreba mladih, potencijal za stvaranje novih resursa, kao i načini na koje institucije i mladi mogu biti od koristi u tom procesu.

Istraživanje je obuhvatalo dve faze i to sekundarnu obradu kvantitativnih podataka, kao i prikupljanje i obradu kvalitativnih podataka.

U okviru prve faze, kvantitativno su obrađene prvenstveno dve baze podataka, obe nacionalno-reprezentativne. Prva je Anketa o prihodima i uslovima života Republičkog zavoda za statistiku iz 2018. godine, u okviru koje su istraženi demografska struktura i socio-ekonomske karakteristike mladih u ruralnim, ali i urbanim područjima u zemlji. Baza korišćena u studiji obuhvata 2696 ispitanika starosti od 16 do 30 godina.

Druga baza podataka je *FES Youth Studies Southeast Europe* takođe iz 2018. godine, pomoću koje je istražen širok spektar domena života mladih ispitanika: socio-ekonomski status – nejednakosti, pristup infrastrukturi, rizik od siromaštva, status zaposlenja, materijalni status domaćinstava mladih, finansijska situacija, stambena situacija, zdravstveni uslovi, rizično ponašanje među mladima, brige i stres, obrazovni status, percepcija sopstvenog obrazovnog puta, težnji i planova, posao, zaposlenost i radni status, tranzicija na rad, preduzetništvo, poslovne aspiracije, političko učešće - tradicionalni oblici (glasanje, stranački aktivizam), novi oblici učešća, volontiranje, učešće u donošenju odluka, partnerstvo, porodične vrednosti, tranzicija na porodicu, zajednički život, brak, postajanje roditeljem, aktivnosti tokom slobodnog vremena, obrasci životnih stilova, vrednosti mladih, poverenje, socijalna distanca, osećaj kontrole nad svojim životom, zadovoljstvo životom, iskustvo diskriminacije i, konačno, korišćenje digitalnih tehnologija među mladima. Osim što je i prema ovim domenima izvršena komparativna analiza ruralnog i urbanog mladog stanovništva, analizirane su razlike unutar same ruralne populacije, najčešće u odnosu na pol, starost, nivo obrazovanja i finansijsku situaciju domaćinstva. Ovu nacionalno-reprezentativnu bazu podataka čini 1170 ispitanika starosti od 14 do 29 godina.

Pored ovih baza podataka, mestimično su korišćene još dve. Prva je izdvojen takođe nacionalno reprezentativan uzorak Srbije u okviru *European Social Survey*, iz 2018. godine, sa ukupno 2043 ispitanika. Druga je *Upotreba informacionih tehnologija* Republičkog zavoda za statistiku, takođe iz 2018. godine. Nacionalno-reprezentativan uzorak u okviru ove baze obuhvata 2627 ispitanika. Najzad, sekundarno su analizirani i podaci Eurostat-a, prvenstveno za međudržavne komparacije, kao i Republičkog zavoda za statistiku.

Kvalitativni deo istraživanja bazirao se na prikupljanju i obradi podataka prikupljenih putem fokus grupa. U okviru ove faze izvršene su tri fokus grupe sa 17 mladih ispitanika diferenciranih prema polu, starosti, obrazovanju i regionalnoj pripadnosti. U prikupljanju ovih podataka fokus je bio na sledećim pitanjima:

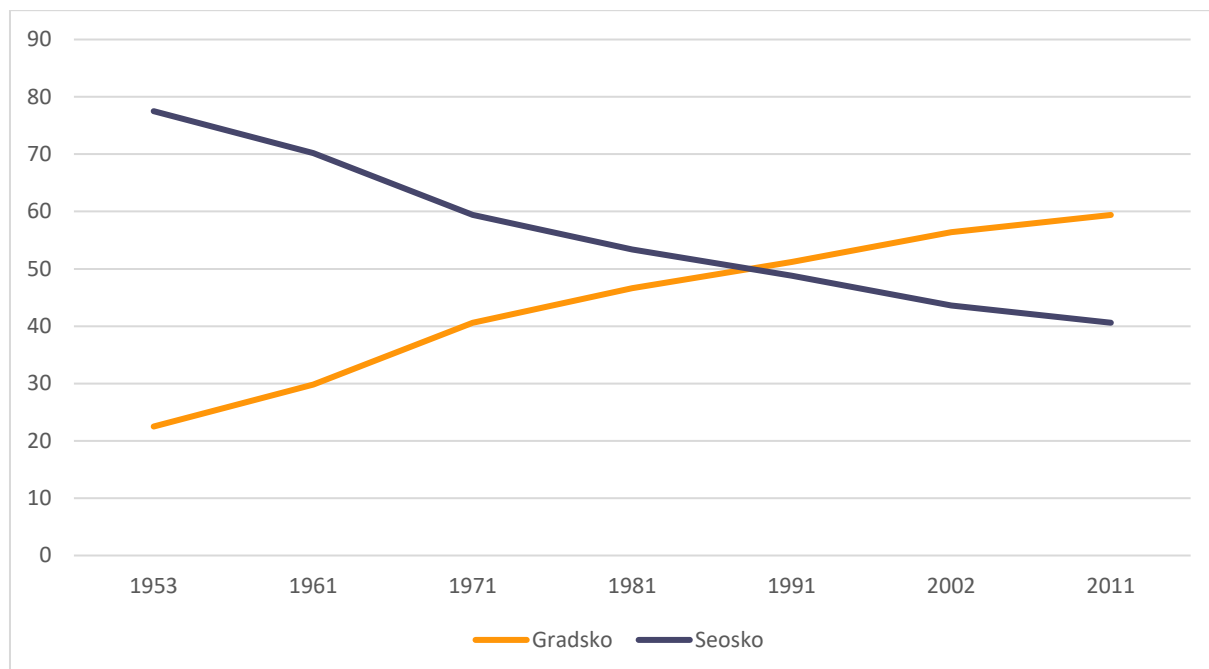
provođenje slobodnog vremena tokom vikenda i tokom radnih dana, zadovoljstvo slobodnim vremenom, bavljenje sportovima i hobijima, planiranje slobodnog vremena, kontakti i druženje, osobe od poverenja, društveni i politički aktivizam, koiršćenje interneta, informisanost o društvenim i političkim događajima i sl.

2. Sociodeomografske odlike seoske populacije

Demografske karakteristike

Ubrzani procesi modernizacije nakon Drugog svetskog rata su doveli do značajnog izmeštanja ruralnog stanovništva u gradove. Industrijalizacija zemlje je stvarala sve veću potrebu za radnicima, a socijalistička ideologija je podrazumevala i favorizovala jaku radničku klasu dok istovremeno nije bila blagonaklona prema seljaštvu koje se percipiralo kao reakcionarni element čiji interes leži u privatnom vlasništvu (nad zemljom). Iako je privatno vlasništvo nad zemljom očuvano, seoske sredine bivše Jugoslavije se nisu razvijale (posebno infrastrukturno) istim tempom kao i gradske, a ni u poređenju sa seoskim sredinama drugih socijalističkih zemalja. To je u velikoj meri dovelo do ubrzane urbanizacije i napuštanja sela. Proces koji je u mnogim zapadno evropskim zemljama tekao relativno postepeno, i trajao decenijama i gotovo vekovima, u Srbiji se odvio u periodu manjem od 50 godina.

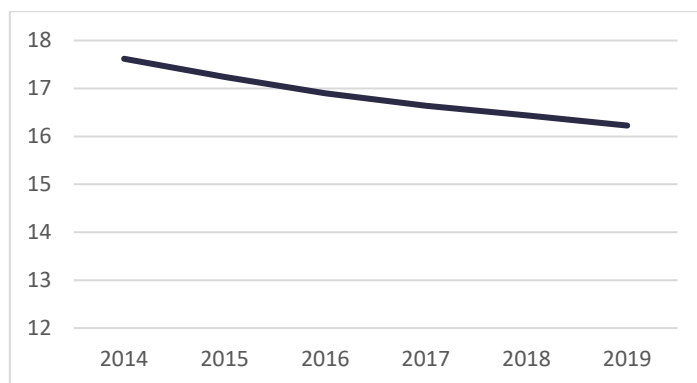
Grafikon 1. Udeo gradskog i seoskog stanovništva u ukupnom stanovništvu Srbije (%)

Izvor: Republički zavod za statistiku, 2018.

Nakon Drugog svetskog rata četiri od pet osoba su živele na selu, da bi početkom devedesetih učešće gradske sredine nadmašilo učešće seoske. Prema poslednjim popisnim podacima, u Srbiji je oko 40% seoske i oko 60% gradske populacije. Imajući u vidu procese unutrašnjih i spoljnih migracija, očekujemo dalje smanjenje seoske populacije u budućnosti.

Grafikon 2. Učešće mladih u ukupnoj populaciji Srbije (%)

Izvor: Eurostat

Tabela 1. Broj mladih starosti 15-29 godina u urbanim i ruralnim sredinama

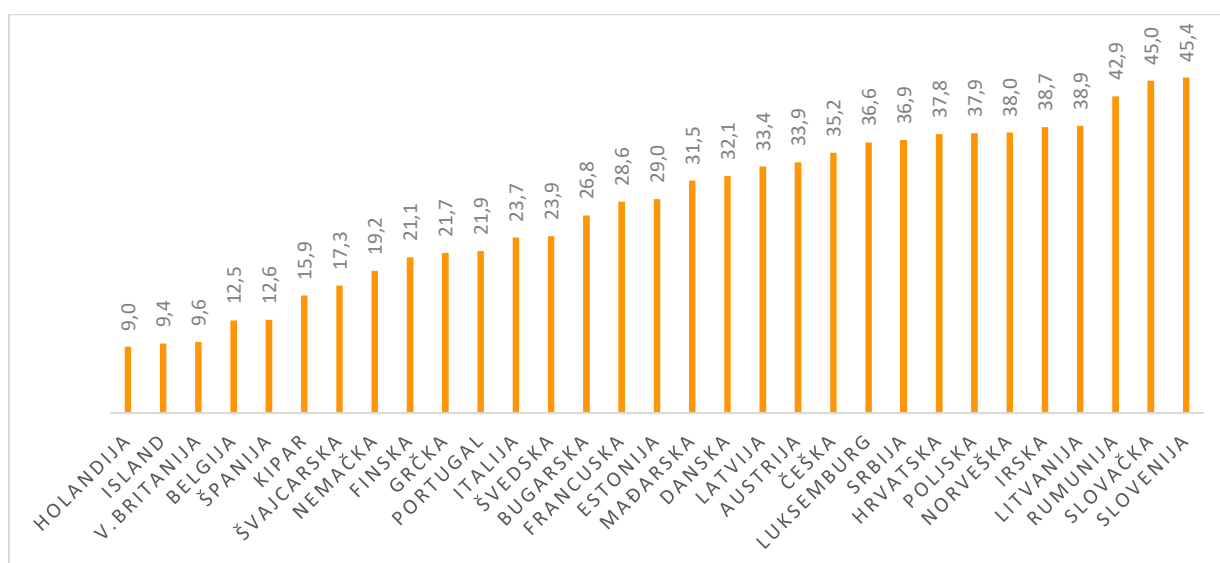
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Urbano	1259200	1226400	1195800	1171500	1150800	1129900
Ruralno	462300	464300	438700	443000	443900	429100

Izvor: Eurostat

Iako svedočimo smanjenju broja stanovnika Srbije, koja po poslednjim procenama (1. 1. 2019. godine) iznosi 6,963,764 stanovnika, istovremeno opada ne samo apsolutni broj mladih (tabela 1) već i njihovo relativno učešće u ukupnoj populaciji koje trenutno iznosi oko 16% (grafikon 2). Usled smanjenih stopa fertiliteta, relativne oskudice i novih životnih stilova, demografska piramida se menja tako da relativno dominira učešće starih i sredovečnih.

U poređenju sa drugim zemljama Evrope, Srbija spada u red zemalja sa relativno visokim učešćem mladih koji žive na selu. Konkretno oko 37% mladih živi na selu, i u ovoj grupi visokog učešća seoske mlade populacije dominiraju postsocijalističke zemlje uz nekoliko izuzetaka (Norveška, Irska, Luksemburg). Razlozi za relativno visoko učešće seoske populacije u ovim zemljama se razlikuju, i mogu biti kako relativno ravnomerno razvijena infrastruktura u seoskim i gradskim sredinama, što mlade ne motiviše da migriraju ka većim gradovima, tako i izrazite nejednakosti unutar zemlje koje ne omogućavaju mladima da se otisnu u urbane sredine iako bi to hteli.

Grafikon 3. Učešće seoske mlade populacije komparativno (%)

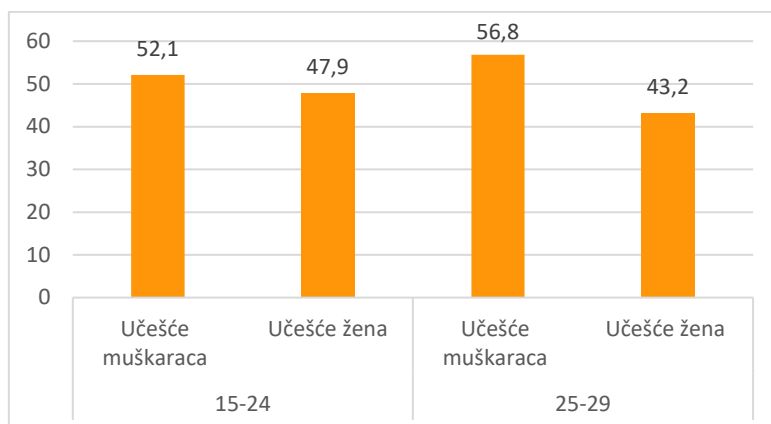

Izvor: Eurostat, 2019.

Učešće mladih sa sela u ukupnoj populaciji mladih se ne menja posebno u poslednjih nekoliko godina (2014. godine je iznosilo 36,7%, a 2019. godine 36,9%). Zanimljiv je podatak da seoska populacija izražava nešto veći rodni disbalans nego što je to slučaj sa populacijom mladih. Naime, u populaciji mladih starosti 15-29 godina ima nešto više muškaraca (51,3%) nego žena (48,7%), ali je ova razlika izraženija na selu, i kao što nam grafikon pokazuje, disproporcija se povećava sa godinama starosti mladih. U populaciji starosti od 15 do 24 godine, muškaraca ima oko 52%, a žena oko 48%, da bi u starosnoj kohorti od 25 do 29 godina, ova razlika još veća i iznosi gotovo 57% muškaraca i 43% žena. Podaci za ekonomske razvijene zemlje (gde je učešće mladih žena starosti od 25 do 29 godina, na primer, u Belgiji 49,2%, u Danskoj 53,2%, u Francuskoj 50%, u Austriji 51,2% itd.) ukazuju na postojanje i očuvanje rodnog balansa, dok ekonomski nedovoljno razvijene zemlje pokazuju izrazitiji disbalans, koji se povećava sa starenjem mlade populacije.

Ovi podaci nam ukazuju da je emigracija ženskog stanovništva sa sela izraženija nego od strane muškog. Razlozi za ovaj trend su ekonomske i kulturološke prirode. Tradicionalna kultura seoskog gazdinstva i dalje daje prednost muškim naslednicima, koji ostaju na selu nasledujući imanje. Usled manje posla na selu, česta strategija porodice je da se ženska deca školuju i ukoliko je moguće zbog posla ili udaje, presele u grad. Jedna od posledica rodnog disbalansa je nemogućnost jednog dela muške seoske populacije da pronađu partnera/supružnika i zasnuju porodicu. Ovaj izazov je veći ukoliko je selo udaljenije od grada i ukoliko je manje po broju stanovnika.

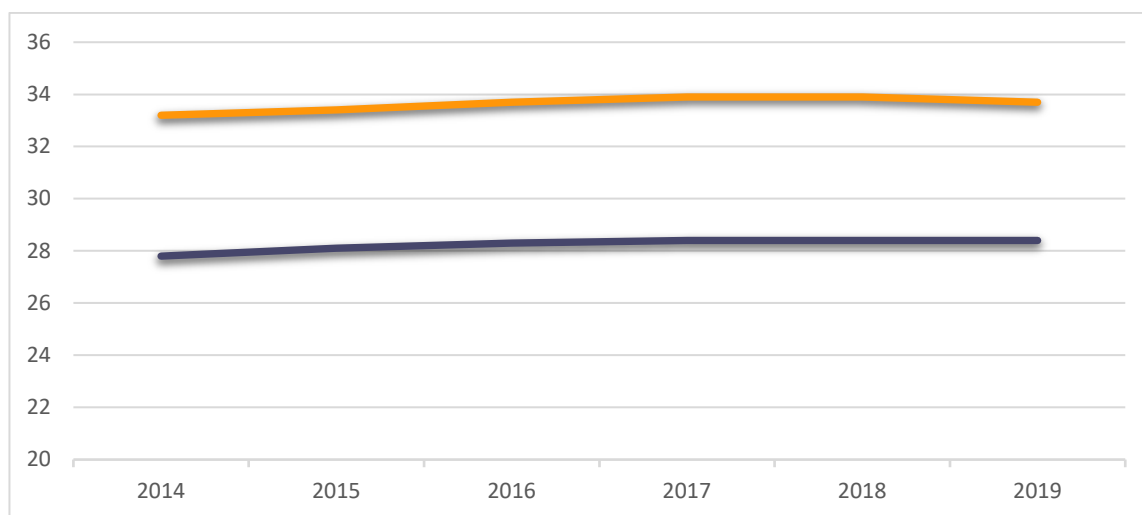
Grafikon 4. Učešće mladih muškaraca i žena na selu u dve starosne kohorte (%)

Izvor: Eurostat, 2019

Prosek godina prilikom napuštanja roditeljskog doma za mlade muškarce na selu je 33,7 godine, a za mlade žene je 28,4 godine (prema podacima RZS za 2019. godinu). Zanimljivo je da se ovaj prosek nešto povećao u poslednjih šest godina (od 2014. godine), ukazujući nam da mladi i na selu nešto kasnije napuštaju roditeljski dom, a najverovatniji razlog je duži ostanak u procesu obrazovanja, i pomeranje svih tranzicija (radne, porodične) za kasnije godine.

Grafikon 5. Prosek godina prilikom napuštanja roditeljskog doma prema polu

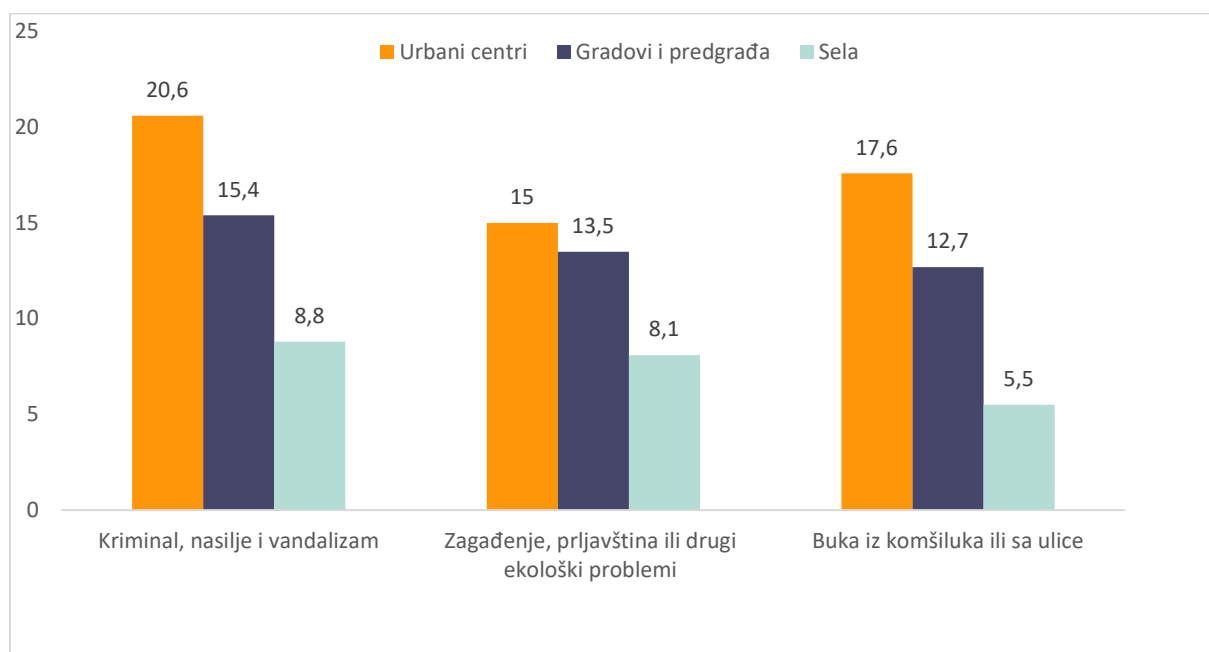

Izvor: Republički zavod za statistiku

Prednosti i nedostaci života na selu

Na početku studije odmah želimo da naglasimo da život na selu nije samo pokazatelj deprivilegovanosti i prostorne udaljenosti (ili izolovanosti), već da ima i prednosti u odnosu na život u gradu. Iako je život na selu značajno teži u proseku, postoje izvesne prednosti života u ovim područjima. Kriminal, nasilje i vandalizam su prisutniji u urbanim centrima i gradskim sredinama nego na selu, što selo čini manje rizičnim područjem za život. Na selu je stepen prijavljivanja rizika od kriminala i nasilja više nego duplo niži u poređenju sa urbanim centrima. Slična je stvar i sa zagađenjem, prljavštinom i drugim ekološkim izazovima. Među seoskom populacijom se ovi problemi percipiraju u duplo manje slučajeva nego u urbanim centrima. Još izrazitija razlika između sela i grada se odnosi na buku koja dolazi bilo od komšija, bilo sa ulice. U gradovima svaka šesta osoba prijavljuje izloženost bučnom okruženju, dok je to tek svaka dvadeseta osoba na selu (SILC, 2018).

Grafikon 6. Percipirani problemi u tri tipa naselja (%)

Izvor: SILK, 2018

Mladi na selu često navode nedostatak sadržaja, ali kao glavni nedostatak života na selu vide i lošiji kvalitet života i teže obrazovne i poslovne mogućnosti, depopulaciju i lošiju infrastrukturu.

Selo kao selo nema više ni svoju prodavnicu već četiri-pet godina. Tako da tu jedino što je ostalo gde je bila prodavnica bio je nekad dom, tu je isto nešto kao gluma tu bila, i tako dalje. Tu su se nekad stariji momci i mi okupljali i igrali stoni tenis. Sve ostalo je u Kragujevcu najbliže.

Fali sportskih i kulturnih dešavanja, kao i nekih edukativnih dešavanja za mlade.

Sa druge strane, kao glavne prednosti života na selu mladi navode mirniji i zdraviji život.

Ja sam sa sela i mogu ti reći da je mnogo bolje živeti na selu nego u gradu, zato što dosta prednosti ima i ja bar nemam nikakvu manu što živim na selu a nisam u gradu. Imma prednosti oko voća i oko povrća, oko hrane najviše, svež je vazduh i čist je vazduh. Može da se prošeta bilo kada, nije sad da ste ograničeni, da morate ovako ili onako. Jednostavno ja volim selo i nekad kad bih živela, živela bih na selu, mislim ostala bih na selu.

Ključni nalazi

- Konstantan dugoročni trend opadanja udela seoskog i rasta gradskog stanovništva u Srbiji doveo je do odnosa 60 prema 40 u korist potonjeg.
- U poređenju sa drugim zemljama Evrope, Srbija spada u red zemalja sa relativno visokim učešćem mladih koji žive na selu.
- Učešće mladih sa sela u populaciji mladih se ne menja posebno u poslednjih nekoliko godina.
- Seoska populacija izražava nešto veći rodni disbalans nego što je to slučaj sa gradskom populacijom, u korist muškaraca.
- Emigracija ženskog stanovništva sa sela je izraženija nego od strane muškog.
- Kriminal, nasilje i vandalizam su prisutniji u urbanim centrima i širim gradskim područjima sredinama, u poređenju sa selima.
- Blizina prirodi, čistom vazduhu i percipiranim iskrenijim odnosima su razlozi zbog kojih mladi ostaju da žive na selu.

3. Socioekonomski status mladih na selu i u gradu

Razlike u socioekonomskom statusu između populacija urbanih i ruralnih područja u znatnoj meri su zavisne od trenutnog nivoa ekonomskog razvoja šire oblasti (Bernard, 2019). U siromašnijim zemljama poput Srbije, osetniji je disbalans na štetu potonjih, a u Istočnoj Evropi je jaz prisutniji u poređenju sa Zapadnom Evropom (Bertolini et al., 2008, Shucksmith et al., 2009, Wezak-Bialowolska, 2016). Dok sa jedne strane u bogatim zemljama čak i unutar manjih ruralnih zajednica postoji mogućnost da se proizvede dovoljan nivo dobara tako da bude privlačno kao rezidencijalno okruženje bogatim slojevima stanovništva, zatim, izraženi su i jaki pozitivni centrifugalni efekti razvoja, i najzad, povezani su urbana i ruralna tržišta rada, u siromašnijim zemljama, sa druge strane seoska područja najčešće ne mogu u ovom smislu da pariraju gradovima.

Drugo, izraženost ekonomskih i socijalnih problema u seoskim područjima su povezani sa geografskom udaljenošću od gradova (prema: Bernard, 2019). Ovo se odnosi i na pristup zdravstvenim institucijama, obrazovanju i poslovima (Keeley, 2015). Velika udaljenost i mala gustina naseljenosti uvećavaju troškove transporta, komplikuju funkcionisanje tržišta rada, sprečavaju koristi od efekata ekonomije aglomeracije i rast produktivnosti, što se odražava i na niže prihode, manje poslovnih mogućnosti, i emigraciju značajnog udela uglavnom obučene radne snage (Bernard, 2019).

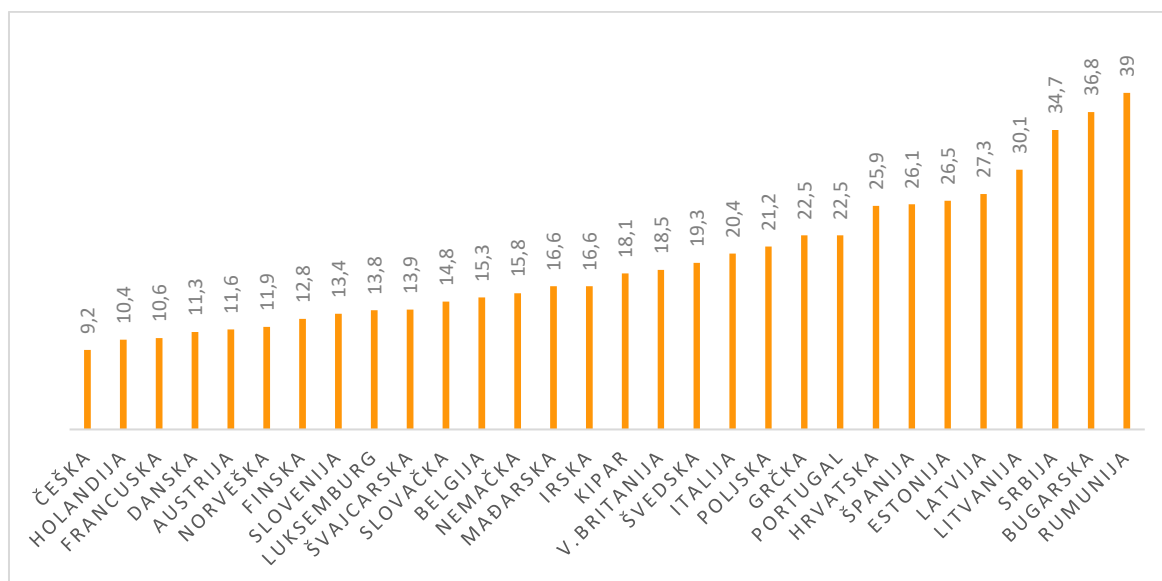
Treće, poljoprivreda, delatnost najčešće zastupljena u seoskim područjima, povezana je sa niskim prihodima, zavisna je od sezone i vremenskih uslova, i naročito osetljiva u slučaju fragmentisanih poljoprivrednih površina (ibid.), i to još drastičnije u siromašnijim zemljama kao što je Srbija.

Četvrto, period postsocijalističke transformacije je dodatno uticao da se razlike između gradova i sela prodube, i ponovo naročito u manje razvijenim zemljama (Macours and Swinnen, 2008, Swain, 2016). Ovaj period je, naime, najviše ošteti seoska tržišta rada, usled kolapsa državnih farmi i kooperativa, seoske deindustrijalizacije, kao i stranih direktnih investicija koje su bile koncentrisane na urbana područja (Förster et al., 2005, prema: Bernard, 2019).

Razlike u dohotku

Kad je reč o prihodima populacije na selu i u gradu, opet beležimo značajne razlike. Svi pokazatelji nas upućuju da su raspoloživi prihodi domaćinstava na selu značajno niži u odnosu na one u gradskim sredinama. Neto ekvivalentni raspoloživi prihod domaćinstva (u kojima žive ljudi starosti od 18-64 godina), na mesečnom nivou je 2018. godine u urbanim centrima iznosio u proseku 36,815 RSD, u gradovima i predgrađima 32,250 RSD, a u ruralnim područjima značajno manje – 25,280 RSD. Slična je situacija i ukoliko posmatramo učešće populacije koja živi ispod 60% medijane ekvivalentnog prihoda na nivou domaćinstva. SILK (2018) podaci nam govore da je u urbanim centrima takvih bilo 5,5%, u gradovima i predgrađima 5,7%, a u selima je to učešće dvostruko više, čak 13,1% domaćinstava. Dalje, 40,3% domaćinstava u kojima žive mladi na selu nije u mogućnosti da pokrije iznenađni trošak od 10.000 RSD, dok je takvih domaćinstava nešto manje u gradskim sredinama – 35,9% ($X^2=5.084$, $p < .05$, Cramer's $V = .074$). Da je finansijska situacija mladih na selu nepovoljnija svedoči i podatak, prema SHELL bazi, da 64% mladih na selu izjavljuje da (veoma) teško uspeva da sastavi kraj sa krajem, dok je to učešće, iako visoko, nešto manje u gradskim sredinama – 57% ($X^2=14.807$, $p < .05$, Cramer's $V = .043$). Za nešto „luksuznije“ potrebe je na selu još manje sredstava na raspolaganju – tako samo 36,6% mladih sa sela svedoči da ima dovoljno sredstava da jednom godišnje ode negde na sednodnevni odmor, dok isto sebi može da priušti 57,6% mladih u gradovima ($X^2=113.208$, $p < .001$, Cramer's $V = .204$).

Grafikon 7. Rizik od siromaštva mladih 15-29 komparativno (%)

Izvor: Eurostat, 2019

Podaci pokazuju da je rizik od siromaštva među mladima na selu u Srbiji značajno izraženiji u odnosu na prosek u Evropi, kao i da Srbija spada u grupu sa još tri zemlje u kojoj je taj rizik izražen u preko 30% seoske mlade populacije. I na ovom mestu svedočimo da su postsocijalističke zemlje te u kojima dominira rizik od siromaštva među mladima na selu. Druga značajna osobina kada je reč o riziku od siromaštva jeste razlika u stepenu izloženosti između gradske i ruralne populacije mladih. Naime, tabela 2 nam pokazuje da je 16% mladih u urbanim centrima izloženo ovom riziku, 20,4% u gradovima i predgrađima, a više od jedne trećine mladih (34,7%) koji žive na selu.

Tabela 2. Rizik od siromaštva prema nivou urbanizacije (%)

Urbani centri	Gradovi i predgrađa	Selo
16,0	20,4	34,7

Izvor: Eurostat, 2019

Već je pokazano za mlade u ruralnim područjima u Srbiji, kao i za manje obrazovane, da predstavljaju tranzicione gubitnike (Mojčić, 2012). 2007. godine u kategoriju nižeg materijalnog položaja bilo je svrstano 17,5% mladih iz gradova i 33,5% mladih iz sela, nasuprot 51,9% mladih iz gradova, odnosno 35,7% iz sela koji su bili višeg materijalnog položaja. Mladi sa sela su tada i subjektivno bili lošijeg materijalnog položaja, češće su isticali da nisu u mogućnosti da planiraju ili da ne uspevaju da ostvare svoje planove.

Pored siromaštva, na selu je izraženija i stopa višestruke materijalne deprivacije. Ovaj indikator SILK-a se odnosi na učešće osoba koji žive u uslovima da ne mogu da priušte najmanje 4 od navedenih 9 stvari: 1. da plate račune na vreme, 2. da održe kuću adekvatno toplom, 3. da se suoče sa iznenadnim troškovima, 4. da jedu meso, ribu ili adekvatnu zamenu svaki drugi dan, 5. jednu nedelju odmora godišnje, 6. automobil, 7. mašinu za veš, 8. kolor TV, i 9. telefon (uključujući mobilni). U urbanim centrima 12,9 domaćinstva ne može se bi da priušti najmanje četiri od navedenih devet stvari, u gradovima i predgrađima 16,8% dok je ruralnim područjima taj procenat još veći i iznosi 17,9%.

I među mladima su izražene razlike prema tipu naselja kada je u pitanju mogućnost da se priušte određene stvari. Tako, oko 9% mladih iz gradova u Srbiji ne može sebi da priušti izlazak na piće ili obrok sa prijateljima ili porodicom bar jednom mesečno, dok isti važi za 12% mladih sa sela. 13% mladih iz gradova i 17% mladih iz sela ne može da priušti redovno učešće u dokoličarskim aktivnostima. Zatim, 24% mladih iz gradova i 29% mladih sa sela nema manji iznos novca koji može na nedeljnom nivou potrošiti za sebe. Konačno, manje od 5% mladih iz gradova ne može sebi priuštiti internet konekciju za lično korišćenje kod kuće, dok isto važi za 9% mladih iz sela.

Kada su u pitanju nešto "luksuznije" potrebe, još jedan indikator prema kojem mladi u gradovima stoje znatno bolje nego mladi iz sela je mogućnost da se finansijski priušti jednonedeljni odmor u vidu putovanja. Tačnije, 42% mladih iz gradova nije u toj mogućnosti, kao i 63% mladih iz sela. Slično tome, dve petine mladih sa sela smatra da se ne bi mogla izboriti sa iznenadnim finansijskim troškovima, dok isto izjavljuje 36% mladih iz gradova.

Stambeni uslovi

Mladi na selu su i u većem riziku da žive unutar domaćinstva sa niskim radnim intenzitetom.¹ U urbanim centrima je učešće ovih domaćinstava 14,7%, u gradovima i predgrađima 15%, dok je u ruralnim sredinama gotovo četvrtina domaćinstava (23,5%) sa ovakvom strukturom, nedovoljno iskorišćenih potencijala, ali i nedovoljnih rezultata rada.

Mladi na selu u nešto većoj meri žive sa svojim roditeljima nego mladi u gradskim sredinama. Kako se vidi iz tabele 3, u gradovima je to oko 70% mladih, a u selima 82%. Sa druge strane, mladi u gradovima nešto češće žive u stambenim jedinicama koje su kupili sami ili su im kupili njihovi roditelji. Osim toga, u gradovima je zastupljenije stanovanje u iznajmljenim stambenim jedinicama i, naravno, studentskim domovima, što je odraz većih obrazovnih i poslovnih mogućnosti koje pruža život u gradovima.

¹ Indikator je definisan kao učešće ljudi starosti od 0 do 59 godina koji žive u domaćinstvima vrlo niskog intenziteta rada. To su domaćinstva u kojima su odrasle osobe (18-59 godina, isključujući studente) u proseku radile 20% ili manje od svog ukupnog radnog potencijala u prethodnoj godini.

Tabela 3. Gde žive mladi u Srbiji

	Grad	Selo
U roditeljskoj kući	69,6	82
U nasleđenoj kući/stanu	5,1	5,8
U stanu/kući koju su kupili moji roditelji	5,3	2,2
U stanu/kući rođaka ili roditelja	0,8	0,7
U stanu/kući koju sa kupio/la sam ili sa partnerom/supružnikom	2,7	1,4
U iznajmljenom stanu koji plaćam sam/a	6,8	2,2
U iznajmljenom stanu koji plaćam neko drugi	5,7	2,9
U studentskom domu	2,6	0
Drugo	1,4	2,9

Izvor: SILK, 2018

Zatim, oko 14% mladih iz gradova ima krov koji curi, vlažne zidove, podove ili temelj, ili trulež u prozorskim okvirima ili podu svog doma. U selima, taj udeo iznosi 16%. Dok 11% mladih sa sela stanuje u uslovima gde nije moguće adekvatno ugrijati prostor, u gradovima je taj udeo nešto manji, oko 9%.

Zbog nešto veće dostupnosti stambenog prostora u selima i manjim gradovima, mladi na selu žive u stambenim jedinicama koje u proseku imaju 3,6 prostorija, dok mladi u gradovima žive u manjim stambenim jedinicama koje u proseku imaju 2,96 soba. Zanimljivo je da se stanje stambenog prostora u gradu i na selu ne razlikuje značajno. Izgleda da manji gradovi pružaju nešto bolje uslove za život u poređenju sa selima i urbanim centrima. Naime, višestruko depriviranih stambenih jedinica u urbanim centrima ima 12,5%, gradovima i predgrađima 10,1% a u selima 12,3%.

Ključni nalazi

- Raspoloživi prihodi domaćinstava na selu su značajno niži u odnosu na one u gradskim sredinama.
- Slična je situacija sa udelom populacije koja živi ispod 60% medijane ekvivalentnog prihoda na nivou domaćinstva.
- Skoro dve trećine mladih na selu izjavljuje da veoma teško ili teško uspeva da sastavi kraj sa krajem, a u gradu nešto manje.
- Rizik od siromaštva među mladima na selu u Srbiji je značajno izraženiji u odnosu na prosek u Evropi, a Srbija spada u grupu sa još tri zemlje u kojoj je taj rizik izražen u skoro trećini seoske mlade populacije.
- Na selu je izraženija i stopa višestruke materijalne deprivacije.
- Dve petine mladih sa sela smatra da se ne bi mogla izboriti sa iznenadnim finansijskim troškovima, dok isto izjavljuje 36% mladih iz gradova.
- Mladi na selu su u većem riziku da žive unutar domaćinstva sa niskim radnim intenzitetom.

- Mladi na selu takođe u većoj meri žive sa svojim roditeljima nego mladi u gradskim sredinama.
- Mladi ispitanici u gradovima nešto češće žive u stambenim jedinicama koje su kupili sami ili su im kupili njihovi roditelji. Osim toga, u gradovima je zastupljenije stanovanje u iznajmljenim stambenim jedinicama.
- Oko 14% mladih iz gradova ima krov koji curi, vlažne zidove, podove ili temelj, ili trulež u prozorskim okvirima ili podu svog doma. U selima, taj udeo iznosi 16%.
- 11% mladih sa sela stanuje u uslovima gde nije moguće adekvatno ugrijati prostor, a u gradovima oko 9% njih.
- Generalno se može zaključiti, ne po prvi put, da mladi u ruralnim područjima u Srbiji predstavljaju tranzicione gubitnike.

4. Zdravlje i rizična ponašanja

Zdravlje, i to naročito mentalno, predstavlja, prema najvećem broju istraživanja, najznačajniju determinantu ukupnog kvaliteta životom, kako subjektivno merenog, tako i objektivno. Prema podacima European Social Survey iz 2018. godine, oko 12% populacije Srbije ocenjuje svoje zdravstveno stanje veoma lošim ili lošim. Prosečno posmatrano, Srbija se rangira ispod proseka evropskih zemalja kada je u pitanju subjektivno zdravstveno stanje, a konkretnije sedam ispitivanih zemalja u pomenutom istraživanju stoji lošije. Stvari relativno stoje još nepovoljnije kada je u pitanju drugi ispitivani indikator zdravlja – otežanost obavljanja svakodnevnih aktivnosti usled problema koji uključuju bolesti, mentalne probleme ili disabilitet. Skoro petine ispitanih u nacionalno-reprezentativnom uzorku Srbije izjavljuje da ima poteškoća ove vrste donekle ili u velikoj meri.

U okviru ovdašnjih kao i inostranih istraživanja kvaliteta zdravlja i zdravstvenih ustanova, lokacijska dimenzija je najčešće potpuno zanemarena. Najčešći uzrok tome je nedostatak konkretnih podataka koji se zasnivaju na podeli selo-grad, kao i uopšte zanemarenost ruralnih područja uopšte u prikupljanjima podataka ove vrste, a naročito kada su u pitanju donji socio-ekonomski ruralni slojevi (EC, 2008).

U okviru najvećeg broja zemalja, uključujući i evropske, glavni problemi koji ruralna područja imaju u odnosu na gradska, kada je u pitanju funkcionisanje zdravstvenog sistema, uključuju nedostatak kvalifikovanih zdravstvenih radnika, veliku fizičku udaljenost većih bolnica i uopšte zdravstvenih ustanova, ali i manji pristup aktivnostima koje se tiču prevencije bolesti i unapređenja zdravlja, zatim, finansijski problemi povezani sa nižim prihodima, pokrivenošću zdravstvenim osiguranjem, i većim troškovima prevoza i smeštaja u ustanovama, dalje, manje efikasne usluge hitne pomoći, infrastruktura slabijeg kvaliteta, a koja uključuje i lošiji kvalitet opreme u bolnicama, kao i potencijalno veće zahteve prema zdravstvenim radnicima (WHO Regional Office for Europe, 2010).

Svi navedeni faktori najvećim delom su izazvani nejednakom raspodelom resursa između urbanih i ruralnih područja, a što je uglavnom globalna pravilnost.

Početak ove decenije, oko 70% od 1,4 milijarde ekstremno siromašnih ljudi u zemljama u razvoju je dolazilo iz ruralnih područja (IFAD, 2011, prema: Scheil-Adlung, 2015). Osim toga, ova područja karakteriše i veliki udeo neformalno i samozaposlenih koji ne mogu ostvariti dovoljno prihoda da bi ispunili osnovne potrebe poput zdravstvenih. Ovome se dodaje i manjak javnih ulaganja u seoska područja. Prema pojedinim podacima, globalni deficit ovih područja u odnosu na gradska kada je u pitanju pokrivenost zdravstvenim osiguranjem je veći 2,5 puta (56% nasuprot 22% nepokrivenih područja) (Scheil-Adlung, 2015).

Opšte zdravlje i rizični oblici ponašanja

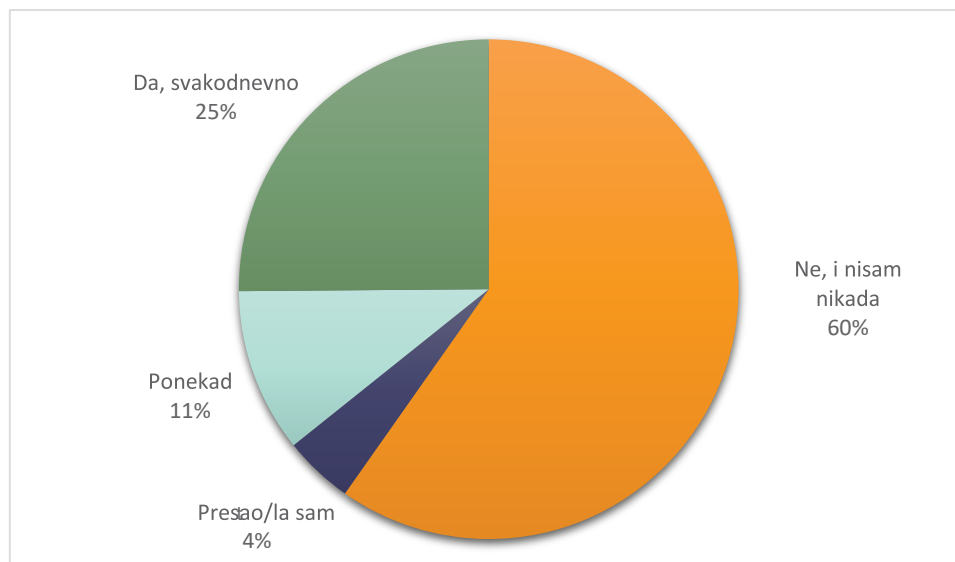
Rizični oblici ponašanja su najčešće usko povezani sa fizičkim zdravljem, ali i sa mnogim drugim aspektima mentalnog blagostanja, poput depresije, anksioznosti, suicidalnih ideja, zadovoljstva životom, kao i socijalnim, akademskim i porodičnim problemima (Walsh et al. 2016). Pojedina istraživanja (Probst et al. 2006) ukazala su da su ruralne populacije u većem riziku od iskušavanja okolnosti, uslova i ponašanja koja narušavaju zdravstveno stanje, poput fizičke neaktivnosti, velike potrošnje alkohola ili redih poseta stomatolozima.

U našoj analizi, rizična ponašanja međutim, osim što se odnose na ona usko povezana sa potencijalnim narušavanjem zdravlja, obuhvataju i ona nepovezana sa zdravstvenim rizicima. Tačnije, tu spadaju konzumacija alkohola, duvana i marihuane, nekorišćenje metoda kontracepcije, varanje na testovima u školi ili fakultetu, bežanje sa nastave bez znanja roditelja, odlazak u školu u pijanom ili drogiranom stanju, namerno oštećivanje ili uništenje tuđe imovine, korišćenje droga poput kokaina ili heroina, krađa stvari iz radnji i vršenje fizičkog nasilja ili pretnje nasiljem.

Mladi u Srbiji generalno nemaju većih problema sa zdravstvenim stanjem, naročito u odnosu na starije. Prema podacima iz SHELL, po trećina njih ocenjuje svoje zdravlje kao odlično ili vrlo dobro, oko četvrtina njih kao dobro, 7% njih da je u redu, a samo 1% kao loše. Slično govore podaci iz EU-SILC, prema kojima skoro tri petine mladih u Srbiji ima vrlo dobro zdravlje, skoro dve petine dobro, a 1% kao loše ili vrlo loše. Takođe prema ovim podacima, oko 4% mladih pati od nekih hroničnih dugoročnih bolesti, a oko 2-3% ima ograničenja u svakodnevnim aktivnostima zbog zdravstvenih problema. Dalje, oko 5% mladih je imalo iskustvo sa nedobijanjem medicinske pomoći kada je ona zatrebala. Pritom, kao najčešći razlozi su navedeni nedostatak vremena (28%), jer su hteli da sačekaju da prođe problem (18%), zatim, liste čekanja (17%), i nemogućnost da se priušti pomoć usled skupoće (16%). Kada su je u pitanju dentalno lečenje, 7% mladih je izjavilo je imalo iskustvo sa nedobijanjem lečenja kada je trebalo, a od toga čak 43% iz razloga skupoće.

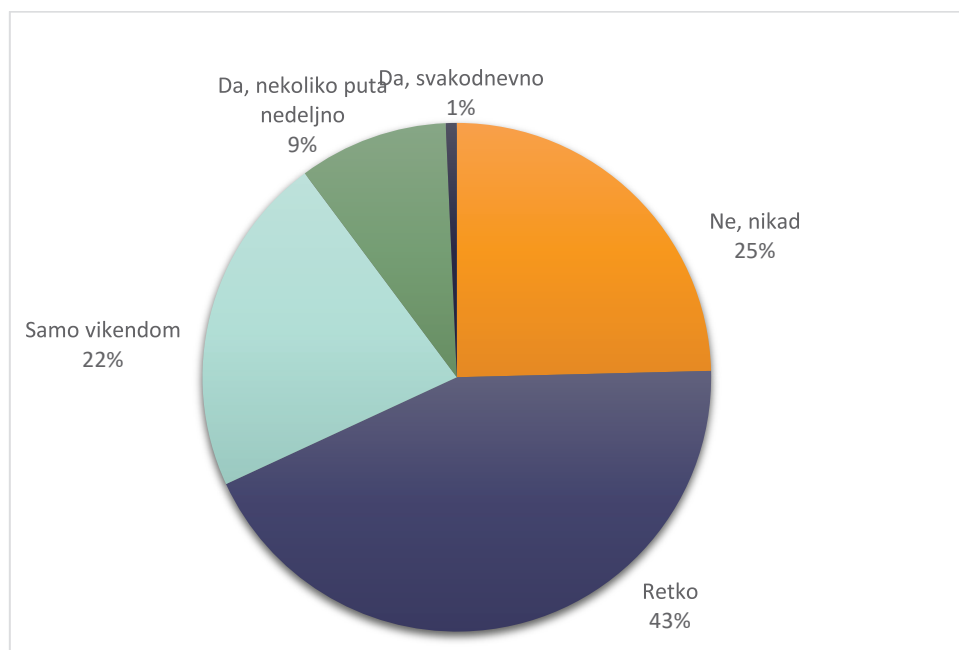
SHELL podaci omogućavaju uvid u pojedine rizične oblike ponašanja. Tako, preko trećine mladih u Srbiji su pušači, od toga dve trećine svakodnevni, a ostatak su povremeni pušači. Tri petine nije nikada ni probalo da puši, a oko 5% jeste ali je prestalo. Sa potrošnjom alkohola je malo drugačije, svaka deseta mlada osoba pije nekoliko puta nedeljno, a 1% svakodnevno. Vikendom izjavljuje da pije oko petine ispitanih, ređe preko dve petine, a četvrtina nikada ne pije. Pritom, nešto manje, oko petine mladih, misli da je alkohol neprihvatljiv, polovina da je donekle prihvatljiv, a 30% da je u potpunosti prihvatljiv. Kada je potrošnja marihuane u pitanju, 93% mladih je izjavilo da je nikada ne konzumira, a ostali konzumiraju uglavnom ređe. Konzumiranje duvana je značajno povezano sa konzumiranjem alkohola ($\rho = .316$, $p < .05$), i nešto slabije sa konzumiranjem marihuane ($\rho = .225$, $p < .05$). Između mladih u selima i gradovima nema razlika prema ovim varijablama.

Grafikon 8. Upotreba duvana među mladima

Izvor: Shell, 2018.

Grafikon 9. Upotreba alkohola među mladima

Izvor: Shell, 2018.

Kako je pomenuto, SHELL sadrži podatke i o korišćenju kontraceptivnih sredstava, odnosno metoda kontrole rađanja među mladima. Podaci ukazuju da 1% mladih nije informisano o ovome dovoljno ili ne zna ni šta je to, preko četvrtine ispitanih ne koristi nikad, 31% ponekad, a 42% izjavljuje da im je korišćenje pravilo. Takođe interesantni podaci tiču se i stava o seksualnoj apstinenciji pre braka. Oni ukazuju na to da blizu desetine mladih vidi to kao vrednost za oba pola, a oko 7% kao vrednost odnosno vrlinu za devojke. Dve petine ispitanih seksualnu apstinenciju pre braka smatra nepotrebnim psihičkim teretom, a još nešto više njih to vidi kao prevaziđen koncept. Između mladih iz urbanih i ruralnih područja postoje statistički značajne razlike u korišćenju kontraceptivnih sredstava, pri čemu potonji u proseku izjavljuju da ih koriste manje ($X^2 = 16.431$, $p < .01$, Cramer's $V = .189$).

Preko petine mladih je mnogo puta varalo na testovima, 14% pobeglo iz škole, 2% išlo mnogo puta u školu pijano ili na drogama, skoro isto toliko namerno uništavalo tuđe vlasništvo, samo pola procenta priznaje da je mnogo puta koristilo kokain ili heroin, 1% da je mnogo puta kralo iz radnji, a 6% da je vršilo fizičko nasilje ili pretilo nasiljem. Pri tome, rezultati ukazuju na statistički značajne razlike prema tipu naselja u odnosu na varanje na testovima ($X^2 = 11.133$, $p < .05$, Cramer's $V = .106$), bežanja sa nastave ($X^2 = 18.603$, $p < .01$, Cramer's $V = .136$), kao i krađa iz prodavnica ($X^2 = 11.962$, $p < .05$, Cramer's $V = .109$), u "korist" mladih iz gradova.

Među mladima na selu, ima značajnih polnih razlika prema pojedinim indikatorima zdravlja i rizičnog ponašanja. Naime, muškarci su znatno češće subjekti fizičkog nasilja ili pretnje nasiljem ($X^2 = 16.649$, $p < .01$, Cramer's $V = .356$) i znatno češće namerno uništavaju tuđe vlasništvo ($X^2 = 10.505$, $p < .05$, Cramer's $V = .284$). Godine starosti mladih, međutim, jesu značajno povezane sa ocenjenim generalnim zdravstvenim stanjem ($\rho = -.235$, $p < .01$), kao i sa potrošnjom alkohola. Finansijska situacija domaćinstva je takođe povezana sa opštim zdravljem ($\rho = .193$, $p < .05$), a isto važi i za nivo ličnog obrazovanja ($\rho = .322$, $p < .001$), kao i za nivo očevog obrazovanja ($\rho = .209$, $p < .05$). Konačno, i religioznost ispitanika značajno korelira sa ocenjenim zdravljem, i to negativno ($\rho = -.225$, $p < .01$).

Mogu se istaći i još neke značajne korelacije. Što se tiče ostalih oblika rizičnog ponašanja, konzumiranje marihuane je pozitivno povezano sa odlaskom u školu u pijanom ili drogiranom stanju ($\rho = .426$, $p < .001$), sa krađama stvari iz radnji ($\rho = .346$, $p < .001$), sa korišćenjem kokaina i heroina ($\rho = .348$, $p < .001$), kao i sa nanošenjem štete tuđim stvarima ($\rho = .180$, $p < .05$). Biti nasilan odnosno pretiti nasiljem je pozitivno povezano sa konzumiranjem alkohola ($\rho = .206$, $p < .05$), kao i sa većom prihvatljivošću alkohola ($\rho = .210$, $p < .05$). Najzad, procenjena finansijska situacija domaćinstva je negativno povezana sa odlascima u školu u pijanom ili drogiranom stanju ($\rho = -.248$, $p < .01$).

Mentalno zdravlje

Metaanaliza veoma velikog broja istraživanja (Solmi et al. 2016) je pokazala da česti mentalni poremećaji poput anksioznosti ili depresije, zatim šizofrenija i sa njom povezani poremećaji, ili samoubistvo nisu jasno povezani sa tipom naselja. Psihotečni poremećaji i samoubistva su jače i konzistentnije povezani, ali ne međusobno istovetno. Prvi su zastupljeniji među urbanim populacijama, a potonji u ruralnim.

Prema drugim nalazima, rizici oboljevanja od mentalnih poremećaja poput anksioznosti, psihotečnih poremećaja, kao i poremećaja raspoloženja i zavisnosti su veće u urbanim područjima (Gruebner et al., 2017). Takođe, odrastanje u ruralnim područjima je protektivni faktor kada su kasnija oboljevanja u pitanju. Glavni faktori rizika povezani sa životom u gradovima sa siromašna sredina, sredina sa izraženom socijalnom segregacijom, nizak socijalni kapital itd. Na mentalno zdravlje putem izazivanja i uvećavanja stresa mogu negativno uticati i karakteristike gradskih sredina poput zagađenja, buke, gužve, percipirane fizičke nesigurnosti (bilo usled nesrećnih slučajeva, bilo usled nasilja) itsl. (ibid.). Eksperimenti pomoću funkcionalne magnetne rezonance su pokazali da odrastanje i život u gradovima doprinose većem stepenu negativnog afektiviteta i stresa (Lederbogen et al. 2011).

Sa druge strane, i pozitivne strane života u gradovima poput lakšeg pristupa zdravstvenoj zaštiti, zaposlenju ili obrazovanju predstavljaju protektivne faktore kada je mentalno zdravlje u pitanju. Dodatno zakomplikovanoj slici o metalnom zdravlju u selima i gradovima doprinosi i istraživanje (Blazer, 1985) prema kojem su

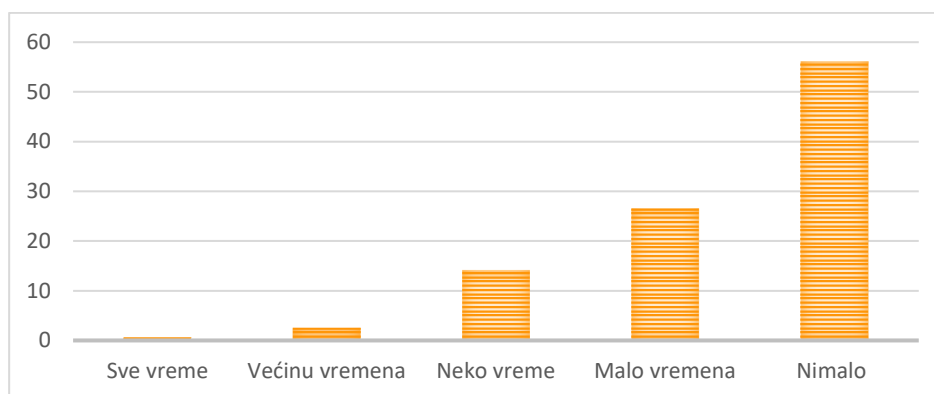
pojedini problemi ove prirode poput kliničke depresije i zloupotrebe i zavisnosti od psihoaktivnih supstanci rasprostranjeniji u gradovima, a pojedini problemi poput zavisnosti od alkohola u selima. Dodatno složenijoj slici doprinosi i nalaz iz istog istraživanja da su mnoge od razlika u velikoj meri zavisne od drugih sociodemografskih varijabli, u koje spadaju starost, pol i nivo obrazovanja.

U Srbiji su nedavno ispitivane razlike u mentalnom zdravlju prema tipu naselja na nacionalno-reprezentativnom uzorku (Mentus, 2020). Pokazalo se da u tom smislu nema značajnih razlika u mentalnom zdravlju, merenim WHO-5 skalom mentalnog blagostanja.

SILK podaci pružaju uvid u mentalno zdravlje populacije u Srbiji i to merenjem emocionalnog blagostanja, odnosno učestalosti doživljavanja pojedinih osećanja tokom poslednje četiri nedelje. To su osećaj depresivnosti, osećaj utučenosti, osećaj usamljenosti, osećaj nervoze, zatim, osećaj opuštenosti i smirenosti, i najzad, osećaj sreće.

Prema ovim podacima, skoro četvrtina mladih u zemlji se osećalo depresivno bar nekada tokom prethodne četiri nedelje. Pri tome, 1% se većinom vremena tako osećalo, a još 15% tokom manjeg dela vremena. Istovetni procenti se dobijaju kada se meri usamljenost tokom prethodne četiri nedelje. Što se tiče utučenosti, dobija se slična, nešto povoljnija slika. Međutim, kada je nervoza u pitanju, skoro 1% mladih izjavljuje da je oseća konstantno, 3% tokom većine vremena, 14% tokom nekog vremena, a još 27% tokom malo vremena (grafikon x). Pozitivan afektivitet, sa druge strane, takođe je prilično zastupljen među mladima. Oko petine ispitanih se oseća srećno sve vreme, a polovina većinom vremena, dok se oko 5% njih oseća srećno tokom malo vremena. Konstantno ili uglavnom smireno se oseća blizu dve trećine ispitanika, 7% se oseća samo malo smireno, a 2% nimalo.

Grafikon 10. Osećanje nervoze među mladima (%)

Izvor: SILC, 2018

Podaci ukazuju i na zanemarljivo niske nivoe povezanosti stepena urbanizacije ispitanikovog naselja i učestalosti iskušavanja svakog od afekata.

Unutar sela, zadovoljstvo finansijskom situacijom je povezano sa doživljavanjem svih, kako pozitivnih, tako i negativnih afekata. Tačnije, ono je negativno povezano sa osećanjem usamljenosti ($\rho = -.258, p < .001$), nervoze ($\rho = -.223, p < .001$), utučenosti ($\rho = -.179, p < .001$), depresivnosti ($\rho = -.251, p < .001$), i pozitivno sa osećajem smirenosti ($\rho = .174, p < .001$) i osećajem sreće ($\rho = .286, p < .001$). U velikom broju dosadašnjih istraživanja iz drugih zemalja takođe je ukazano da pojedinci višeg materijalnog statusa iskušavaju viši nivo pozitivnog i niži nivo negativnog afektiviteta. Zatim, tu je i nalaz da pozitivan afektivitet opada sa godinama starosti mlade osobe – kako u slučaju osećanja smirenosti ($\rho = -.125, p < .001$), tako i sa osećanjem sreće ($\rho = -.144, p < .001$).

Takođe je zanimljivo istaći i da drugi domeni zadovoljstva životom (o kojima će biti više reči u narednom poglavlju), takođe jasno koreliraju sa iskušavanju svih navedenih afekata (tabela 4.). Ovde se mogu izdvojiti nezadovoljstvo ličnim odnosima i osećaj depresivnosti i usamljenosti, zadovoljstvo količinom slobodnog vremena i osećaj smirenosti, i zadovoljstvo poslom i osećaj sreće.

Tabela 4. Korelaciona matrica afekata i domena zadovoljstava među mladima na selu

	Zadovoljstvo finansijskom situacijom	Zadovoljstvo ličnim odnosima	Zadovoljstvo količinom slobodnog vremena	Zadovoljstvo poslom
Usamljeno	-.258**	-.290**	-.083 [†]	-.226**
Veoma nervozno	-.223**	-.183**	-.165**	-.133 [†]
Veoma neraspoloženo	-.179**	-.195**	-.140**	-.161**
Mirno i opušteno	.174**	.330**	.275**	.224**
Potišteno i depresivno	-.251**	-.308**	-.155**	-.237**
Srećno	.286**	.332**	.296**	.251**

Ključni nalazi

- Dok ovdašnju populaciju u proseku karakteriše ne baš dobro zdravstveno stanje izazvano u dobroj meri rupama u zdravstvenom sistemu, mladi se još uvek ne susreću sa problemima ove vrste.
- Iako u ruralnim područjima brojni faktori otežavaju funkcionisanje zdravstvenog sistema (veći nedostatak kvalifikovanih radnika u zdravstvu, veća udaljenost zdravstvenih ustanova, manja pokrivenost zdravstvenim osiguranjem, lošija infrastruktura, manjak ulaganja itd.), tamošnji mladi nisu lošijeg zdravstvenog stanja nego oni iz gradova.
- Prema rizičnim oblicima ponašanja oni se takođe ne razlikuju, izuzev korišćenja kontraceptivnih sredstava, gde mladi sa sela zaostaju.
- Konzumacija alkohola, duvana i marihuane nije različito rasprostranjena među mladima u odnosu na tip naselja.
- Najčešći problemi koje mladi sa sela imaju kada je lečenje u pitanju su nedostatak vremena i liste čekanja, kao i skupoća usluga, naročito kada je u pitanju dentalno lečenje.
- Oko četvrtine mladih sa sela se ponekad ili češće oseća depresivno i usamljeno, a skoro polovima nervozno.
- Nalazi ukazuju i na značaj finansijske situacije za mentalno blagostanje, ali u tom smislu bitnu ulogu igraju i zadovoljstvo ličnim odnosima, poslom, kao i količinom slobodnog vremena.

5. Obrazovanje

Trenutni status i aspiracije

Na osnovu Shell istraživanja mladih mogu se prepoznati razlike o obrazovnim aspiracijama, šansama i putanjama mladih u gradu i na selu. Kada je reč o trenutnom obrazovnom angažmanu nešto je više mladih na selu koji su u procesu srednjoškolskog obrazovanja, ali ih je zato manje i u procesu visokoškolskog obrazovanja i to na sva tri nivoa: osnovnih, master i doktorskih studija. Među mladima na selu je više onih koji su van procesa obrazovanja. Dakle, mladi sa sela se nešto kraće zadržavaju u procesu obrazovanja u poređenju sa mladima u gradu.

Tabela 5. Trenutni obrazovni status mladih (%)

	Grad	Selo
U srednjoj školi	29,4	36,0
Student osnovnih studija	28,5	24,8
Student master ili doktorskih studija	13,2	3,2
Nisam u procesu obrazovanja	28,9	36,0
Ukupno	100,0	100,0

Izvor: Shell, 2018

Aspiracije u pogledu obrazovanja mladih na selu su nešto niže u poređenju sa aspiracijama njihovih vršnjaka u gradovima. Više nego dvostruko je učešće mladih na selu (9,6%) koji smatraju da im je trogodišnja/zanatska škola sasvim dovoljna u poređenju sa mladima u gradu (4%). Ista je situacija i sa četvorogodišnjom srednjom školom, za koju svaka četvrta mlada osoba na selu vidi kao svoj cilj, a tek svaka sedma u gradu. Zato aspiracije prema visokom obrazovanju u nešto većoj meri karakterišu mlade iz urbanih miljea, koji u 58% slučajeva sebe vide kao akademski obrazovane, za razliku od mladih sa sela kojih je 41,2%. Još jedna razlika je veoma izrazita, a odnosi se na aspiracije u odnosu na pol mladih. Naime, u gradovima ne postoje značajne razlike u pogledu obrazovnih aspiracija između mladića i devojaka, pa tako 59,5% devojaka i 54,8% mladića želi da završi fakultet ili stekne i više zvanje. Na selu je situacija drastično drugačija s obzirom da 46% devojaka želi da stekne diplomu fakulteta ali samo 17% mladića. Za mladiće na selu se podrazumeva da će brže izaći iz sistema obrazovanja i raditi na imanju i/ili u privredi, i zarađivati za porodicu.

Ne samo da su na selu aspiracije niže, već je i uverenost da će dostići željeni nivo obrazovanja na subjektivnom nivou niža.² Mladi na selu su u manjoj meri uvereni da

² Na pitanje u kojoj meri su sigurni da će dostići željeni nivo obrazovanja postoje statistički značajne razlike u pogledu nešto većeg stepene izvesnosti koje percipiraju mladi u gradovima - odnosno manje na selu ($X^2=10.896$, $p < .05$, Cramer's $V = .108$).

će uspeti da dostignu željeni obrazovni nivo, a zanimljivo je da i u gradu i na selu sa povećanjem obrazovnih aspiracija raste i subjektivna uverenost da će taj nivo obrazovanja završiti, odnosno da sa padom aspiracija opada i uverenje da će i taj niži obrazovni nivo dostići.

Tabela 6. Aspiracije obrazovnog nivoa (%)

	Grad	Selo
Osnovna škola	0,6	0,9
Zanatska škola	4,0	9,6
Srednja škola	13,6	26,3
Univerzitet: bachelor	23,9	21,9
Univerzitet: specijalizacija	10,3	7,9
Univerzitet: master	35,6	30,7
Univerzitet: doktorat	12,1	2,6

Izvor: Shell, 2018

Ostvarenje aspiracija i međugeneracijska pokretljivost

Verovatnoća da ne „ispadnu“ iz sistema obrazovanja ponovo značajno varira u odnosu na mesto stanovanja. U tabeli broj 7 vidimo da osipanje mladih iz sistema obrazovanja progresivno raste kako idemo ka manjim životnim sredinama. U selima svaka deseta mlada osoba pripada kategoriji „ranog odustajanja“ od obrazovanja, što znači da je ostala na nivou osnovnog obrazovanja, ili nezavršenog srednjeg obrazovanja, i da trenutno nije u procesu obrazovanja. Uporedni okvir nam ipak daje širu sliku koja ukazuje da je EU prosek oko 10% na nivou cele populacije mladih i 10,7% na nivou ruralne populacije, tako da mladi u Srbiji u uporednom okviru ne stoje loše po pitanju ranog odustajanja od obrazovanja.

Tabela 7. Rano odustajanje od obrazovanja prema polu i mestu (%)

	Ukupno	Urbani centri	Gradovi i predgrađa	Sela
Ukupno	6,6	3,2	7,3	9,3
Muškarci	6,5	3,6	6,0	9,5
Žene	6,7	2,7	8,8	9,1

Izvor: Shell, 2018

Da su mladi realistični u pogledu svojih obrazovnih šansi govori nam sledeća tabela koja daje presek populacije mladih odraslih starosti od 30 do 34 godine i pokazuje nam nejednakosti u odnosu na mesto života. Ova populacija predstavlja najbolji pokazatelj obrazovnih šansi s obzirom da je do ovog životnog perioda najveći broj njih već završio obrazovnu tranziciju. Podaci pokazuju da kada izađu iz procesa obrazovanja najbolje stoje mladi u urbanim centrima, zatim oni u gradovima i predgrađima, a najnepovoljniju obrazovnu strukturu imaju mladi sa sela. Više od polovine mladih u urbanim centrima uspeva da dobije diplomu nekog od fakulteta, kao i nešto malo manje od polovine mladih u gradovima i predgrađima, dok je tek svaka šesta mlada osoba sa sela uspela da završi fakultet. Zato je skoro svaka peta mlada osoba na selu proces obrazovanja završila je sa osnovnom školom, dok je takvih u gradovima i posebno urbanim centrima značajno manje. I kada je reč o ostvarenom obrazovnom nivou beležimo rodne razlike. Zanimljivo je da je nešto malo više žena koje imaju završenu samo osnovnu školu u poređenju sa muškarcima, ali i da je gotovo dvostruko više žena koje završavaju visoko obrazovanje u odnosu na mlade muškarce, koji češće ostaju na nivou srednjoškolskog obrazovanja.

Svi navedeni podaci ukazuju da jedan deo mladih na selu svoje obrazovne putanje planira i podešava drugačije u odnosu na vršnjake u gradu, tako što planira da se ranije isključi iz procesa obrazovanja, da dobije praktična znanja (posebno na nižim obrazovnim nivoima), i da se nakon toga posveti gazdinstvu i/ili pronade posao i počne da zarađuje. Imajući u vidu navedene podatke iz trećeg poglavlja, koji ukazuju na materijalne i finansijske prilike domaćinstava na selu, onda ovakve odluke najčešće bivaju iznuđene strukturnim preprekama, kojima su mladi u ovim naseljima izloženi u odnosu na vršnjake u gradskim sredinama. Ovome doprinosi i patrijarhalni kulturni model, u kojem je ključna uloga muškarca hraniteljska, odnosno onoga koji zarađuje, što u kontekstu sela znači ranije uključivanje u poslove gazdinstva i tržište rada.

Tabela 8. Populacija od 30 do 34 godine starosti prema nivou obrazovanja i tipu naselja (%)

	Osnovno obrazovanje			Srednje obrazovanje			Visoko		
	Urbani centri	Gradsko i prigradsko	Selo	Urbani centri	Gradsko i prigradsko	Selo	Urbani centri	Gradsko i prigradsko	Selo
Muški	6,8	10,9	18,5	52,0	63,0	68,5	43,2	21,2	13,3
Ženski	5,7	10,3	20,7	37,1	56,6	56,2	57,3	33,2	23,1
Ukupno	5,2	13,1	19,4	44,3	59,9	62,9	50,5	27,1	17,8

Izvor: Shell, 2018

Analize nam pokazuju da postoje različite verovatnoće da se završi određeni nivo obrazovanja u odnosu na porodični kulturni kapital. To je značajno s obzirom da taj podatak ukazuje na stepen nejednakosti pristupa obrazovanju s obzirom na nivo porodičnih resursa. Pretpostavka je da su mogućnosti tog tipa ravnomerno

rasprostranjeni u populaciji bez obzira na porodično poreklo, pa bi u jednom meritokratskom društvu mogli da očekujemo podjednako učešće onih koji imaju roditelje koji su završili osnovno obrazovanje, srednju školu i fakultet među visokoobrazovanima. Isto tako bismo očekivali i podjednako učešće i među onima sa nižim nivoima obrazovanja. Kada analiziramo odnos između dostignutog nivoa obrazovanja mlade osobe i nivoa obrazovanja roditelja (za potrebe analize se koristi dominacijski princip po kome se uzima viši nivo obrazovanja oca ili majke kao indikator kulturnog kapitala roditelja) prepoznamo značajne razlike među mladima i u gradu i na selu.

Roditelji iz gradskih sredina koji imaju završenu osnovnu školu će najčešće svoju decu uspeti da odškoluju do srednjeg obrazovanja, svaki četvrti će im omogućiti studije na fakultetu, a svaki šesti neće omogućiti viši nivo obrazovanja od sopstvenog. Među roditeljima na selu je situacija još nepovoljnija za roditelje sa najnižim stepenom obrazovanja, jer će takođe svaki šesti biti u mogućnosti da detetu obezbedi samo osnovno obrazovanje, najčešće mogu da im obezbede uslove za srednju školu, a u našem uzorku nismo imali slučajeva da je neko omogućio studiranje i diplomu fakulteta. Kada pogledamo odnos međugeneracijske obrazovne pokretljivosti onih koji imaju roditelje sa srednjim obrazovanjem, prepoznamo da u gradu oko jedne trećine roditelja deci obezbedi uslove da steknu isti nivo obrazovanja kao i oni, dok oko dve trećine njih uspe da deci obezbedi uslove da studiraju i eventualno steknu diplomu. Na selu je taj odnos nešto manje povoljan, s obzirom da oko polovina dece čiji roditelji imaju srednju školu ostanu na tom nivou obrazovanja i sami, dok nešto manje od polovine njih upisuje i završava fakultete.

Dakle, mlade osobe čiji roditelji imaju srednje obrazovanje u manjoj meri mogu da upišu i završe fakultet u poređenju sa istom populacijom u gradovima. Situacija je još drastičnija kada je reč o visokoobrazovnim roditeljima. U gradovima gotovo devet od deset mladih osoba, čiji makar jedan roditelj ima završen fakultet, uspeva da dođe do diplome, dok je to situacija sa dve trećine mladih na selu, kod kojih je izrazitija silazna međugeneracijska obrazovna pokretljivost. Iako nam poslednji podatak ukazuje na nešto izrazitiju meritokratiju na selu, činjenica da je uzlazna pokretljivost nešto što je mladima na selu veoma teško ukazuje da će prednosti sistema koji produkuje nejednakosti bolje iskoristiti mladi u gradu.

Tabela 9. Šanse za međugeneracijsku pokretljivost - odnos obrazovanja mladih i obrazovanja njihovih roditelja (%)

		Obrazovanje		
		Osnovno	Srednje	Tercijarno
Obrazovanje roditelja	Osnovno	15,0	60,0	25,0
	Grad			
	Srednje	1,4	36,1	62,5
	Tercijarno	0,9	13,0	86,1
	Selo			
	Osnovno	16,7	83,3	0,0
	Srednje	2,7	50,7	46,6
	Tercijarno	7,1	28,6	64,3

Izvor: Shell, 2018

Percepcija obrazovnog procesa

Percepcija obrazovnog procesa se ne razlikuje u velikoj meri među mladima u gradu i na selu. Najpre, slična je ocena zadovoljstvom sistemom obrazovanja, koja je u proseku nešto preko teorijske aritmetičke sredine i iznosi 3,17, što znači da su mladi u proseku osrednje zadovoljni obrazovanjem kroz koje prolaze ili su prošli. Među mladima koji su u procesu obrazovanja na selu i u gradu ne postoji značajna razlika u pogledu vremena koje posvećuju školskim obavezama. Na selu do sat vremena dnevno uči 26% mladih, od jednog do dva sata 23%, dva do tri sata 26% dok 25% njih uči više od tri sata dnevno (slična je distribucija i među mladima iz gradova). Takođe, ne postoje ni razlike među mladima prema veličini naselja u pogledu percepcije u kojoj meri je proces obrazovanja stresan. Svaka peta mlada osoba i u gradu (20,4%) i na selu (20,3%) smatra da je proces obrazovanja izuzetno ili veoma stresan. Nešto više od polovine mladih i iz grada (54,6%) i sa sela (55,1%) smatra da je proces stresan u određenoj meri, dok svaka četvrta osoba iz grada (25,1%) i sa sela (24,6%) smatra da nije uopšte stresan. I ovde opet prepoznajemo rodne razlike, pa je tako obrazovni proces generalno stresniji devojkama nego mladićima, i ova razlika je posebno izražena kada se radi o mladima sa sela. Tako, 28% devojaka sa sela izjavljuje da im je školovanje izuzetno ili veoma stresno, dok to izjavljuje 10% mladića.

Još je jedna zanimljiva činjenica vezana za razlike između gradske i seoske omladine. Mladi sa sela su nešto iskreniji i prema školskim pravilima i prema svojim roditeljima. Svaka četvrta mlada osoba sa sela priznaje da (veoma) često vara na ispitima dok je to slučaj sa svakom trećom mladom osobom u gradu. Takođe, "bežanje" iz škole je nešto manje zastupljeno među mladima sa sela nego iz grada.

U gradu svaka četvrta mlada osoba svedoči da često izostaje iz škole, a da roditelji nisu toga svesni, dok je to slučaj sa svakom šestom mladom osobom sa sela.

Tabela 10. Neadekvatni oblici ponašanja tokom školovanja

	Da li si ikada "varao" na ispitima/testovima		Da li si ikada izostajao iz škole a da roditelji nisu znali	
	Grad	Selo	Grad	Selo
(Skoro) nikad	40,8	38,0	54,4	65,6
Ponekad	25,7	35,7	21,4	17,6
(Veoma) često	33,4	26,4	24,2	16,8

Izvor: Shell, 2018

Dalje, mladi sa sela u 70% slučajeva ne smatraju da ih je obrazovni stem dobro pripremio za svet rada, a gotovo identična je percepcija i među njihovim vršnjacima u gradu. Dakle, ispitanici podjednako loše ocenjuju praktične aspekte nastavnog procesa. S druge strane, mladi i iz grada i sa sela svedoče natpolovično (53% gradska i 55% seoska omladina) da su tokom svog obrazovnog procesa imali praksu, iako i u gradu i u selu većina njih koja je imala praksu svedoči da ih obrazovanje ipak nije u dovoljnoj meri pripremio za tržište rada (gradska omladina koja je imala praksu u čak 76% slučajeva tvrdi da ih obrazovanje nije pripremio za tržište adekvatno, dok to isto tvrdi 64% mladih sa sela koji su imali praksu).

Tabela 11. Broj sati na poslu mladih koji rade dok se školuju

	Grad	Selo
Do 20	10,2	7,0
20-40	49,2	37,2
40+	40,7	55,8

Izvor: Shell, 2018

I prilikom procenjivanja šansi na tržištu rada beležimo značajne razlike među mladima u odnosu na mesto života. Na pitanje koja je verovatnoća da će nakon završenog obrazovanja uspeti da pronađu posao, polovina mladih sa sela izjavljuje da će to biti (veoma) teško, dok druga polovina smatra da će to biti (veoma) lako. Mladi u gradu svoje šanse vide drugačije, pa tako trećina njih smatra da će teško naći posao, a dve trećine njih da će to biti lako. Urbane sredine, kako smo takođe već videli, karakteriše razvijenije tržište rada i više šansi za mlade osobe, a pritom populacija koja živi u gradovima se kroz proces obrazovanja i bolje pripremi za takvo tržište, te brže dolazi do posla.

Tabela 12. Ocenjena verovatnoća da će se naći posao kada se završi obrazovanje

	Grad	Selo
(Veoma) teško	34,9	49,1
(Veoma) lako	65,1	50,9

Izvor: Shell, 2018.

Ključni nalazi

- Obrazovne aspiracije mladih na selu su nešto niže u poređenju sa aspiracijama njihovih vršnjaka u gradovima. One imaju rodnu komponentu s obzirom da 46% devojaka sa sela želi da stekne diplomu fakulteta u poređenju sa samo 17% mladića.
- Iako su im aspiracije niže, mladi na selu su u manjoj meri uvereni da će uspeti da dostignu željeni obrazovni nivo u poređenju sa mladima iz gradova.
- Među mladima sa sela je više onih su van procesa obrazovanja, ukazujući da se oni kraće zadržavaju u procesu obrazovanja.
- Odustajanje od obrazovanja je značajnije u ruralnim nego u urbanim sredinama. Svaka deseta mlada osoba na selu je „rano odustala“ od obrazovanja, odnosno ostala je na nivou osnovnog obrazovanja, ili nezavršenog srednjeg obrazovanja, i trenutno nije u procesu obrazovanja.
- Obrazovni proces generalno posmatrano je stresniji devojkaama nego mladićima, i ova razlika je izraženija među mladima sa sela.
- Većina mladih sa sela (70%) smatra da ih obrazovni sistem nije dobro pripremio za tržište rada, a gotovo identična je percepcija i među mladima u gradu.
- Percepcija šansi da se dođe do posla takođe varira u odnosu na mesto stanovanja, pa polovina mladih sa sela smatra da će se teško zaposliti, dok je to slučaj sa trećinom mladih iz gradova.

Stope aktivnosti

Podaci Eurostata pokazuju da postoje izvesne razlike u stopama aktivnosti i neaktivnosti na tržištu rada u odnosu na mesto stanovanja mladih. Dva su ključna nalaza, mladi iz seoskih područja imaju nešto veće stope aktivnosti (i manje neaktivnosti) u poređenju sa mladima iz urbanih centara i ostalih gradskih sredina, i mladići na selu imaju značajno veće stope aktivnosti (a devojke neaktivnosti), razlika u stopama je čak 20 procentnih poena. Mladi na selu generalno ranije ulaze na tržište rada, usled ranijeg izlaska iz procesa obrazovanja, pa samim tim možemo objasniti više stope aktivnosti na selu. Veća neaktivnost mladih žena može biti rezultat tradicionalnog odnosa prema ženama i radu, te jedan broj žena odustaje od zaposlenja i traganja za istim i posvećuje se domaćim poslovima (one koje nisu u procesu obrazovanja).

Tabela 13. Status aktivnosti prema stepenu urbanizovanosti (%)

	Urbani centri			Prigradsko i gradsko			Selo		
	Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž
Aktivni	44,6	49,5	39,7	44,1	47,1	41,3	53,0	62,3	42,2
Neaktivni	55,4	50,5	60,3	55,8	52,9	58,7	47,0	37,7	57,8

Izvor: Eurostat, 2019

Podaci o stopama zaposlenosti nam ukazuju na slična trend. Što je manje mesto stanovanja, stope zaposlenosti mladih su više. Ali i ovde vidimo da je rodni jaz u stopama zaposlenosti mladića i devojaka u seoskim sredinama najviši (iznosi 18 procentnih poena). Oko polovine mladića na selu radi, dok je to slučaj sa trećinom mladih žena.

Tabela 14. Učešće zaposlenih prema stepenu urbanizovanosti (%)

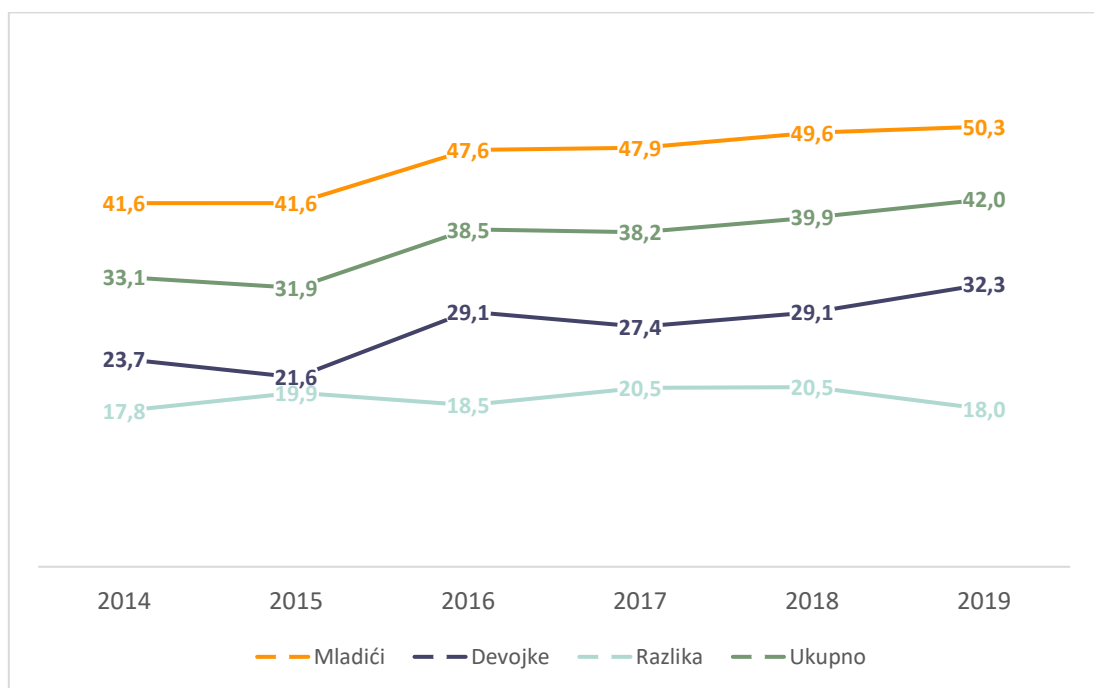
	Urbani centri			Prigradsko i gradsko			Selo		
	Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž
Zaposleni	33,9	38,8	29,1	36,1	38,6	33,6	42,0	50,3	32,3

Izvor: Eurostat, 2019

Ukoliko pratimo trendove zaposlenosti u poslednjih pet godina identifikujemo generalni rast zaposlenosti među mladima, a takođe i rast zaposlenosti među seoskom omladinom. Tako je 2014. godine 33,1% mladih sa sela bilo zaposleno, a 2019. 42%. Ipak, istraživanja nam ukazuju da je ovaj rast zaposlenosti bio rezultat fleksibilizacije i deregulacije tržišta rada, tako da se povećane stope objašnjavaju povećanim učešćem rada sa privremenim ugovorima i bez ugovora, dok

istovremeno opada učešće rada sa stalnim ugovorima. Dakle, povećana zaposlenost ide ruku pod ruku sa povećanjem nesigurnosti na tržištu rada.

Grafikon 11. Učešće zaposlenih prema stepenu urbanizovanosti 2014-2019. godine (%)

Izvor: Eurostat

Trendovi nam takođe pokazuju da je trend povećane zaposlenosti bio podjednako prisutan i kod mladića i kod devojaka i da novi uslovi na tržištu rada nisu uspeli ni da smanje ni da povećaju rodnu asimetriju, koja se u poslednjih pet godina održava na oko 18 do 20 procentnih poena razlike. Oko 42% mladića sa sela je 2014. godine radilo, dok je 2019. to učešće iznosilo nešto preko polovine seoske populacije. Kod devojaka se takođe situacija promenila, tako da je 2014. godine svaka četvrta mlada žena sa selu radila, a 2019 svaka treća.

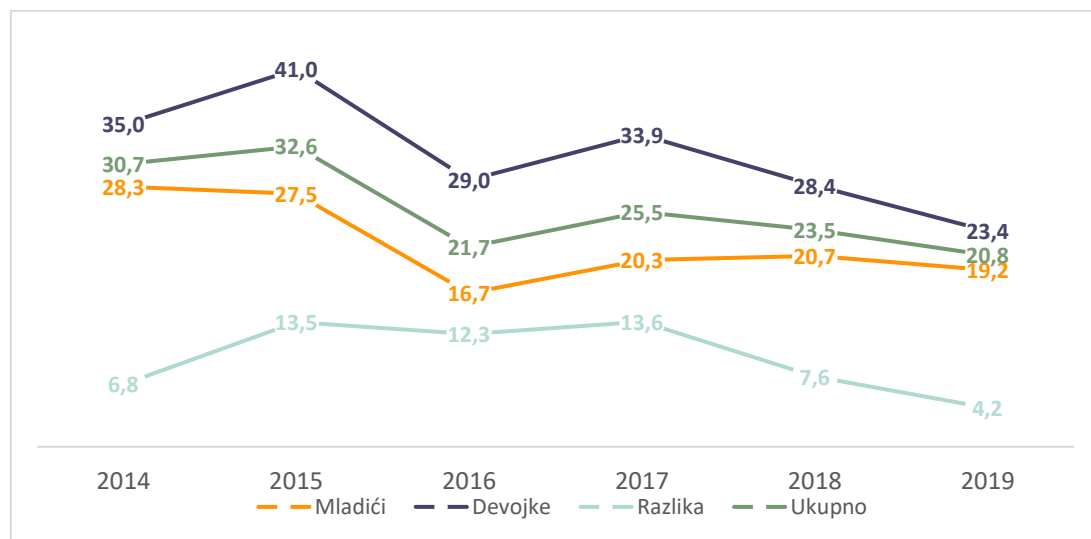
Značajan pokazatelj stanja na tržištu rada nam daje stopa nezaposlenosti. Prema podacima Eurostat-a najnepovoljnija situacija je u urbanim centrima gde je gotovo četvrtina mladih starosti od 15 do 29 godina nezaposlena, dok je to slučaj sa petinom mladih sa sela. Od onih koji su aktivni, svaka peta mlada osoba na selu nema posao, i to nešto više mladih žena nego mladih muškaraca. Trendovi nam pokazuju da je u prethodnih pet godina došlo do smanjenja stopa nezaposlenosti na selu za gotovo deset procentnih poena i da se rodni jaz u stopama nezaposlenosti smanjio i trenutno iznosi oko 4 procentna poena.

Tabela 15. Učešće nezaposlenih prema stepenu urbanizovanosti

	Urbani centri			Prigradsko i gradsko			Selo		
	Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž
Nezaposleni	23,9	21,7	26,5	18,3	30,3	18,5	20,8	19,2	23,4

Izvor: Eurostat, 2019

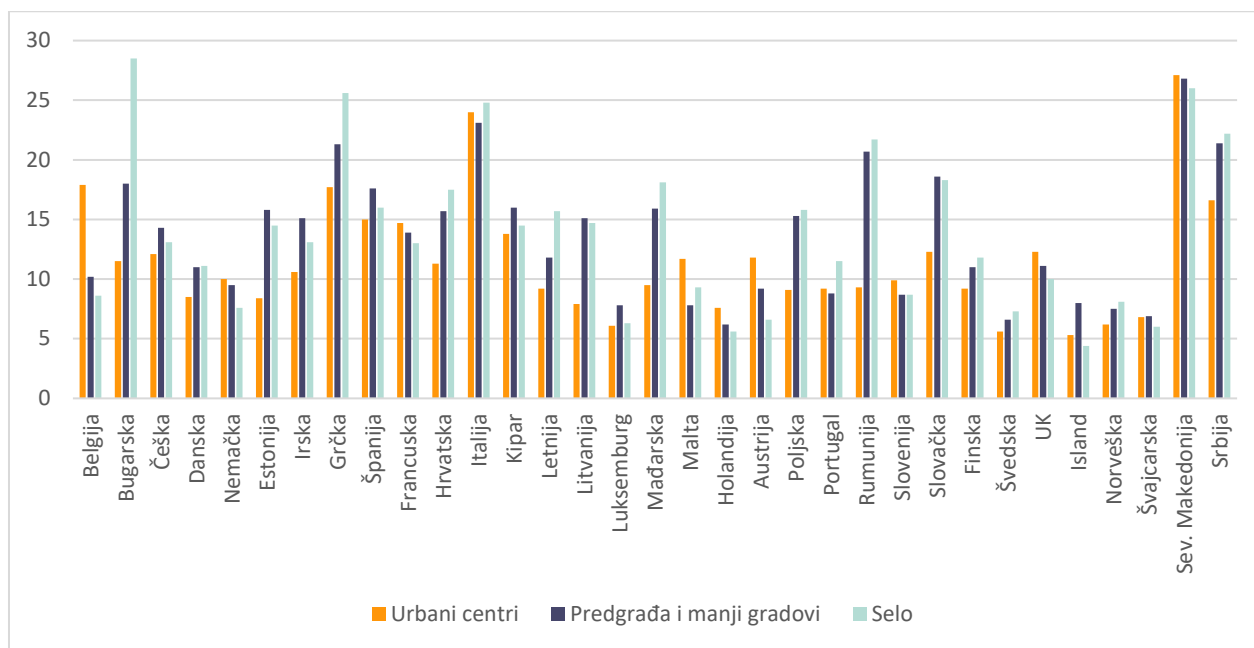
Grafikon 12. Učešće nezaposlenih prema stepenu urbanizovanosti 2014-2019. godine (%)

Izvor: Eurostat

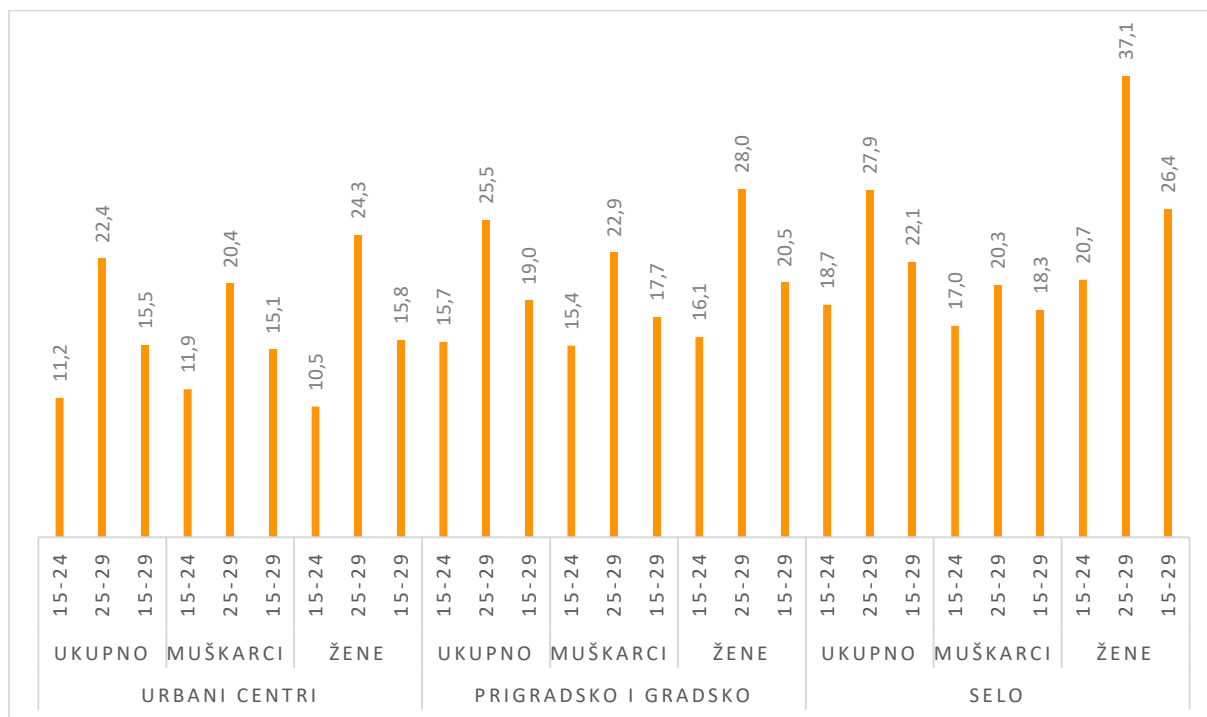
Najprecizniji pokazatelj opcija koje postoje na tržištu rada u pojedinim tipovima naselja jeste NEET – odnosno učešće onih osoba koje nisu u procesu obrazovanja, a koje ne rade i nisu u procesu treninga i doškolvavanja. Ovaj pokazatelj obuhvata i aktivne i neaktivne mlade osobe, te ukazuje na ukupan broj mladih koji se trenutno ne školuje, ne unapređuje svoje veštine, a pritom i ne radi. Grafikon 13 pokazuje da Srbija spada u red zemalja sa izuzetno visokom stopom NEET učešća među mladima. Zemlje Balkana, istočne, centralne i juga Evrope inače beleže visoke stope NEET među mladima. U ovim zemljama su i razlike u stopama NEET između različitih tipova mesta veće, ukazujući na neravnomerniji razvoj i nejednake šanse mladih koji žive u manjim mestima i na selu.

Grafikon 13. Učešće NEET, 15-29 godina, prema stepenu urbanizovanosti komparativno (%)

Izvor: Eurostat, 2019

Grafikon 14. Učešće NEET, 15-29 godina, prema stepenu urbanizovanosti u Srbiji (%)

Izvor: Eurostat, 2019

Podaci u grafikonu 14 nam ukazuju da sa smanjenjem tipa naselja – od urbanih centara ka selu, dolazi do povećanja učešća mladih koji pripadaju kategoriji NEET. Ovaj trend je prisutan i kod devojaka i kod mladića ukazujući nam da manja mesta, a posebno seoske sredine, nemaju dovoljno poslova na tržištu rada, kao i mehanizama da motivišu radne aktivnosti mladih. Učešće NEET se sa godinama starosti povećava u svim tipovima naselja, ukazujući nam da kako završava obrazovanje, značajan broj mladih ne uspeva da pronade posao, pa se ili skroz povlači sa tržišta rada, ili neuspešno traži posao. U starosnoj grupi od 15 do 24 godine, svaka deseta mlada osoba spada u ovu kategoriju, dok je to situacija sa gotovo svakom petom mladom osobom u starosnoj grupi od 25 do 29 godina. Ovaj trend je izraženiji kod devojaka nego kod mladića, ukazujući nam da završetak obrazovanja i suočavanje sa tržištem rada nosi veće rizike za žene nego za muškarce.

Zanimljivo je da je navedena razlika između starosnih kohorti najmanja među mladićima na selu, a najveća među mladim ženama na selu, i iznosi 17 procentnih poena. Gotovo dvostruko više žena nakon 25. godine starosti je neaktivno i nezaposleno u poređenju sa mladim ženama do 24 godine. Razlog za ovu diskrepanciju možemo objasniti strukturom ponude poslova na selu, kao i kulturološkim očekivanjima od muškaraca i od žena. U prvom slučaju to znači da značajan broj poslova na selu uključuje fizički rad i nedovoljan broj rada u uslugama (u kojima inače dominiraju žene), a u drugom da se od žene očekuje da se nakon završetka obrazovanja posvete porodici, deci i domaćinstvu.

Posmatrajući mlade na selu primećujemo da je verovatnoća da se pripada NEET kategoriji povezana sa određenim individualnim osobinama. Tako je više pripadnika ove grupe među onima koji su u braku ($\rho = .214, p < 0.05$), imaju decu ($\rho = .301, p < .01$) i učešće raste sa padom obrazovanja mlade osobe ($\rho = -.299, p < .001$). Dakle, bračne i porodične obaveze među niže obrazovanim delovima seoske populacije vode ka povlačenju sa tržišta rada.

Tipovi ugovora i percepcija rada

Podaci Shell istraživanja nam dalje ukazuju da među mladima koji rade postoje izvesne razlike između gradskih i seoskih sredina. Tek oko četvrtina mladih i u gradu i na selu radi sa ugovorima za stalno, mladi na selu nešto češće rade sa privremenim ugovorima, mladi u gradu nešto češće povremene poslove, dok je učešće samozaposlenih gotovo identično. Ovi podaci potvrđuju da je tržište rada prilično nestabilno i nepredvidivo, kako za mlade u gradu tako i na selu, i da većina mladih iz ugovornih (ili odsustva istih) obaveza ne dobija prava koja pripadaju po Zakonu o radu, samo oni koji su zaposleni za stalno (pravo plaćeni odmor, bolovanje). Ključna razlika je u tome što mladi u gradovima imaju nešto više šanse da rade povremene poslove (koji često ne podrazumevaju ugovorne odnose), dok među mladima na selu ima malo više privremenih poslova koje prate ugovori.

Tabela 16. Tip ugovora na radnom mestu među onima koji rade

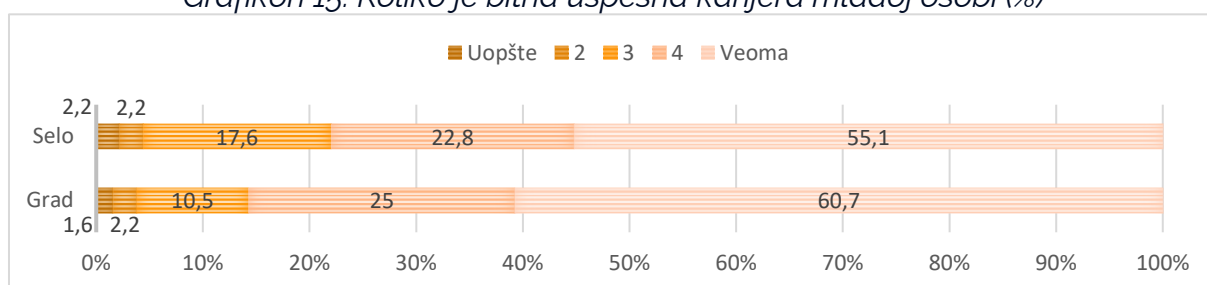
	Grad	Selo
Ugovor za stalno	25,0	25,4
Privremeni ugovor	49,0	55,9
Povremeni posao	17,8	10,2
Samozaposlen/a	8,2	8,5
Ukupno	100,0	100,0

Izvor: Shell, 2018

Značajan aspekt tržišta rada je i mogućnost rada i obrazovanja. Podaci ukazuju da je oko polovine mladih isključivo u procesu obrazovanja, dok u gradovima 16,5% i na selu 10,1% njih uspeva da kombinuje rad i obrazovanje. Mladi koji žive u gradovima imaju nešto više mogućnosti da kombinuju rad i obrazovanje, i time veće šanse da se izdržavaju tokom školovanja (da u manjoj meri zavise isključivo od porodice porekla), ali i da steknu iskustvo, radne navike i veštine koje će im nakon završenog obrazovanja omogućiti bržu i uspešniju radnu tranziciju.

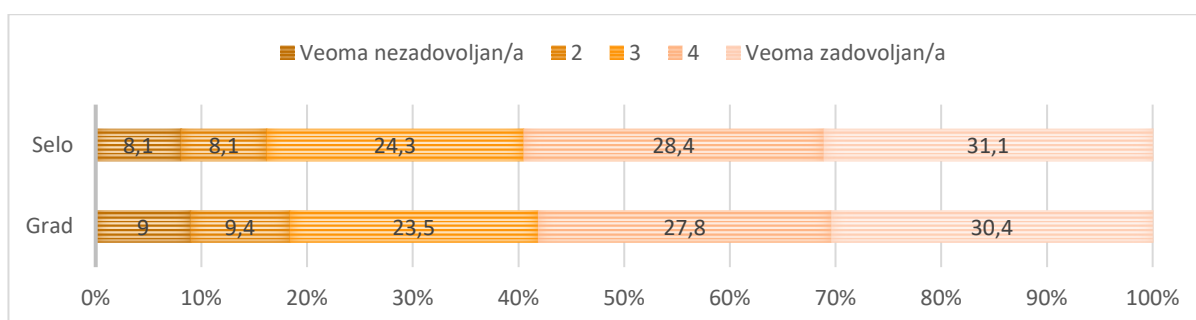
I mladima na selu, kao i onima u gradovima je veoma bitno da imaju uspešnu karijeru. Manje od 5% izjavljuje da im to nije bitno, što nam ukazuje da je poslovna sfera bitan aspekt identiteta mladih, bez obzira na mesto u kom žive. Ovaj nalaz upućuje na značaj potencijalnih ulaganja u poslovnu sferu, i da onda kada postoje uslovi, mladi su spremni ili bi bili spremni da se posvete sferi rada intenzivnije.

Grafikon 15. Koliko je bitna uspešna karijera mladoj osobi (%)

Izvor: Shell, 2018

Grafikon 16. Stepen zadovoljstva poslom (%)

Izvor: Shell, 2018

Iako su im radni aranžmani prilično nepovoljni, većina mladih je ipak zadovoljna svojim poslovima. Oko 60% mladih na selu izjavljuje da je (veoma) zadovoljno, oko četvrtine njih je negde između zadovoljstva i nezadovoljstva, dok je oko 16% njih (veoma) nezadovoljno poslom koji radi.

Podaci o broju radnih sati provedenih na poslu tokom tipične radne nedelje nam govore o stepenu iskorišćenosti radnih potencijala, ali i opterećenosti radom. Skraćeno radno vreme nije u velikoj meri prisutno, tako da na selu manje od 20 sati nedeljno radi tek 7,5% mladih, oko punog radnog vremena rade dve od pet mladih osoba, dok više od polovine mladih sa sela radi više od četrdesetočasovne radne nedelje. Uporedni podaci mladih na selu i u gradu ukazuju na veću opterećenost radom mladih na selu. Ovi podaci zabrinjavaju s obzirom na značajan broj mladih sa privremenim ugovorima, i bez dovoljne kontrole inspekcijских službi, što ostavlja pitanje eksploatacije ove ranjive grupe.

Tabela 17. Broj sati provedenog na poslu

	Grad	Selo
Do 20	14,7	7,5
21-40	46,5	39,6
41+	38,8	52,8

Izvor: Shell, 2018

Šta je bitno prilikom pronalaska posla?

Da su šanse na tržištu rada u gradskim i seoskim sredinama nejednake svedoči nam i podatak da polovina (49,1%) mladih na selu smatra da će nakon završenog obrazovanja (veoma) teško naći posao, a isto to tvrdi oko trećina mladih iz gradova (34,9%) ($X^2=4.3464$, $p < .05$, Cramer's $V = .090$). Zanimljivo je da u gradskim sredinama i mladići i devojke u istom procentu percipiraju teškoće pri pronalasku posla, ali da na selu više devojaka (51,2%) nego mladića (45,5%) smatra da će to biti (veoma) teško. Poslednji nalaz još jednom potvrđuje da su šanse na tržištu rada mladih žena sa sela niže ne samo od mladića, nego i od mladih žena koje žive u gradovima.

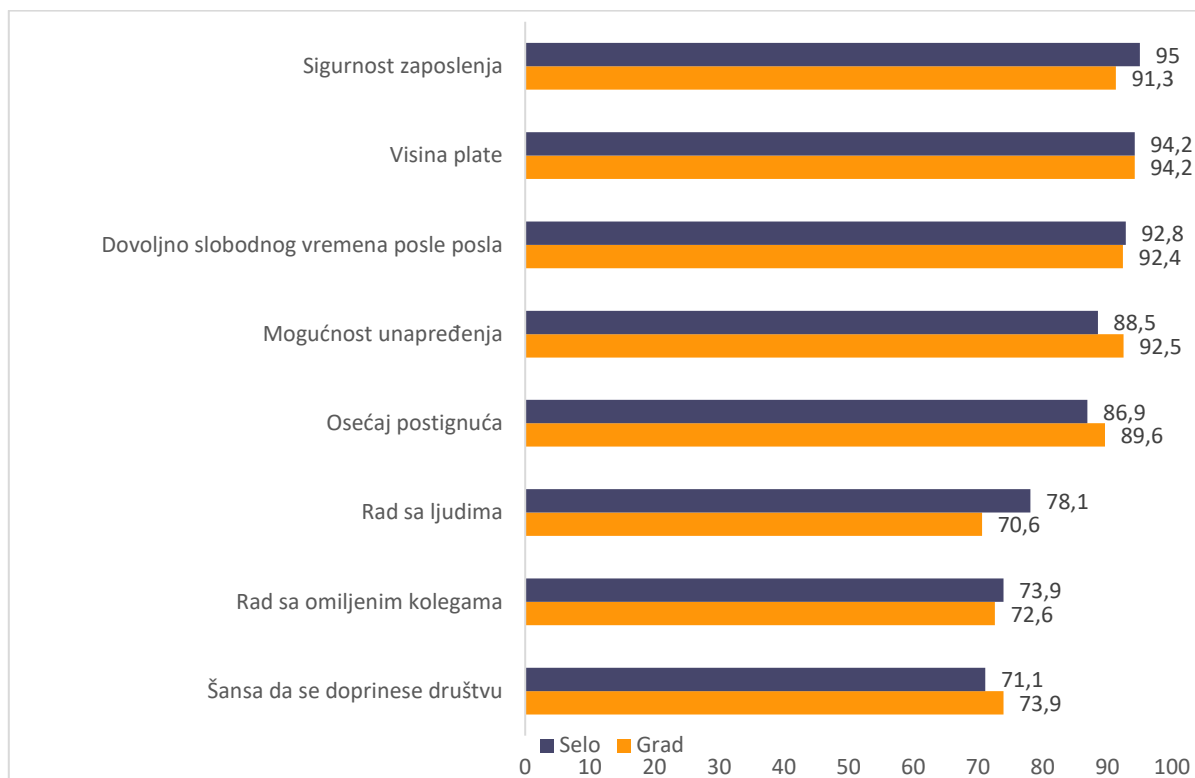
I mladi u gradovima i na selu smatraju da ocene iz škole ili sa fakulteta nisu imale bitniji udeo prilikom konkurisanja i rezultata da dobiju ili ne dobiju posao. Oko 94% mladih u oba tipa naselja smatra da ih to nije sprečavalo u procesu prijavljivanja i dobijanja posla, a oko 6% njih smatra da je to imalo uticaja. Nešto veći broj mladih (oko 15% i u gradu i na selu) smatra da nisu dobili posao zato što je to podrazumevalo obrazovne kvalifikacije (nivo obrazovanja) koje oni nisu imali. Zanimljivo je da je oko 14% mladih iz gradova i 6% mladih sa sela nakon završenog obrazovanja rešilo da promeni mesto stanovanja, jer u njihovom mestu/regionu nije bilo odgovarajućeg posla.

Značajne razlike se javljaju i u tipu posla koji mladi obavljaju. Oko polovine mladih u gradovima (50,3%) i tri četvrtine sa sela (77,6%) svedoči da posao koji obavljaju nije posao u struci za koji su se školovali. Oko jedne trećine mladih iz gradova (32,2%) i tek svaka osma osoba (12,1%) sa sela radi posao u struci, a dodatnih 16% mladih iz gradova i 9% mladih sa sela radi posao koji je veoma blizak njihovoj struci ($X^2=16.079$, $p < .05$, Cramer's $V = .192$). Dakle, manje šanse da rade ono za šta su se obrazovali imaju mladi koji žive na selu. Kada je reč o obrazovnim kvalifikacijama za poslove koje obavljaju, dve od pet mladih osoba i na selu (39,5%) i u gradu (38,5%) obavlja poslove koji su ispod njihovih obrazovnih kvalifikacija. Ostali obavljaju poslove koji su na nivou njihovih obrazovnih kvalifikacija. Činjenica da značajan broj mladih obavlja poslove van struke i ispod nivoa kvalifikacija svedoči o nerazvijenom tržištu rada, koje ima veću potražnju za niže kvalifikovanom radnom snagom, i o neusklađenosti obrazovnih politika i zahteva tržišta.

Mladi uglavnom rade u privatnom sektoru. Za razliku od radno aktivne populacije gde unutar javnog sektora radi gotovo 40% zaposlenih, svega 17% mladih je zaposleno u javnom sektoru. što nam govori da se smanjivanje javnog sektora odvija nepropuštanjem novih generacija. I ovde se javljaju razlike između grada i sela, jer mladi iz gradova u 18%, a mladi sa sela u 9% slučajeva rade u javnom sektoru, dok oko 69% mladih iz gradova i 81% mladih sa sela rade unutar privatnog sektora. Pitanje sektora je značajno, prema podacima o preferencijama mladih o tome gde bi više voleli da rade. Naime, dve trećine mladih sa sela (67%) preferira javni sektor, kao i gotovo polovina mladih iz gradova (48%). Javni sektor i dalje garantuje stabilniji posao, mogućnost ugovora za stalno, stabilne prihode, radnička prava (u vidu plaćenog bolovanja, odmora, penzijskog osiguranja i sl.), te kao takav daje veće mogućnosti planiranja narednih životnih događaja (braka, zasnivanje porodice, podizanje kredita, i sl.).

Zanimljivo je da od onih koji rade u javnom sektoru, polovina njih i preferira isti, dok bi četvrtina pre radila u privatnom sektoru, a četvrtina u nekim međunarodnim organizacijama. S druge strane, od onih koji rade u privatnom sektoru, više od dve trećine mladih (69%) preferira rad u javnom sektoru, što dodatno govori o rizicima kojima su mladi izloženi kod domaćih i stranih privatnih poslodavaca.

Grafikon 17. Šta je bitno prilikom pronalaska posla (%)

Izvor: Shell, 2018

Iako se može reći da se mladi slažu da su svi aspekti rada bitni prilikom biranja posla, ono oko čega postoji najviši stepen saglasnosti je sigurnost zaposlenja, zatim visina plate, dovoljno slobodnog vremena nakon posla, mogućnost napredovanja i karijere, i osećaj postignuća, koji ukazuje da posao garantuje smisao i lično ispunjenje. U nešto manjoj meri bitni su međuljudski odnosi na poslu (da se uopšte radi sa ljudima i da se radi u dobroj atmosferi), a najmanje šansa za rad u onim oblastima i poslovima koji garantuju doprinos društvu kao celini. Razlike između mladih na selu i iz gradova se pojavljuju kod davanja nešto većeg značaja mladima sa sela sigurnosti zaposlenja.³

³ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 4.62, SD = .73) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 4.74, SD = .606) (t = -1.925, df = 1082, p < .05).

Značaj neformalnog i formalnog za dobijanje posla

Percipirani ključni preduslovi da bi neko dobio posao nam govore o percepciji društvenog konteksta unutar kog različiti kapitali (obrazovni, socijalni, ekonomski) mogu biti bitni da se dobije (dobar) posao, da se on zadrži i da se unutar firme napreduje. Mladi se u velikoj meri slažu da je poznanstvo sa pravim ljudima koji se nalaze na bitnim položajima (u privredi, politici) najbitniji faktor da se dođe do posla. Nakon njega mladi sa sela smatraju da se radi o sreći, odnosno da sticaj različitih okolnosti na kraju dovede do toga da li će se neko zaposliti. Kao treći faktor po bitnosti, oni vide partijsku pripadnost, odnosno partijski angažman, nakon čega slede poznanstva sa različitim ljudima koji mogu obezbediti prave informacije i uspeh prilikom zapošljavanja. Stručnost i obrazovanje više od polovine mladih smatra kao (veoma) bitne za dolazak do posla, ali zato samo oko trećine njih to smatra za iskustvo i/ili obrazovanje u inostranstvu, i mesto porekla. Između mladih sa sela i iz gradova statistički značajne razlike se javljaju kod tri stava: o relevantnosti obrazovanja⁴, stručnosti⁵ i inostranog iskustva⁶, kao preduslova dobijanja posla. Naime, mladi na selu u nešto manjoj meri percipiraju ove faktore kao značajne u poređenju sa mladima iz gradova, a kao što nam rezultati iz grafikona 19 nagoveštavaju (iako bez statistički značajnih razlika), na selu nešto više mladih smatra da svet rada funkcioniše po neformalnim pravilima gde političke i lične veze imaju veliki značaj.

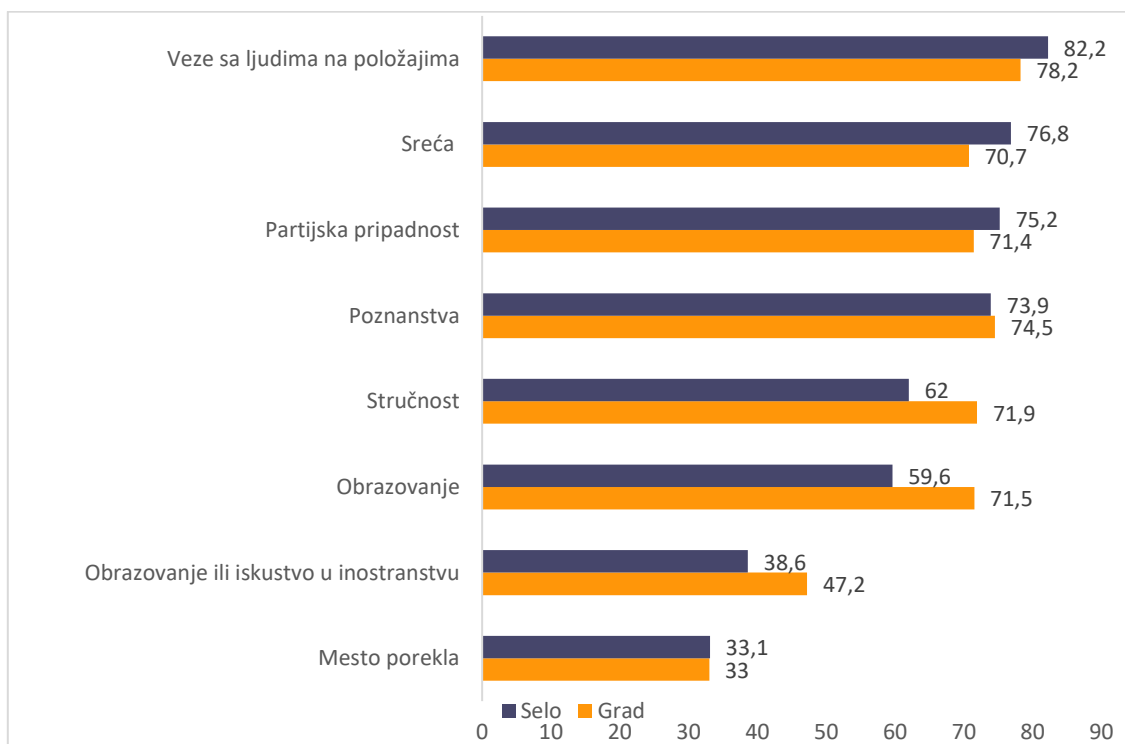
Navedeni nalazi nam govore da mladi ekonomsku sferu shvataju kao duboko ispresecanu političkim i neformalnim vezama, gde obrazovanje i stručnost imaju svoju ulogu, ali ne presudnu prilikom dolaženja do posla. Ovaj nalaz je u saglasju sa prethodnim istraživanjima (Mojić, 2012, Mojić, 2004, Mojić, 2008, Mojić, 2010, Tomanović i Stanojević, 2015), koja su pokazala da postoji značajna diskrepancija između željenog i stvarnog društvenog reda. Naime, mladi već neko vreme smatraju da bi ključni faktori društvene promocije trebali da budu obrazovanje, rad i ambicioznost, a da pravila društva u kom žive prioritizuju neformalne veze, političke veze i sreću kao faktore uspeha. Dakle, mladi se socijalizuju unutar konteksta u kom je za uspeh unutar ekonomskog polja veoma bitan socijalni i politički kapital, pa su i strategije jednog broja mladih da stvore, održe i uvećaju isti sa ciljem dolaženja do posla ili njegovog zadržavanja (Stanojević i Vukelić, 2019).

⁴ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 4.05, SD = 1.117) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 4.74, SD = .606) (t = 2.198, df = 168, p < .05).

⁵ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 4.04, SD = 1.112) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 3.37, SD = 1.325) (t = 2.611, df = 164, p < .05).

⁶ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 3.31, SD = 1.286) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 3.09, SD = 1.363) (t = -1.791, df = 1015, p = .074). Razlike su značajne na nivou od p = .074.

Grafikon 18. Značaj neformalnog i formalnog za dobijanje posla (%)

Izvor: Shell, 2018

Ključni nalaz

- Mladi sa sela imaju nešto veće stope aktivnosti i niže stope neaktivnosti, u poređenju sa mladima iz urbanih centara i ostalih gradskih sredina.
- Mladići sa sela imaju značajno veće stope aktivnosti, a devojke neaktivnosti – razlika u stopama iznosi oko 20 procentnih poena.
- U poslednjih pet godina izražen je rast zaposlenosti među mladima, a takođe i rast zaposlenosti među seoskom omladinom.
- Istraživanja ukazuju da je rast zaposlenosti rezultat fleksibilizacije i deregulacije tržišta rada, tako da se povećane stope objašnjavaju povećanim učešćem rada sa privremenim ugovorima i bez ugovora, dok istovremeno opada učešće rada sa stalnim ugovorima.
- Trend povećanja zaposlenosti karakteriše i mladiće i devojke, tako da novi uslovi na tržištu rada nisu doprineli ni smanjenju, niti povećanju rodne asimetrije, koja se održava na oko 18 do 20 procentnih poena razlike.
- Sa smanjenjem tipa naselja – od urbanih centara ka selu, dolazi do povećanja učešća mladih koji pripadaju kategoriji NEET.
- Posebno ranjiva kategorija mladih na selu su mlade žene starosti od 25 do 29 godina, koje natprosečno pripadaju ovoj kategoriji. Bračne i porodične obaveze među niže obrazovanim delovima ženske seoske populacije najčešće vode ka povlačenju sa tržišta rada.
- Svega četvrtina mladih i u gradu, i na selu, radi sa ugovorima za stalno, mladi na selu nešto češće rade sa privremenim ugovorima, mladi u gradu imaju nešto češće povremene poslove, dok je učešće samozaposlenih gotovo identično.
- Mladi koji žive na selu imaju manje mogućnosti da kombinuju rad i obrazovanje, i time manje šanse da se izdržavaju tokom školovanja (da u manjoj meri zavise isključivo od porodice porekla).
- Oko 60% mladih na je (veoma) zadovoljno svojim trenutnim radnim angažmanom. Oko četvrtine njih je negde između zadovoljstva i nezadovoljstva, dok je oko 16% njih (veoma) nezadovoljno poslom koji radi.
- Mladi na selu koji rade su, prema broju sati, više angažovani nedeljno od onih u gradovima, ukazujući i na viši stepen opterećenosti poslom. Skraćeno radno vreme nije u velikoj meri prisutno, oko punog radnog vremena (40 sati nedeljno) rade dve od pet mladih osoba, dok više od polovine mladih sa sela radi više od četrdesetočasovne radne nedelje.
- Polovina mladih u gradovima, i tri četvrtine sa sela, svedoči da posao koji obavljaju nije posao u struci za koju su se školovali.
- Dve od pet mladih osoba i na selu, i u gradu, obavljaju poslove koji su ispod njihovih obrazovnih kvalifikacija.
- Dve trećine mladih sa sela (67%) preferira javni sector, kao i gotovo polovina mladih iz gradova (48%).
- Iako se može reći da se mladi slažu da su svi aspekti rada bitni prilikom biranja posla, ono oko čega postoji najviši stepen saglasnosti je sigurnost zaposlenja, visina plate, i dovoljno slobodnog vremena nakon posla.

- Mladi i sa sela i iz gradova smatraju da je poznanstvo sa pravim ljudima, koji se nalaze na bitnim položajima (u privredi, politici), najbitniji faktor da se dođe do posla.

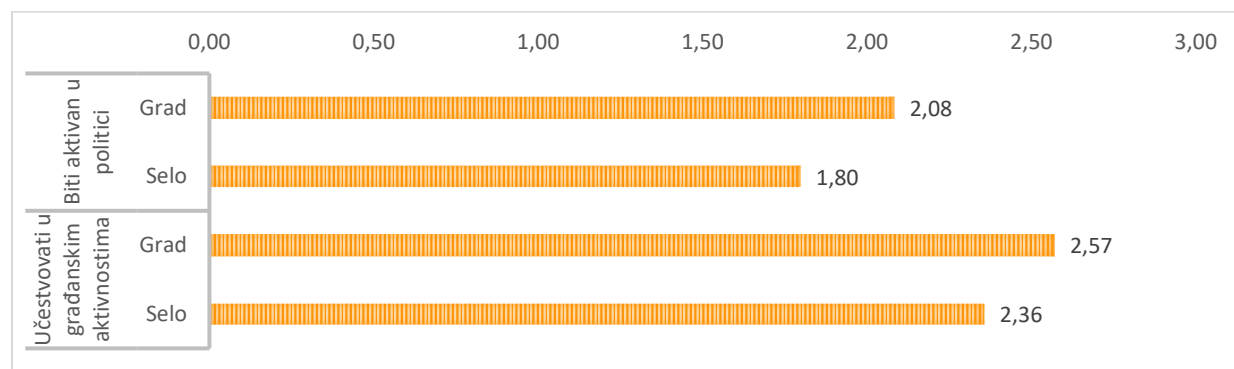
7. Participacija

Politička participacija

Politička participacija nije nešto što je mladima u Srbiji u proseku važno, ni u gradu, a još manje na selu. U gradovima je tako svega njih 13% izjavilo da im je (veoma) važno da su uključeni u politička dešavanja, dok je u selu to učešće 10,6%. Čak 77% mladih na selu kaže da im (uopšte) nije važna politika, dok isto tvrdi 67% mladih iz gradskih sredina. Grafikon 19 nam pokazuje prosečne skorove i ukazuje na dve važne činjenice: vrednosti su niže od teorijskog proseka, što nam govori da su mladi u proseku više nezainteresovani za politiku nego što su zainteresovani, i da postoje statistički značajne razlike između grada i sela, gde su mladi na selu manje zainteresovani. Slična je situacija i sa aktivizmom u građanskim inicijativama. Iako mladi imaju nešto bolji odnos prema ovom polju, i dalje u proseku smatraju da nije posebno značajno biti aktivan u njemu. Tako 22% mladih u gradovima, i 19% na selu, smatra da je (veoma) bitno biti građanski aktivan, dok 48% mladih u gradovima, i 60% mladih na selu smatra da ovaj oblika aktivnima (uopšte) za njih nije bitan.

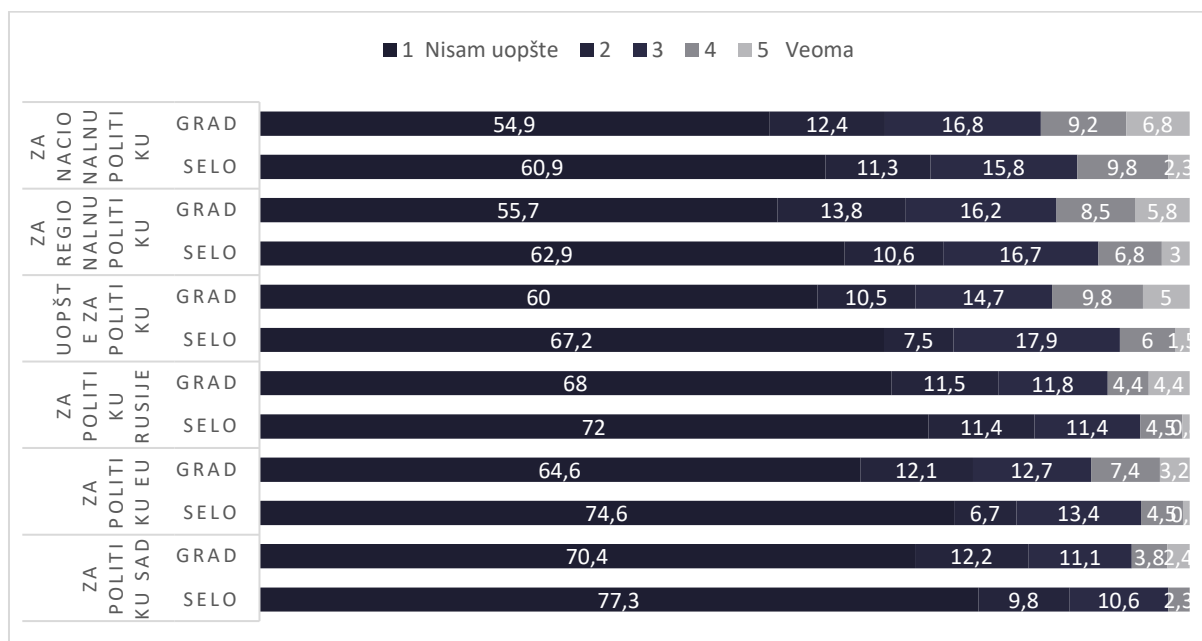
Zanimljivo je da ne postoje značajne statističke razlike između mladih s obzirom na pol, starost, obrazovanje, materijalni standard niti stepen tranzicije u odraslost i stepena važnosti političkog polja kako na selu tako i u gradu. Male razlike se pojavljuju kada je reč o važnosti građanskog angažmana. Naime mladi na selu su više zainteresovani ukoliko su mlađi ($\rho = -.192, p < 0.05$) odnosno sa manje životnih tranzicionih događaja ($\rho = -.180, p < 0.05$), ukoliko su procesu obrazovanja ($\rho = -.219, p < 0.05$), nemaju stalni posao ($\rho = -.168, p < 0.05$), i sa povećanjem obrazovnog nivoa mlade osobe ($\rho = .248, p < 0.05$). Dakle više kulturnog kapitala je pozitivno, a tranzicija u odraslost negativno povezana sa značajem građanskog aktivizma.

Grafikon 19. Koliko je mladima značajno da budu aktivni

Izvor: Shell, 2018

Grafikon 20. Stepen zainteresovanosti za politiku

Izvor: Shell, 2018

Slična je situacija i sa pitanjima koja se odnose na zainteresovanost za političke teme. Ponovo, mladi na selu su uopšte malo zainteresovani za političke teme, njih dve trećine je u potpunosti nezainteresovano, a manje su zainteresovani i u odnosu na mlade u gradu⁷. Slična je situacija i kada pogledamo razlike za zainteresovanost za posebne političke teme. Tako su mladi sa sela manje zainteresovani za nacionalne političke teme⁸, lokalne politike⁹, ali i međunarodnu politiku na nivou EU,¹⁰ SAD,¹¹ ili nivou Rusije.¹² Zanimljivo je da mladi u gradu postaju zainteresovaniji za ove teme sa godinama starosti, tranzicijom u odraslost i sa višim nivoom obrazovanja, dok ovakve razlike među mladima na selu ne beležimo. To znači da je (ne)zainteresovanost za političke teme na različitim nivoima relativno ravnomerno zastupljena u svim grupama mladih na selu.

⁷ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 1.89, SD = 1.23) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 1.67, SD = 1.06) (t = 2.20, df = 193, p < .05).

⁸ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 2.00, SD = 1.3) razlikuju od mladih na selu (M = 1.81, SD = 1.06) (t = 1.76, df = 184, p = .079). Razlika je značajna na nivou od p = .079.

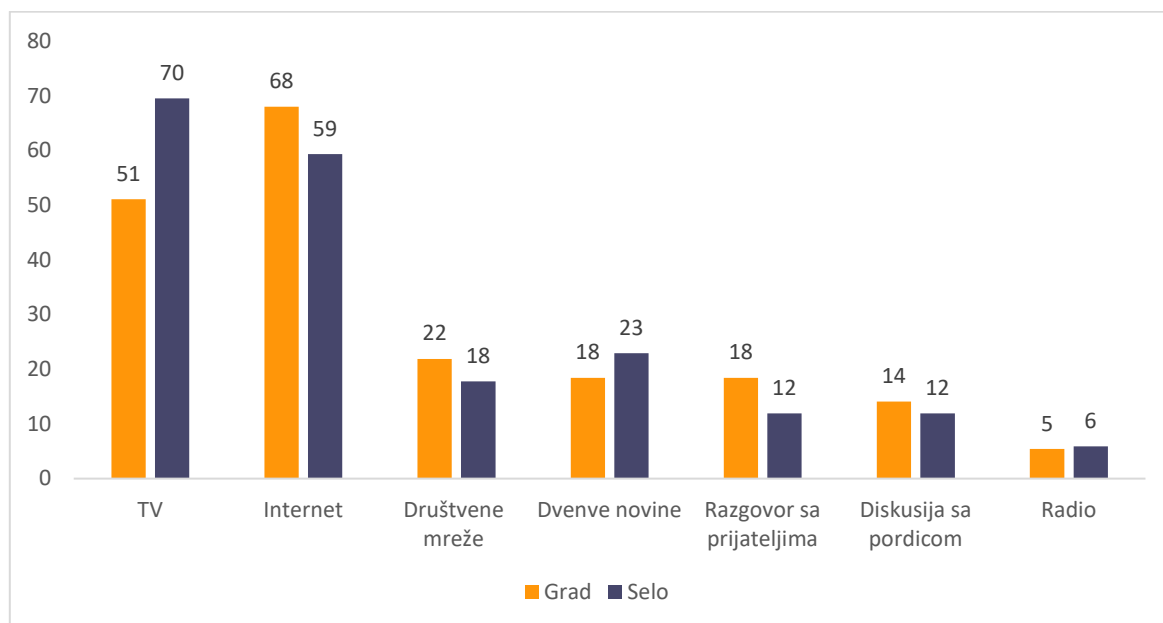
⁹ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 1.95, SD = 1.26) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 1.77, SD = 1.4) (t = 1.70, df = 193, p = .091). Razlika je značajna na nivou od p = .091.

¹⁰ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 1.72, SD = 1.13) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 1.50, SD = .93) (t = 2.50, df = 200, p < .05).

¹¹ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 1.56, SD = 1.23) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 1.38, SD = 1.06) (t = 2.37, df = 200, p < .05).

¹² Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 1.66, SD = 1.12) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 1.51, SD = .71) (t = 1.68, df = 191, p = .095). Razlika je značajna na nivou od p = .095.

Grafikon 21. Izvori informisanja o političkim temama

Izvor: Shell, 2018

Mladi inače sebe vide kao grupu koja nema adekvatan glas u nacionalnoj politici, pa samim tim, ni specifični interesi nisu zastupljeni u praktičnim politikama. Među mladim i u gradu i na selu postoji značajno slaganje sa stavom da interesi mladih generalno nisu adekvatno zastupljeni na nacionalnom nivou: 63% njih na selu i 65% u gradu se u (potpunosti) slažu sa stavom. Takođe, mladi smatraju da bi bilo dobro da se otvori više mogućnosti unutar političkog polja za mlade koji bi zastupali svoje stavove, jer se sa stavom „mladi ljudi bi trebali da imaju više prilika da govore u politici“ izrazito slaže 63% mladih na selu i 74% mladih u gradovima. Zanimljivo je da iako i u gradovima i u selima postoji značajno slaganje sa ovim stavom, on je ipak nešto izrazitiji među gradskom omladinom.¹³ Ovakvo stanje se može objasniti i percepcijom mladih stepena u kom političari brinu o interesima mladih ljudi. Oko 70% u gradu i 61% mladih na selu smatraju da političari ne brinu o interesima mladih, a zanimljivo je da je ovo nepoverenje u proseku nešto izrazitije u gradskim sredinama.¹⁴ Poslednji nalaz može značiti da mladi na selu imaju nešto bolje zastupljene interese, ili da su manje kritični prema onome što se dešava u političkoj areni, a odnosi se na njih.

Mladi uopšte retko razgovaraju o politici sa članovima svoje porodice ili sa prijateljima i poznanicima. Na selu više od dve trećine (68%) to nikada ili retko radi, a u gradu nešto više od polovine (58%) mladih slabo komunicira o političkim temama. Takođe, mladi na selu nešto ređe razgovaraju o politici u odnosu na mlade

¹³ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu ($M = 4.13$, $SD = 1.04$) značajno razlikuju od mladih na selu ($M = 3.90$, $SD = 1.14$) ($t = 2.19$, $df = 877$, $p < .05$).

¹⁴ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu ($M = 4.07$, $SD = 1.04$) značajno razlikuju od mladih na selu ($M = 3.82$, $SD = 1.14$) ($t = 2.25$, $df = 896$, $p < .05$).

u gradu.¹⁵ Jedina razlika koja se pojavljuje među mladima na selu je pol, tako što o političkim temama više razgovaraju mladići od devojaka ($\rho = -.266, p < 0.05$). Zanimljivo je da se politički stavovi mladih, po njihovom svedočenju, značajno razlikuju od stavova njihovih roditelja. Svega jedna trećina mladih u gradovima, a još manje u selima, deli identična politička gledišta sa svojim roditeljima, ukazujući na postojanje značajnog generacijskog jaza. Na selu se mladi među sobom razlikuju u ovom pogledu u odnosu na stepen tranzicije u odraslost ($\rho = -.202, p < 0.05$), odseljenje ($\rho = -.252, p < 0.05$), i ulazak u brak ($\rho = -.222, p < 0.05$), dok se mladi u gradovima među sobom razlikuju u odnosu na starost ($\rho = -.114, p < 0.05$) i obrazovanje ($\rho = -.097, p < 0.05$) tako što i jedni i drugi pokazuju manje sličnosti sa stavovima svojih roditelja.

Tabela 18. U kojoj meri razgovaraju o politici sa svojim roditeljima

	Grad	Selo
Nimalo ili malo	38,0	46,9
Donekle	28,9	24,5
Uglavnom ili u potpunosti	33,1	28,6
Ukupno	100,0	100,0

Izvor: Shell, 2018

Participacija – stara i nova

Konvencionalna participacija

Shell istraživanje je pokazalo da mladi nisu apstinenti tokom izbora, i da čak više od proseka populacije izlaze na birališta. U ovom pogledu ne postoje značajne razlike između mladih u gradu i mladih na selu. Na pitanje da li su glasali na prethodnim parlamentarnim izborima, 76% mladih u gradu i 78% na selu potvrđuje da je na izbore izašlo. Pol nije povezan sa izlaskom na izbore, ali jeste očekivano godište, pa tako sa tranzicijom u odraslost i godinama starosti raste i stepen izlaska na izbore ($X^2=84.97, p < .001, \text{Cramer's } V = .595$). Zanimljivo je da na selu ne postoji linearna veza između obrazovanja mlade osobe i izlaska na izbore s obzirom da na selu nešto više na izbore izlaze oni sa srednjim obrazovanjem ($X^2=84.01, p < .001, \text{Cramer's } V = .577$), za razliku od linearnosti koja postoji u gradu, gde sa rastom obrazovanja mladi češće glasaju. Ova veza je prisutna i kod odnosa glasanja i obrazovanja roditelja, ali tako što sa višim obrazovanjem roditelja opada praksa glasanja na izborima njihove dece ($X^2=10.24, p < .05, \text{Cramer's } V = .202$). Gotovo je

¹⁵ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu ($M = 3.57, SD = 2.59$) značajno razlikuju od mladih na selu ($M = 2.98, SD = 2.25$) ($t = 2.77, df = 186, p < .05$).

identičan procenat onih koji su izjavili da su izlazili na izbore, izjavljuje i da se sutra održavaju izbori da bi na njih izašli.

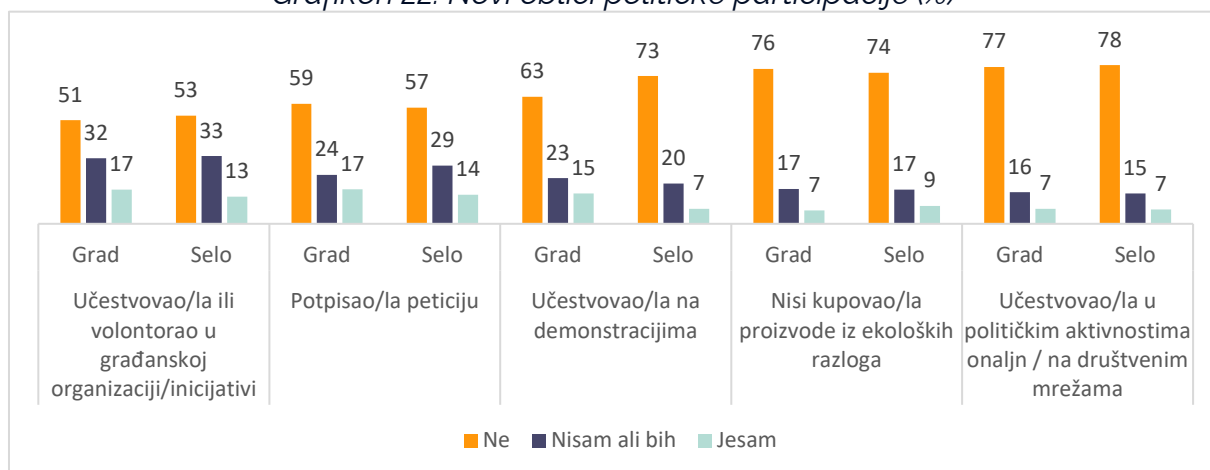
Drugi značajan aspekt konvencionalne politike, učestvovanje u radu političkih partija, je veoma malo zastupljen kako među mladima na selu tako i u gradu. Oko 5% mladih u gradu i 2% mladih sa sela su do sada učestvovali u radu partija ili sličnih političnih grupa, dodatnih 16% u gradu i 14% na selu nisu, ali bi učestvovali kada bi imali prilike, dok ostali izjavljuju da nisu učestvovali u radu ovakvih organizacija. Navedene razlike se nisu pokazale statistički značajnim ukazujući da su stepen i želja da se uključe direktno u rad stranaka relativno ravnomerno raspoređeni među mladima. Zanimljivo je da ne postoji veza između socio-demografskih osobina mladih, kao i tranzicije u odraslost i stepena aktivizma u partijama.

Pored angažmana u partijama, volja, želja ili potencijal među mladima da preuzmu neku od odgovornih funkcija nisu podjednako zastupljeni u gradu i na selu ($X^2=9.66$, $p < .05$, Cramer's $V = .100$). Tako dve trećine mladih na selu (66,7%) izjavljuje da nikada ne bi preuzeli nikakvu funkciju (takvih je u gradu 58%), dodatnih 22% da verovatno ne bi (u gradu 19%), ali samo 6% izjavljuje da bi to možda uradili (u gradu 16%), dok da bi baš to voleli smatra njih 5% (u gradu 7%). Dakle, iako je ovaj potencijal relativno nizak na nivou mladih u Srbiji, on je još niži među mladima na selu.

Nekonvencionalna politika

Nekonvencionalna politika mladih nije razvijena u velikoj meri, i kao što ćemo u nastavku videti u nešto manjoj meri je zastupljena među mladima na selu. Svega 13% njih je ikada učestvovalo u radu ili volontiralo u radu neke organizacije. Gotovo isto toliko njih (14%) je potpisalo peticiju, svega 7% je učestvovalo u demonstracijama, a gotovo isto toliko njih (9%) je izbegavalo kupovinu i bilo politički aktivno na internetu. Između mladih u gradu i na selu jedina statistički značajna razlika se pojavljuje kod učestvovanja u demonstracijama, u kojima mladi sa sela ređe učestvuju ($X^2=6.26$, $p < .05$, Cramer's $V = .082$). Među mladima ne postoje razlike u stepenu učestvovanja (ili želje da se učestvuje) i socio-demografskih osobina, osim što su oni sa višim obrazovanjem na selu skloniji da učestvuju u demonstracijama ($X^2=23.05$, $p < .05$, Cramer's $V = .309$).

Grafikon 22. Novi oblici političke participacije (%)

Izvor: Shell, 2018

Kvalitativni uvid u izazove participacije

I kvalitativni podaci pokazuju da mlade na selu uglavnom odlikuje odsustvo društvenog aktivizma, najčešće iz razloga nezainteresovanosti. Osim toga, društveni aktivizam vrlo često se poistovećuje sa političkim delovanjem, a političko delovanje smatra odbojnim.

Nedavno sam radila istraživanje žena u poljoprivredi, ovde u Kruševcu, i došla sam do podatka da nekih 10% od ukupnog uzorka želi da se udruži u neki vid udruženja, a ostali ne, iz prostog razloga što ne veruju i ne znaju šta je suština nekog vida organizacije ili udruženja. Taj uzorak... 86 žena je bilo, ja sam baš pitala da daju odgovore, idu svi na tu varijantu da je to politički, da mi njih uvlačimo u neke vode, da im uzimamo novac. Na koji način se uzima novac ako se formira neko udruženje? Nevladino udruženje se generalno formira zbog neke dobrobiti, kao što ćemo mi formirati za osnaživanje žena, mada vi to znate, vi ste sociolozi. I onda kad vi njima objasnite koja je svrha i ciljevi i oblast poslovanja samog udruženja, oni kao – ne, ne, to je politički.

Odsustvo društvenog i političkog angažmana postoji uprkos uvreženom shvatanju o velikim koristima koje proizilaze iz političkih i drugih veza, odnosno njihove česte nužnosti za uspeh. Međutim, uključivanje u politički život ukoliko to predstavlja poslednju opciju za pojedine benefite, ispitanici ne odbacuju.

Pa, iskreno jeste, zato što sam videla da danas sve ide preko veze. [...] Bukvalno danas se sve zasniva na tome. Da neko ima vezu da lakše prođe i tako dalje, što jeste bez veze, ali eto."

Pa, nemam nikakav konkretan razlog iskreno. Nekako niti pratim televiziju toliko, niti bilo šta. Pratim ta neka dešavanja i sve. Iskreno nisam u fazonu da jednog dana treba da dobijem posao zato što ću biti u nekoj stranci, ja sam iskreno protiv toga, ali svesna sam da ukoliko budem bila u toj situaciji, verovatno bih iskoristila tako nešto ako bih morala.

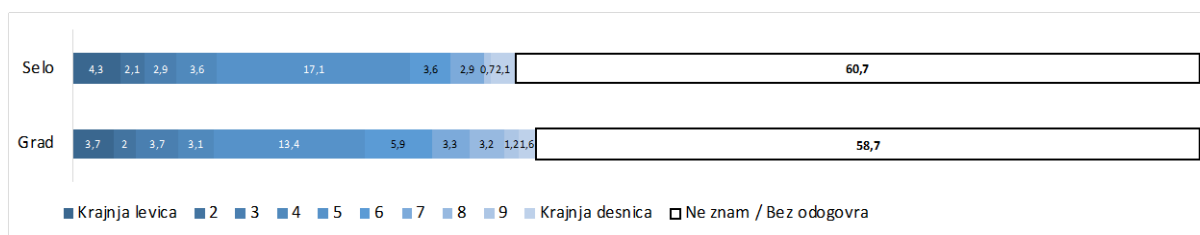
Jedini oblik participacije koje mladi na selu vide kao legitiman jesu strukovna i hobi udruženja, koja za cilj imaju veoma praktične aktivnosti i pružaju konkretnu podršku poljoprivrednicima u njihovom poslu. Značajan broj naših ispitanika, koji se bave poljoprivrednom proizvodnjom, pripada *Mladim poljoprivrednicima Srbije* i drugim sličnim udruženjima poslovne prirode, poput pčelarskih udruženja i slično. Takođe, poljoprivrednici kao ključni problem vide loše stanje mehanizacije, i smatraju da im se mora obezbediti kvalitetna mehanizacija. Sa druge strane, finansijski podsticaji za bavljenje poljoprivrednom ne zaostaju po ocenjenoj značajnosti.

Kod nas je konkretno veliki problem odlazak ljudi sa sela. Mislim dosta ljudi iako bi hteli da se bave nekom proizvodnjom imaju dosta finansijskih problema i iako imaju te podsticaje od države mislim da na neki način moraju da isfinansiraju taj ceo iznos da bi im posle neko vratio i to je veliki problem. [...] Treba napraviti neke start-up kompanije za mlade poljoprivrednike, gde bi njima posle prve godine bilo vraćeno u celom iznosu. Konkretno kod nas ima povraćaj od 65% pošto spadamo u nerazvijenu opštinu, a poljoprivrednik treba da isplati celu tu sumu i onda čeka godinu-dve da mu Ministarstvo vrati taj novac, tako da je to problem. Neko ko nema stalni posao ne može da podigne kredit i na neki način ne može da počne da se bavi tom proizvodnjom uopšte.

Politička orijentacija

Na ideološkoj lestvici levo-desno, većina mladih i u gradu i na selu, zapravo ili ne zna da sebe pozicionira, ili se ne izjašnjava po ovom pitanju. Konkretno, tri od pet mladih osoba pripada ovoj kategoriji, što nam govori da za značajan broj mladih ideološke razlike nisu posebno bitne, ili ih oni u svetu koji ih okružuje ne prepoznaju pa samim tim ne mogu sa njima ni da se identifikuju. Među onima koji imaju jasnije ideološke preference, najveći broj njih zauzima pozicije centra. Zanimljivo je da je nešto više mladih naginje polu prema levici nego desnici, i da su mladi na selu (prosečan skor je 4,75) u proseku nešto više sebe pozicionirali levo u odnosu na mlade u gradovima (prosečan skor je 5,09). Sa ideološkim pozicioniranjem je povezan materijalni standard domaćinstva mlade osobe na selu, tako što se sa povećanjem standarda mladi pomeraju ka desnici ($\rho = .372$, $p < 0.05$), i sa obrazovanjem majke ($\rho = -.284$, $p < 0.05$), gde se sa povećanjem obrazovanja majke mlade osobe pomeraju ka levici.

Grafikon 23. Ideološko samopozicioniranje mladih u selu i gradu (%)

Izvor: Shell, 2018

Vrednosti mladih koje se odnose na lična i kolektivna postignuća, kao i ulogu države u društvu i ekonomiji možemo videti u sledećoj tabeli. Može se reći da mladi u velikoj meri prihvataju individualnu ličnu odgovornost i naporan rad koji dovodi do boljeg života, konkurenciju među pojedincima koja nije štetna, ali i neophodnost uloge države, koja treba da preuzme značajniju ulogu da svi budu zbrinuti, da prihodi budu ravnomernije raspoređeni između društvenih klasa, a značajan broj mladih smatra i da javno vlasništvo u privredi treba da bude veće nego što je sada.

Između mladih sa sela i mladih u gradovima postoje izvesne, iako ne tako velike, razlike u stepenu (ne)prihvatanja navedenih stavova. Tako, mladi sa sela u nešto većoj meri nego mladi u gradu smatraju da je konkurencija štetna i da iz ljudi izvuče često ono najgore. Seoska sredina i tradicionalni kolektivistički moral, iako značajno promenjen u pravcu individualizma, ipak u većoj meri baštini kolektivističke ideale i sa izvesnom sumnjom posmatra konkurenciju kao oblik društvene regulacije. Mladi na selu takođe u nešto većoj meri podržavaju stavove da državno vlasništvo nad firmama treba da bude uvećano i da bi prihode siromašnih i bogatijih slojeva stanovništva trebalo ujednačiti.

Tabela 19. Stavovi mladih o ličnim naporima i distribuciji bogatstva

	U potpunosti se slažem		Prosečna vrednost	
	Grad	Selo	Grad	Selo
Dugoročno gledano, naporan rad obično donese bolji život	67,7	66,4	3,91	3,84
Konkurencija je štetna, uvek budi najgore u ljudima ¹⁶	25,6	32,8	2,56	2,87
Vlada treba da preuzme veću odgovornost da svako bude zbrinut	87,1	89,1	4,49	4,58
Državno vlasništvo nad firmama i privredi bi trebalo da bude uvećano ¹⁷	54,6	67,5	3,62	4,00
Prihodi siromašnih i bogatih bi trebalo da budu ujednačeniji ¹⁸	80,1	88,7	4,36	4,60

Izvor: Shell, 2018

Imajući u vidu da poslednja tri stava stoje u značajnoj međusobnoj korelaciji¹⁹ među mladima na selu, to nam ukazuje da se radi o jedinstvenom pogledu na svet, koji može da se tumači tako da mladi ulogu države vide u njenoj ulozi zaštite najugroženijih, i kao instancu koja može da vrši preraspodelu bogatstva. Podrška stavu da prihodi treba da budu ujednačeniji rastu sa godinama starosti mladih ($\rho = .219$, $p < 0.05$), dok podrška stavu da je konkurencija štetna raste sa tranzicijom u odraslost ($\rho = .184$, $p < 0.05$), odnosno roditeljstvom ($\rho = .221$, $p < 0.05$), manja je kod žena ($\rho = -.185$, $p < 0.05$), i opada sa rastom obrazovnog nivoa ($\rho = -.291$, $p < 0.05$). Dakle, mladi na selu su u nešto manjoj meri individualistički orijentisani (posebno niže obrazovani) i u nešto većoj meri smatraju da bi uloga države u društvenim procesima trebala da bude značajnija.

¹⁶ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu ($M = 2.56$, $SD = 1.446$) značajno razlikuju od mladih na selu ($M = 2.87$, $SD = 1.489$) ($t = -2.121$, $df = 974$, $p < .05$).

¹⁷ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu ($M = 3.62$, $SD = 1.315$) značajno razlikuju od mladih na selu ($M = 4.0$, $SD = 1.234$) ($t = -2.02$, $df = 183$, $p < .05$).

¹⁸ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu ($M = 4.36$, $SD = 1.084$) značajno razlikuju od mladih na selu ($M = 4.60$, $SD = 0.972$) ($t = -3.013$, $df = 152$, $p < .05$).

¹⁹ Stepen korelacije između stavova 1.3 i 1.4 je $\rho = .477$, $p < .001$, između stavova 1.3 i 1.5, $\rho = .496$, $p < .001$, i između stavova 1.4 i 1.5, $\rho = .483$, $p < .001$.

Prema mišljenju mladih, prioriteti kojima bi država trebala da se posveti i da ih rešava imaju distribuciju prikazanu u grafikonu 24, koji pokazuje da mladi smatraju da su svi navedeni izazovi za većinu njih bitni, ali se određene razlike javljaju u tome što se oko nekih nešto manje, a oko nekih nešto više njih slaže.

Ključne stvari kojima treba posvetiti pažnju, i oko kojih postoji najveći stepen slaganja, su ekonomske prirode, i tu spada smanjenje nezaposlenosti, ekonomski rast i razvoj, društveni položaj mladih osoba, obezbeđivanje socijalnih prava za sve i borba protiv korupcije, koja se najverovatnije percipira kao jedan od ključnih faktora problema funkcionisanja ekonomije (i zapošljavanja). Mladi u manjoj meri smatraju da je negovanje nacionalnog identiteta, borba protiv ilegalne imigracije i jačanje bezbednosnih snaga prioritet države. Između mladih u gradovima i mladih sa sela ne postoje velike, ali se ipak oko nekih stvari javljaju izvesne razlike. Mladi na selu u nešto većoj meri smatraju da je očuvanje životne sredine značajan prioritet.²⁰ Oni takođe u nešto većoj meri smatraju da socijalnu zaštitu i sigurnost²¹ treba obezbediti svima kojima je potrebna, kao i da su problemi nezaposlenosti nešto što treba prioritetno rešavati.²² Oni u nešto većoj meri demografski pad stanovništva vide kao problem, te tako češće ovo navode među prioritetima²³.

Na selu, sa godinama starosti raste stepen slaganja sa stavom da je prioritet borba protiv korupcije ($\rho = .215$, $p < 0.05$), da treba čuvati prirodu ($\rho = .232$, $p < 0.05$), osigurati ljudska prava i slobode ($\rho = .209$, $p < 0.05$), društvenu pravdu i socijalnu sigurnost ($\rho = .250$, $p < 0.05$), poboljšati položaj žena ($\rho = .299$, $p < 0.05$), kao i položaj mladih ljudi ($\rho = .218$, $p < 0.05$). Na sličan način korelira i odnos tranzicije i ovih stavova ukazujući da sa odrastanjem i godinama starosti raste svest o navedenim stvarima kao prioritetima. Obrazovanje mlade osobe nije povezano ni sa jednim od navedenih stavova, ali zato jeste kulturni kapital porodice odnosno obrazovanje roditelja, tako što sa povećanjem nivoa njihovog obrazovanja opada podrška povećanja populacije ($\rho = .206$, $p < 0.05$), ekonomskog rasta ($\rho = .182$, $p < 0.05$), kao i bezbednosti i vojne sigurnosti ($\rho = .185$, $p < 0.05$). Zanimljivo je da je religioznost mladih pozitivno povezana sa stavom o poželjnosti demografskog rasta ($\rho = .432$, $p < .001$), očuvanja nacionalnog identiteta ($\rho = .323$, $p < .001$), jačanja vojne snage i nacionalne bezbednosti ($\rho = .407$, $p < .001$), borbe protiv imigracije ($\rho = .236$, $p < 0.05$), i najzad, stava da je potrebno unaprediti socijalna prava ($\rho = .209$, $p < 0.05$).

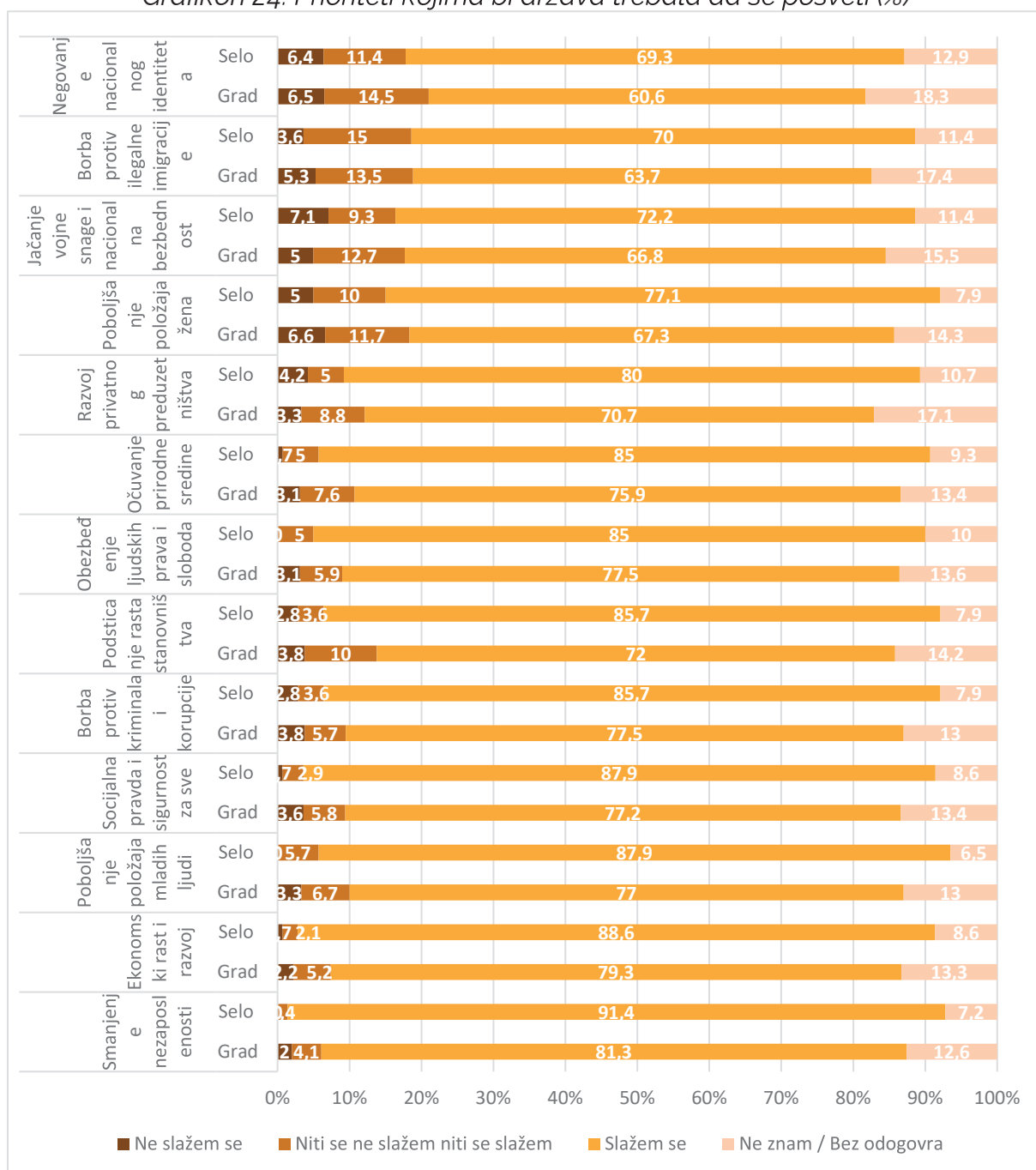
²⁰ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu ($M = 4.51$, $SD = 0.853$) značajno razlikuju od mladih na selu ($M = 4.65$, $SD = 0.624$) ($t = -2.235$, $df = 203$, $p < .05$).

²¹ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu ($M = 4.74$, $SD = 0.709$) značajno razlikuju od mladih na selu ($M = 4.85$, $SD = 0.403$) ($t = -2.438$, $df = 269$, $p < .05$).

²² Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu ($M = 4.60$, $SD = 0.855$) značajno razlikuju od mladih na selu ($M = 4.76$, $SD = 0.543$) ($t = -2.799$, $df = 233$, $p < .05$).

²³ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu ($M = 4.45$, $SD = 0.941$) značajno razlikuju od mladih na selu ($M = 4.60$, $SD = 0.804$) ($t = -1.935$, $df = 186$, $p < .05$).

Grafikon 24. Prioriteti kojima bi država trebala da se posveti (%)

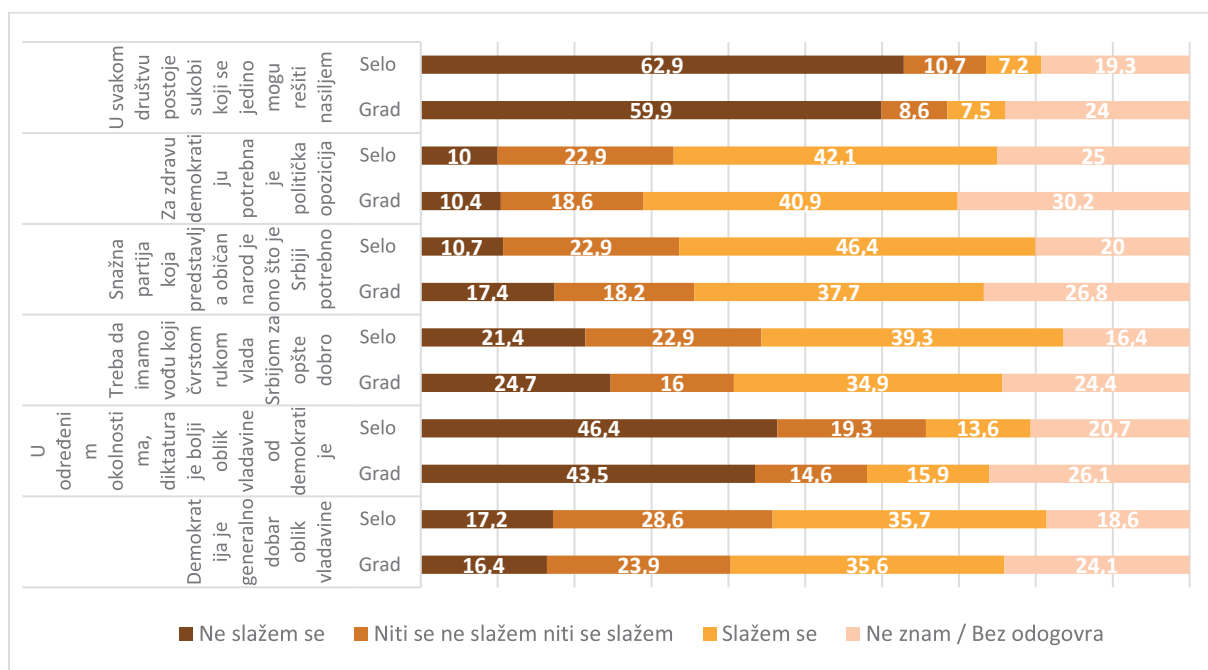
Izvor: Shell, 2018

Odnos prema demokratiji

Mladi su generalno nezadovoljni stanjem demokratije u zemlji. Njih oko 50% na selu, i 49% u gradu, izjavljuje da je nezadovoljno, 35% na selu i 36% u gradu kaže da niti je zadovoljni niti nezadovoljno, dok je svega 15% i u gradu i na selu zadovoljno stanjem demokratije u Srbiji. Među mladima na selu ne mogu se naći veze koje ih diferenciraju po ovom stavu ukazujući da je (ne)zadovoljstvo ravnomerno distribuirano među mladima.

Svega nešto više trećine mladih u gradovima i na selu smatraju da je demokratija dobar oblik vladavine. Oko četvrtine nisu sigurni, dok se svaka šesta mlada osoba ne slaže da je demokratija dobar oblik političkog sistema. Takođe, svaka šesta mlada osoba se slaže da je u određenim okolnostima diktatura bolji oblik vladavine od demokratije, a dve od pet mladih osoba na selu smatra da zemlji treba vođa koji vlada čvrstom rukom. Nešto veći stepen slaganja postoji i sa stavom da je potrebno postojanje snažne partije koja predstavlja običan narod. Dve od pet mladih osoba smatra da je za demokratiju neophodno postojanje političke opozicije dok svaka deseta osoba smatra da to nije neophodno. Oko dve trećine mladih ne smatra da postoje sukobi koji se nužno moraju rešavati nasiljem, ali oko 7% njih smatra da se određeni sukobi mogu rešiti jedino kroz fizičko nasilje. Možemo reći da su mladi generalno skeptični prema političkim opcijama – demokratskim i autoritarnim – i praksama koje vide i anticipiraju, ili su zbunjeni onim što vide pretpostavljamo usled diskrepancije između onoga što očekuju i onoga kako svet oko njih funkcioniše.

Grafikon 25. Stavovi prema demokratiji (%)

Izvor: Shell, 2018

Posmatrajući mlade na selu, obrazovanje roditelja i religioznost su jedine osobine koje ih povezuju sa navedenim stavovima. Sa povećanjem obrazovanja roditelja opada podrška stavovima da je zemlji potreban snažan lider²⁴ i snažna partija,²⁵ koja predstavlja interese naroda. Sa povećanjem religioznosti mlade osobe raste podrška stavu da je diktatura bolji oblik vladavine od demokratije u određenim uslovima²⁶, da je zemlji potreban jak vođa²⁷ i snažna partija koja zastupa interese naroda.²⁸ Dakle kulturni kapital porodice i religioznost su povezani sa stepenom prihvatanja.

Kakvo je stanje prava određenih grupa u Srbiji? Mladi smatraju da nedovoljno prava u Srbiji imaju oni koji su najsiromašniji, zatim hendikepirani i mladi. U proseku smatraju da je nešto bolja situacija sa dečjim i ženskim pravima, a značajan broj njih smatra da etničke manjine imaju dovoljno prava ili čak previše. Mladi su prilično podeljeni oko LGBT populacije i stepena prava koja uživaju: nešto manje od petine smatraju da nemaju dovoljno prava, oko trećine da ih imaju sasvim dovoljno, dok takođe oko trećine smatra da imaju previše prava. Iako postoje izvesne razlike između sela i grada u percepciji ovih prava, gde su mladi na selu češće stava da svim navedenim grupama nedostaje adekvatna pravna zaštita (osim LGBT populacije), te razlike nisu statistički značajne.

Kada posmatramo mlade na selu, devojke su spremnije da kažu da žene²⁹ nemaju dovoljno prava, kao i da LGBT³⁰ populacija nema dovoljno prava. Dalje, kulturni kapital roditelja, je takođe povezan sa percepcijom prava žena³¹, tako što sa višim nivoom obrazovanja roditelja mladi izražavaju viši stepen zabrinutosti za ova prava. Kulturni kapital roditelja je povezan i sa percepcijom stanja prava religioznih ljudi, ali na inverzan način, tako što sa rastom obrazovanja roditelja se smanjuje učešće onih koji smatraju da religiozni ljudi nemaju dovoljno prava, a raste učešće onih koji smatraju da ih imaju dovoljno ili čak previše.³² Dakle, promoteri, prava žena i LGBT populacije na selu mogu biti žene i mladi koji dolaze iz porodica sa više kulturnog kapitala.

²⁴ rho = -.187, p < .05

²⁵ rho = -.201, p < .05

²⁶ rho = -.316, p < .001

²⁷ rho = -.388, p < .001

²⁸ rho = -.403, p < .001

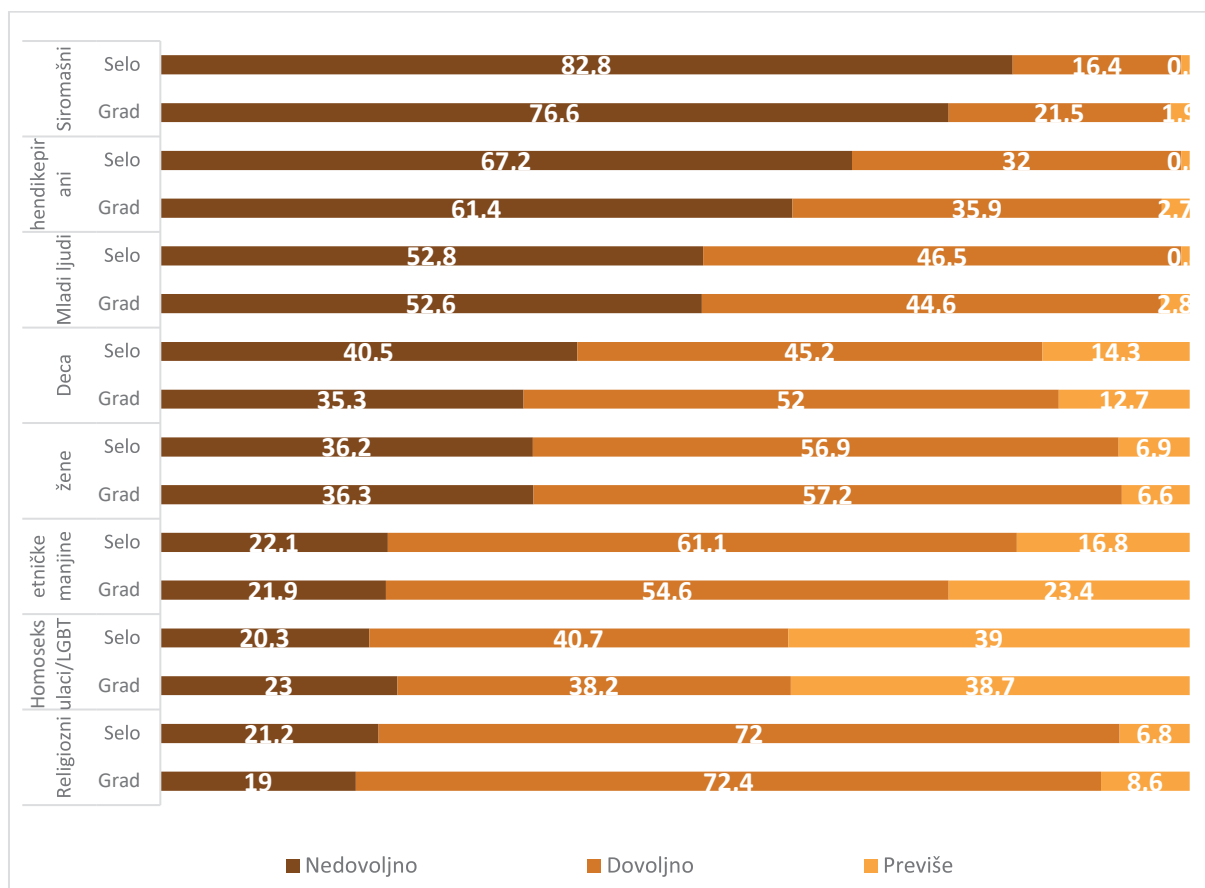
²⁹ $\chi^2=13.11$, p < .05, Cramer's V = .318.

³⁰ $\chi^2=6.67$, p < .05, Cramer's V = .238.

³¹ $\chi^2=24.08$, p < .001 Cramer's V = .306.

³² $\chi^2=23.49$, p < .001, Cramer's V = .317

Grafikon 26. Percepcija stanje prava različitih društvenih grupa u Srbiji (%)

Izvor: Shell, 2018

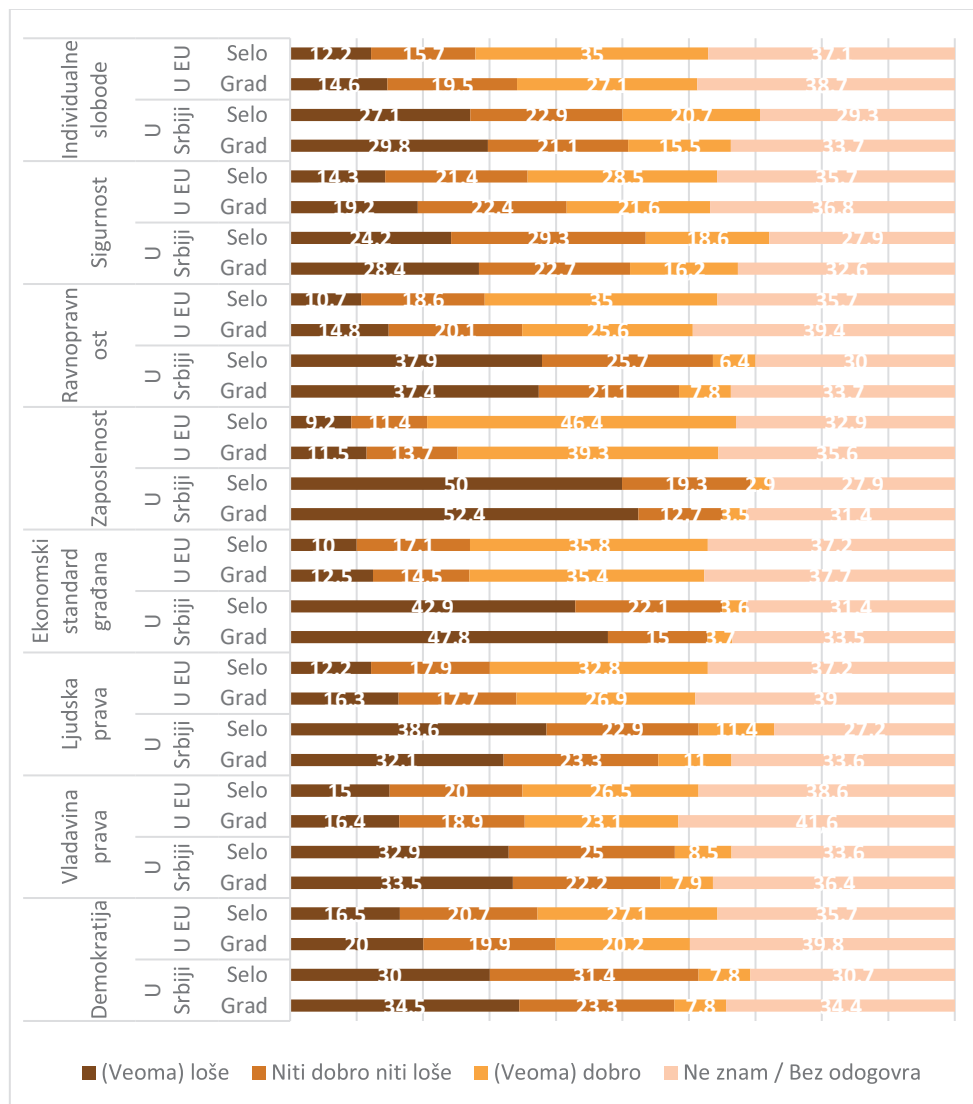
Odnos prema EU

Tek nešto više od trećine mladih (39% na selu, i 35% u gradu) smatra da Srbija treba da postane deo Evropske Unije. Dalje, oko 31% na selu i 26% u gradu su protiv ulaska Srbije u EU, dok ostali nemaju jasan stav po ovom pitanju. Zanimljivo je da na selu odnos prema članstvu Srbije u EU ne zavisi ni od godina, ni od obrazovanja roditelja, ličnog obrazovanja, materijalnog standarda ili bilo koje druge lične ili porodične osobine, ukazujući da pozitivan odnos ili skepsa nemaju posebnog nosioca među seoskom omladinom.

Odnos prema EU može se videti i prilikom poređenja određenih aspekata društveno-političkog života u Srbiji i Evropskoj Uniji. Mladi smatraju da su svi aspekti života na višem standardu unutar EU, nego u zemlji u kojoj žive. Najpre, najveći nivo slaganja među njima je sa tim da je stepen zaposlenosti u EU visok, a isti u Srbiji ocenjuju kao veoma nizak i problematičan. Na sličan način ocenjuju i ekonomski standard u EU i Srbiji, tako da oko trećine njih smatra da je u EU on izuzetno dobar, dok za Srbiju to smatra manje od 4% njih. Približno isto mladi ocenjuju i stepen vladavine prava, ljudskih prava, ravnopravnosti i poštovanja demokratskih principa unutar evropskog i nacionalnog okvira.

Nešto manja diskrepanca postoji u oceni individualnih sloboda, gde oko trećine mladih smatra da su one veoma zastupljene u EU i oko petine da su one prisutne u Srbiji, a slična je situacija i u oceni stepena sigurnosti, gde oko četvrtine mladih smatra da je ona u EU na dobrom nivou, dok za Srbiju to smatra oko petina mladih. Mladi na selu imaju nešto više poverenja u način na koji EU funkcioniše u poređenju sa mladima iz gradova oko sledećih stvari: ljudska prava,³³ ravnopravnost,³⁴ sigurnost³⁵ i individualne slobode. Oko ostalih stavova, koji se odnose na Srbiju i EU, mladi u gradu i na selu se u proseku na isti način (ne) slažu.

Grafikon 27. Percepcija stanja različitih aspekata u EU i Srbiji (%)

Izvor: Shell, 2018

³³ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 3.22, SD = 1.229) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 3.52, SD = 1.203) (t = -2.180, df = 680, p < .05).

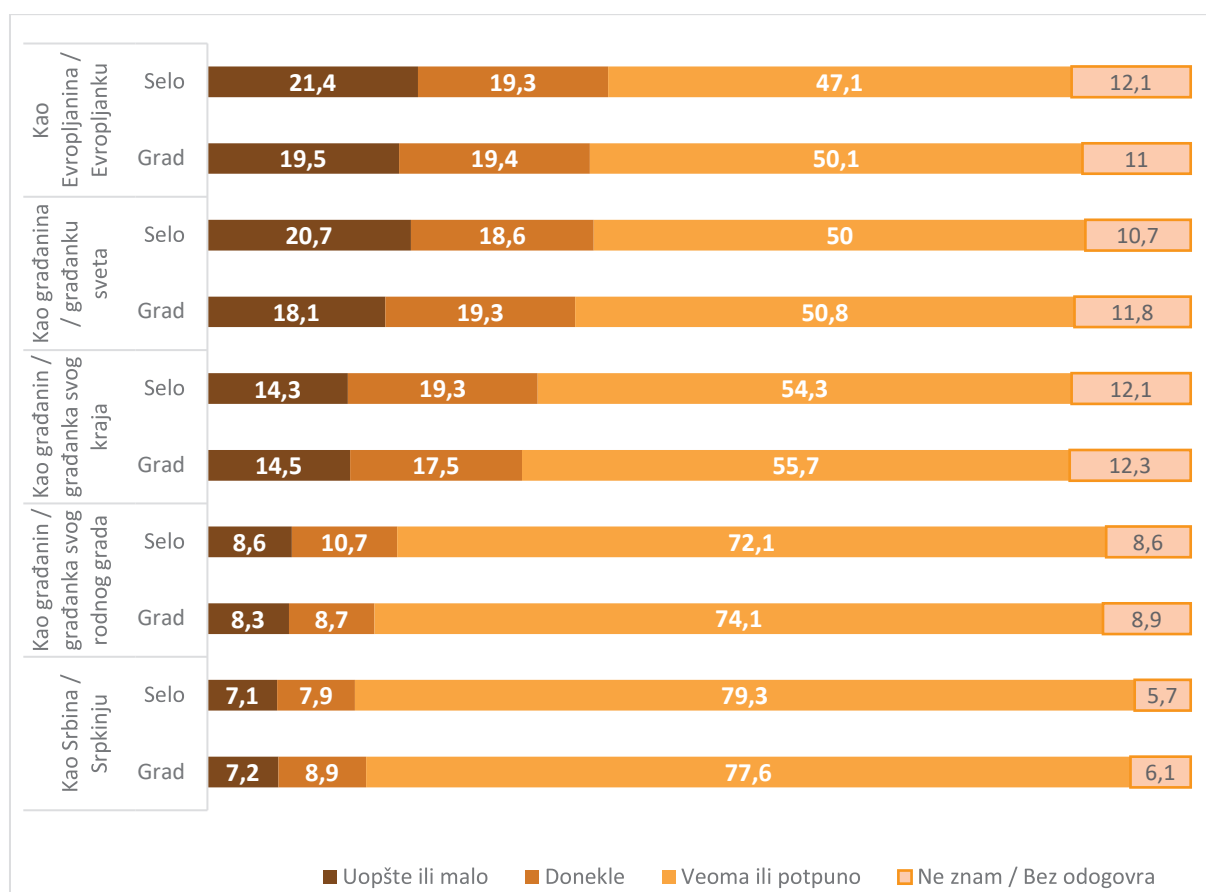
³⁴ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 3.19, SD = 1.179) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 3.53, SD = 1.201) (t = -2.564, df = 686, p < .05).

³⁵ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 3.27, SD = 1.196) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 3.58, SD = 1.220) (t = -2.291, df = 691, p < .05).

Identitet i vezanost za zemlju, region i mesto

Najznačajniji identitet (grafikon 28) koji mladi i u gradovima, i na selu ispoljavaju jeste nacionalni s obzirom da se najveći broj njih, čak četiri od pet, oseća Srbinom/Srpkinjom u velikoj meri, dok se ostali osećaju donekle, manje ili uopšte. Ovome treba dodati da se oko dve trećine mladih sa sela (64%) i malo više od polovine (54%) iz gradova ponose što su građani Srbije. Svaka deseta mlada osoba i u gradu i na selu se ne ponosi time, dok su ostali negde između ili ne znaju. Drugi značajni teritorijalni izvor identiteta je rodni kraj/grad. Tri od četiri mlade osobe kako u gradu, tako i na selu se identifikuje u velikoj meri sa rodnim mestom. Nešto je manje učešće onih koji se identifikuju sa svojim trenutnim krajem u kome žive (nešto više od polovine mladih na selu i u gradu), dok je kosmopolitski i evropski identitet najmanje izražen, pri čemu se oko polovine mladih u oba slučaja identifikuje sa ovim nadnacionalnim poljima, dok svaka peta mlada osoba izjavljuje da sebe uopšte ne vidi delom ovih zajednica.

Grafikon 28. Osećaj identiteta/vezanosti za entitet

Izvor: Shell, 2018

Ne postoje značajne statističke razlike u stepenu vezanosti za pojedine krajeve između mladih u gradu i na selu. Zanimljivo je da ne postoje ni velike razlike među mladima na selu u pogledu ove identifikacije. Prepoznali smo, međutim, da sa povećanjem nivoa obrazovanja mlade osobe opada stepen njene vezanosti za rodni kraj ($\rho = -.203, p < .001$), ali i da sa povećanjem religioznosti raste vezanost za naciju ($\rho = .324, p < .001$), kao i rodni kraj ($\rho = -.351, p < .001$).

Percepcija budućnosti Srbije

Četvrtina mladih sa sela smatra da će ekonomska situacija u zemlji u narednih deset godina biti (mnogo) gora nego što jeste trenutno, oko polovine (52%) smatra da će biti ista, dok nešto manje od četvrtine (22%) smatra da će biti bolja nego što je trenutno. Ne postoje značajne razlike u percepciji mladih sa sela u odnosu na mlade u gradu, ali se javljaju izvesne razlike među mladima sa sela. Sa rastom ekonomskog standarda domaćinstva ($\rho = .282, p < .001$) i obrazovanja roditelja ($\rho = .255, p < .001$) raste stepen optimizma u pogledu ekonomske budućnosti. Dakle, manje ekonomskog i kulturnog kapitala porodice porekla nosi sa sobom više pesimizma, tako da možemo da pretpostavimo da se lične šanse za društvenu promociju projektuju i na ekonomske šanse zemlje u budućnosti.

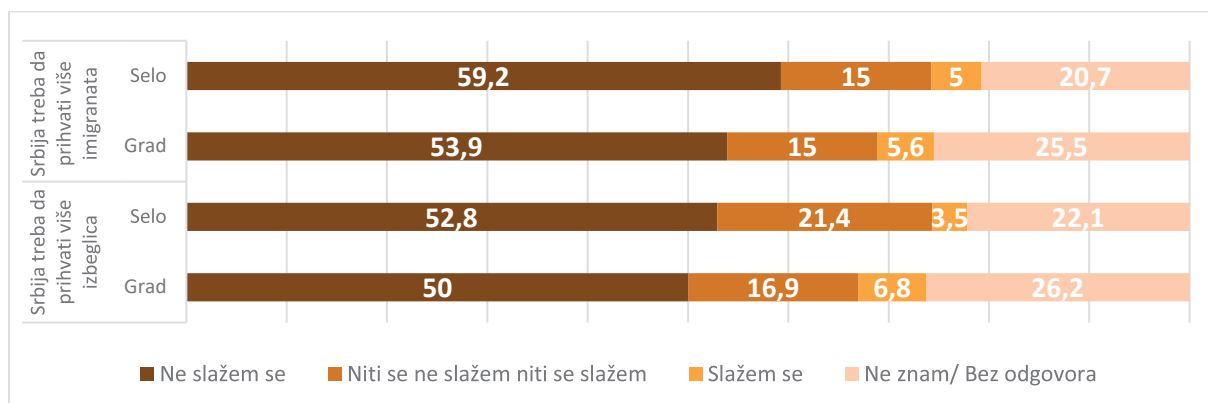
Mladi na selu se odnosu na mlade u gradu razlikuju oko stepena slaganja sa tim da li su nacionalni interesi dovoljno naglašeni u globalnoj politici. Prvi u nešto manjoj meri smatraju da nacionalni interesi nisu dovoljno naglašeni³⁶ ukazujući nam da u nešto većoj meri smatraju da postoji prostor i mogućnost da se nacionalni interesi ostvare. Oko četvrtine (27%) mladih na selu smatra da će međunarodni položaj Srbije porasti u narednih nekoliko godina, isto toliko njih se ne slaže sa tom konstatacijom (26%), dok ostali ili nisu sigurni (21%), ili ne znaju (27%) u kom pravcu će se kretati međunarodni položaj zemlje. Mladi na selu se ne razlikuju od mladih sa sela oko percepcije međunarodnog položaja zemlje, a ne postoje ni značajne razlike među mladima na selu po ovom pitanju.

Kakva bi, prema mišljenju mladih, trebalo da bude politika Srbije u pogledu imigranta i izbeglica? Većina njih smatra da Srbija ne treba da prihvata ni imigrante ni izbeglice, s tim što prema imigrantima postoji nešto izraženiji negativan stav. Mladi na selu su nešto više negativno raspoloženi prema potencijalnim pridošlicama, iako razlike nisu statistički značajne. Oko četvrtina mladih ne zna ili nema mišljenje po ovom pitanju. Kada pogledamo mlade koji su sa sela, ne prepoznavamo značajne razlike među njima po ovom pitanju, što nam ukazuje da se razlike ne mogu objasniti njihovim sociodemografskim obeležjima. Dakle, strah od drugih koji bi mogli da dođu u zemlju je prilično izražen među mladima, a svet

³⁶ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu ($M = 3.49, SD = 1.278$) značajno razlikuju od mladih na selu ($M = 3.18, SD = 1.33$) ($t = 2.242, df = 721, p < .05$).

koji se ubrzano menja i podrazumeva sve češće migracije donosi nove nesigurnosti i potencijalne konflikte.

Grafikon 29. Odnos prema imigrantima

Izvor: Shell, 2018

Ključni nalazi

- Mladi na selu su veoma malo zainteresovani za političke teme, njih dve trećine je u potpunosti nezainteresovano, i manje su zainteresovani u odnosu na mlade u gradu.
- Mlade na selu politika i bilo koji angažman odbija jer ga poistovećuju sa klijentelizmom, korupcijom i nepredvidivošću, te zbog toga ne žele da budu deo ovog polja.
- Potencijal za udruživanje mladih i društveni angažman je najpre kroz profesionalna udruženja i inicijative koje mogu da im pomognu u poslu. Poslovna sfera može biti polje kroz koje je moguće povezati i organizovati mlade i za druga društvena pitanja.
- Među mladima na selu viši kulturni kapital je pozitivno, a tranzicija u odraslost negativno povezana sa značajem građanskog aktivizma.
- Među mladim i u gradu i na selu (oko dve trećine) postoji značajno slaganje u tome da interesi mladih nisu adekvatno zastupljeni na nacionalnom nivou.
- Oko 70% mladih u gradu i 61% na selu percipiraju da političari ne brinu o interesima mladih.
- Mladi na selu nešto ređe razgovaraju o politici sa članovima svoje porodice ili sa prijateljima i poznanicima u odnosu na mlade u gradu.
- Podaci (iz 2018. godine) pokazuju da mladi nisu bili apstinenti tokom izbora, da natprosečno (u odnosu na opštu populaciju) izlaze na birališta, i da ne postoje razlike između mladih u gradu i mladih na selu u ovom pogledu.
- Članstvo i rad u okviru političkih partija nisko su zastupljeni kako među mladima na selu, tako i u gradu. Oko 5% mladih u gradu, i svega 2% mladih sa sela su do sada učestvovali u radu partija ili nekih sličnih političkih grupa.
- Nekonvencionalni vidovi političkih angažmana nisu razvijeni, i u nešto manjoj meri su prisutni među mladima na selu. Samo 13% mladih sa sela je u svom životu učestvovalo u radu ili volontiralo u radu neke organizacije, 14% je potpisalo neku peticiju, 7% je učestvovalo nekada u demonstracijama, a

gotovo isto toliko njih (9%) je izbegavalo kupovinu i bilo politički aktivno na internetu.

- Na klasičnoj ideološkoj lestvici levo-desno većina mladih na selu ili ne zna da sebe pozicionira, ili se ne izjašnjava po ovom pitanju, a slična je situacija i u gradovima.
- Od onih koji imaju jasne ideološke preference najveći broj njih zauzima pozicije centra.
- Mladi većinski prihvataju ličnu odgovornost i naporan rad koji vodi boljem životu, konkurenciju koja nije štetna i državu koja treba da preuzme značajniju ulogu da svi budu zbrinuti.
- Mladi sa sela u nešto većoj meri nego mladi u gradu smatraju da je konkurencija štetna, da državno vlasništvo nad kompanijama treba da bude uvećano, kao i da bi razlike u prihodima siromašnih i bogatijih trebalo smanjiti.
- Prioriteti kojima bi država trebala da se posveti su smanjenje nezaposlenosti, ekonomski rast i razvoj, društveni položaj mladih osoba, obezbeđivanje socijalnih prava za sve i borba protiv korupcije.
- Oko polovine mladih je nezadovoljno stanjem demokratije u zemlji.
- Nešto više od trećine mladih i na selu i u gradovima smatra da Srbija treba da postane članica Evropske Unije.
- Ipak, percepcija EU je uglavnom pozitivna, s obzirom da mladi smatraju da su svi bitni aspekti života unutar EU na višem standardu nego u Srbiji.
- Najznačajniji identitet za mlade i u gradovima i na selu je nacionalni. Drugi značajni teritorijalni izvor identiteta je rodni kraj, a kosmopolitski i evropski identitet je najmanje prisutan.
- Četvrtina mladih sa sela smatra da će ekonomska situacija u zemlji u narednih deset godina biti (mnogo) gora nego što jeste trenutno, polovina mladih smatra da će biti ista, dok malo manje od četvrtine budućnost vidi bolju nego što je sada.
- Većina mladih smatra da Srbija ne treba da prihvata ni imigrante, ni izbeglice u budućnosti, dok je prema imigrantima izraženije negativan stav. Mladi sa sela su još manje pozitivno raspoloženi prema potencijalnim pridošlicama u odnosu na mlade iz gradova.

8. Porodica i partnerstvo

Struktura porodice

Najveći broj mladih i na selu i u gradu živi unutar nuklearne porodice. Nešto je više mladih u gradu koji žive unutar ovog tipa, ali zato svaka treća mlada osoba na selu živi unutar domaćinstva sa vertikalno proširenom porodičnom strukturom (sa svojim roditeljima, i njihovim roditeljima), dok je to učešće u gradu dvostruko niže. Svaka dvadeseta mlada osoba na selu je udata/oženjena i živi unutar porodice porekla (najčešće zajedno sa supružnikovim roditeljima). U gradu, svaka sedma osoba živi samo sa jednim roditeljem, dok je na selu dvostruko manje mladih koji žive unutar jednoroditeljskih porodice. Na kraju, u gradu je više mladih koji žive u potpunosti sami ili sa prijateljima, dok je takvih na selu manje od 1%. Dakle struktura porodice upućuje na izrazitije tradicionalnu strukturu na selu, gde je češći zajednički život sa porodicom i rođacima, ređi samostalni život, i „novi“ oblik porodičnog domaćinstva – jednoroditeljski.

Tabela 20. Struktura porodice mladih (%)

	Grad	Selo
Nuklearno poreklo	50,6	43,8
Prošireno poreklo	16,5	33,1
Jednoroditeljsko poreklo	14,3	7,7
Par (sa decom)	11,9	10
Brak u okviru proširene porodice	1,5	4,6
Sam/a ili sa prijateljima	5,2	0,8

Izvor: Shell, 2018

Struktura porodice u kojoj žive mladi je povezana samo sa godinama života, tako što sa odrastanjem, nešto je manja verovatnoća da će se živeti u proširenoj porodici, i veća da će se zasnovati svoja porodica i živeti bilo samostalno, bilo unutar roditeljskog domaćinstva. Prosečna veličina domaćinstva u gradu je 3,9 i na selu 4,7 članova porodice. U gradu, kao što vidimo, imamo značajan broj mladih koji žive sami, dok takvih na selu nema. Dok svaka četvrta mlada osoba u gradu živi unutar domaćinstva sa pet i više članova, to je slučaj sa svakom drugom osobom na selu.

Tabela 21. Broj članova domaćinstva (%)

	Grad	Selo
1	4,3	0
2	12,2	6,5
3	20	11,5
4	36,4	30,2
5+	27,1	51,8

Izvor: Shell, 2018

Većina mladih živi u istom domaćinstvu sa svojim roditeljima, i to značajno više na selu (82%), nego u gradu (70%). Ostali na selu žive u nasleđenoj nekretnini (6%), kući/stanu koji su im kupili roditelji (2%), kući/stanu koji su kupili sami (1,4%), stanu koji plaća neko drugi (3%), stanu koji plaćaju sami (2%) i ostalo. Očekivano, sa povećanjem godina starosti opada učešće mladih na selu koji žive u istom domaćinstvu sa roditeljima, ali ne rapidno. Tako, 88% mladih do 19 godina starosti živi sa roditeljima, 84% onih od 20 do 24 godina starosti i 72% onih koji imaju od 25 do 29 godina. Isti trend, samo značajno izrazitiji je prisutan i u gradu, jer sa rastom godina starosti značajnije opada učešće onih koji žive sa roditeljima. Tako, možemo reći da se stambena tranzicija (ka osamostaljenju od porodice porekla) odvija sporije na selu nego u gradu. Razloga za to ima više, od organizacije proizvodnje na seoskom gazdinstvu, preko veće dostupnosti stambenog prostora na selu, do tradicionalnijeg kulturnog obrasca koji potencira život u zajednici između roditelja i dece.

Među onima koji žive sa svojim roditeljima, većina i u gradu (55%) i na selu (57%), smatra da im je trenutno to najjednostavnije i najudobnije rešenje. Oko 35% mladih u gradu i 32% kao i na selu, izjavljuje da bi voleli da žive sami, ali da im finansijska situacija to ne omogućava. Veoma mali procenat mladih, manji od 2%, (i u gradu i na selu), izjavljuje da bi oni želeli da žive samostalno, ali da se njihovi roditelji sa tim ne slažu. Sa godinama starosti mladih na selu opada percepcija zajedničkog života sa roditeljima, kao najudobnijeg rešenja, i raste osećaj da kada bi imali dovoljno sredstava, da bi počeli da žive van roditeljskog domaćinstva. Tako, u kategoriji do 19 godina, 59% mladih na selu smatra da je život sa roditeljima udobno rešenje, isto toliko (59%) i u srednjoj kohorti, dok među onima starosti 25-29 godina, to učešće opada ispod polovine (48%). Obrnuta je situacija sa godinama i željom da se osamostali ali nemoguće usled nedostatka finansijskih sredstava, pa tako tek svaka četvrta mlada osoba (24%) do 19 godina starosti ovo navodi kao razlog, svaka treća (32%) u kategoriji od 20 do 24 godine, i dve od pet mladih (42%) starosti 25 do 29 godina.

Porodični odnosi – odnos sa roditeljima

U ovom delu ćemo pažnju posvetiti odnosu mladih sa roditeljima i pokušaćemo da prepoznamo kakvi su ovi odnosi bili tokom odrastanja, odnosno kakve su vaspitne stilove primenjivali njihovi roditelji, kakvi su sada međugeneracijski odnosi, i u kojoj meri su mladi zadovoljni njima. Domaća istraživanja pokazuju da između sadašnjih generacija unutar porodice postoji veći stepen saradnje i razumevanja nego što je to slučaj kada su roditelji današnjih mladih ljudi odrastali (Milić, 2010), ali da se izvesni tradicionalni roditeljski obrasci vaspitanja i dalje praktikuju. Kako Milić prepoznaje najveća promena se desila sa prelaskom od patrijarhalnog na paternalistički obrazac roditeljstva, gde su posebno u vremenima društvene krize direktna kontrola i autoritet zamenjeni brigom i zaštitničkim odnosom prema deci. U praksi to znači da roditelji i dalje nastavljaju da imaju značajnu moć i kontrolu nad ponašanjima dece, ali da se ona zasniva na ograničenju kompetencija i polja unutar kojih se deca pitaju, pa je tako deci najčešće ostavljeno da se bave obrazovanjem i slobodnim vremenom/hobijima, a ne participiraju u strateškim ili svakodnevnim porodičnim odlukama.

Da bismo prepoznali tipične obrasce roditeljstva kojim su tokom odrastanja mladi bili izloženi, sprovedli smo analizu glavnih komponenti.³⁷ Tom prilikom je izdvojeno tri tipična roditeljska obrasca, koji ukupno objašnjavaju 64,5% varijanse. Prvi obrazac, autoritarni, uključuje distinktivne i visoke korelacije sledećih stavova: „Kada nisam zadovoljavao očekivanja svojih roditelja bio sam izgrđen i kritikovan”, „Roditelji su vikali i drali se na mene kada se nisam adekvatno ponašao” i „Dobio sam dlan/batine kada sam bio nevaljao”. Ovaj obrazac predstavlja tradicionalan obrazac komunikacije i vaspitanja kojim je komunikacija uglavnom jednosmerna i ide od roditelja ka deci i gde kao osnov roditeljske moći eksplicitno se javlja fizička kazna. Drugi obrazac, autoritativni, je izdvojio visoko slaganje i korelaciju na sledećim stavovima: „Moji roditelji su bili svesni mojih briga u školi”, „Bilo mi je dozvoljeno da učestvujem u kreiranju porodičnih pravila” i „Roditelji su mi objasnili zašto treba da se povinujem pravilima”. Ovaj obrazac podrazumeva visok stepen komunikacije između roditelja i dece, i dozvoljavanje deci da se uključe u „svet odraslih”, ali isto tako i zainteresovanost roditelja za dečije zabrinutosti. Kao treći obrazac se izdvojio permisivni, i on obuhvata stavove: „Davali su mi nagrade (igračke, slatkiše...) da bih se lepo ponašao”, „Kada sam izazivao nevolje roditelji su mi uglavnom popuštali” i „Moji roditelji su pretili kaznama koje nikada nisu implementirali u praksi”. Permisivni obrazac podrazumeva visok stepen popuštanja dečijim željama, slabu kontrolu od strane roditelja i davanje nagrada sa ciljem smirivanja deteta.

³⁷ Više o instrumentu formiranog za ovu priliku videti u: Lavrič et al., 2019.

Tabela 22. Obrasci roditeljskih načina vaspitanja kojima su bili izloženi - faktorska analiza

	Obrasci		
	Autoritarni	Autoritativni	Permisivni
Kada nisam zadovoljavao očekivanja svojih roditelja bio sam izgrđen i kritikovan	.811		
Roditelji su vikali i drali se na mene kada se nisam adekvatno ponašao	.796		
Dobio sam dlan/batine kada sam bio nevaljao	.779		
Moji roditelji su bili svesni mojih briga u školi		.840	
Bilo mi je dozvoljeno da učestvujem u kreiranju porodičnih pravila		.776	
Roditelji su mi objasnili zašto treba da se povinujem pravilima		.771	
Davali su mi nagrade (igračke, slatkiše...) da bih se lepo ponašao			.755
Kada sam izazivao nevolje roditelji su mi uglavnom popuštali		.373	.700
Moji roditelji su pretili kaznama koje nikada nisu implementirali u praksi	.334		.670

Poređenje ovih obrazaca među mladima u gradu i na selu nam ukazuje da postoje značajne statističke razlike u pogledu izloženosti prvom i drugom obrascu tokom odrastanja. Naime, autoritarni obrazac je u proseku značajnije bio prisutan kao vaspitni stil na selu nego u gradu,³⁸ dok je autoritativni bio manje prisutan na selu.³⁹ Iako ove razlike nisu velike, primetno je da je tradicionalniji stil roditeljstva nešto prisutniji na selu gde su mladi bili manje izloženi demokratskom, participativnom stilu. Tabela 23 nam pokazuje da je oko četvrtina mladih u gradu, i više od trećine na selu, bilo izrazito podvrgnuto autoritarnom stilu, dok je oko tri četvrtine u gradu i oko dve trećine mladih na selu odrastalo uz autoritativni roditeljski model vaspitanja. Permisivni je bio podjednako rasprostranjen kako u gradu, tako i na selu. Tabela nam takođe otkriva da i u gradu, i na selu dominira autoritativni obrazac

³⁸ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 8.4, SD = 3.25) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 9.1, SD = 3.66) (t = -1.95, df = 166, p < .05).

³⁹ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 12.0, SD = 2.75) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 11.3, SD = 2.93) (t = 2.42, df = 967, p < .05).

roditeljstva, što nam ukazuje da su izvesni procesi modernizacije odmakli, i da se roditelji u Srbiji sve više okreću demokratskim, participativnim modelima vaspitanja.

Tabela 23. Roditeljski obrasci kojima su bili izloženi tokom odrastanja na selu i u gradu (%)

	Autoritarni		Autoritativni		Permisivni	
	Grad	Selo	Grad	Selo	Grad	Selo
Odsustvo ili umereno	32,1	27,1	5,1	9,2	19,8	18,4
Ponekad	41,6	34,6	20,4	22,3	51,2	58,4
Često i veoma	26,3	38,3	74,5	68,5	28,9	23,2

Izvor: Shell, 2018

Autoritarni obrazac vaspitanja je povezan na selu jedino sa materijalnim stanjem domaćinstva, tako što sa opadanjem materijalnog stanja, raste prisustvo ovog obrasca. Drugi obrazac, autoritativni, je povezan sa godištem i obrazovanjem mlade osobe. Naime, sa povećanjem godina starosti ($\rho = .196$, $p < .05$), mladi češće prijavljuju da su bili izloženi ovom tipu, a češće prijavljuju i sa povećanjem nivoa završenog obrazovanja ($\rho = .348$, $p < .001$). Prvi nalaz je zanimljiv i može ukazivati na dva moguća pravca tumačenja. Prvi, prema kome efekat odrastanja i manja izloženost roditeljskoj kontroli vodi kao manjoj kritičnosti ovog odnosa, a drugi pravac tumačenja može biti da se promena dešava na nivou roditeljskih praksi koje postaju manje participativne. Kada je reč o obrazovanju, kao faktoru, nije se izdvojilo obrazovanje roditelja kao relevantno (iako jeste kod mladih u gradu), tako da pretpostavljamo da u onim porodicama u kojima je obrazovanje veoma značajno, da se gaji obrazac koji podrazumeva viši stepen individualnosti, odgovornosti i participacije.⁴⁰

Mladi su uglavnom zadovoljni stilom roditeljstva svojih roditelja, te tako većina njih smatra da bi isto ili gotovo isto vaspitavala i odgajala decu kao što su to činili njihovi roditelji. Oko 23% mladih na selu izjavljuje da bi činili identično kao njihovi roditelji, 50% uglavnom na isti način, 20% bi radili stvari drugačije, a oko 8% bi radikalno različito od svojih roditelja vaspitavali svoji decu. Razlike između sela i grada u ovom pogledu nisu statistički značajne.

Kada je reč o mladima na selu, ne detektujemo povezanost između potencijalnog stila roditeljstva i osobina mladih i njihovih porodica. Ipak, iako ne postoje statistički značajne razlike, primetno je da sa godinama i tranzicijom u odraslost, mladi sve više prihvataju stilove roditeljstva svojih roditelja kao legitimne, i kao one koje bi i sami primenili u roditeljstvu, kako u gradu taklo i na selu. Jedno od objašnjenja nižeg nivoa slaganja je upravo period (post)adolescencije kada su izraženi međugeneracijski sukobi, koji sa godinama i sazrevanjem mladih opadaju.

⁴⁰ Potvrdu navedenog nam daje i korelacija između autoritativnog obrasca i značaja koje visoko obrazovanje ima za mladu osobu ($\rho = .254$, $p < .001$).

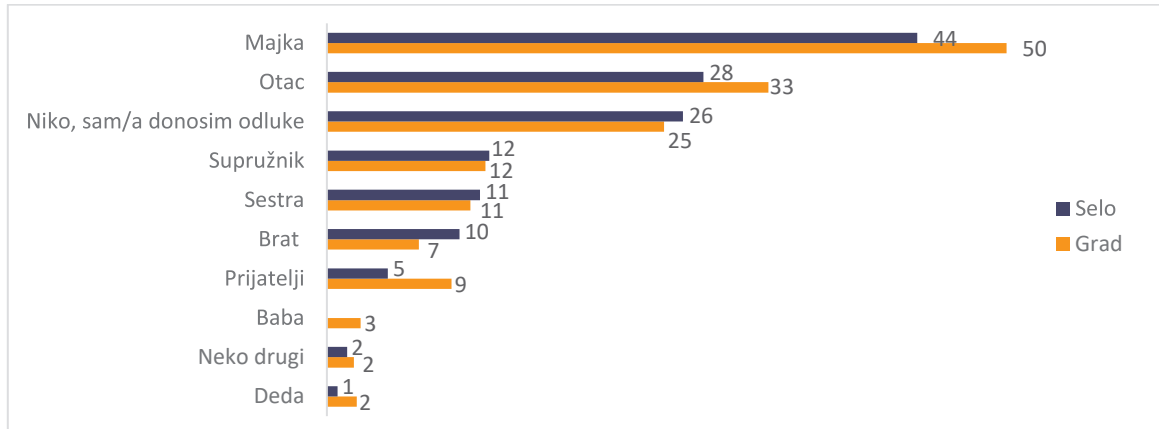
Mladi inače prijavljuju da se sa svojim roditeljima uglavnom dobro slažu. Oko 29% mladih na selu izjavljuje da se veoma dobro slažu sa roditeljima, oko 63% da se dobro slažu, ali da ponekada imaju različita mišljenja, oko 4% njih izjavljuje da se ne slažu dobro i da se veoma često raspravljaju, a isto toliko svedoči o veoma konfliktnom odnosu sa svojim roditeljima. Iako statističke analize ne detektuju značajne razlike između mladih u gradu i na selu u pogledu stepena slaganja sa roditeljima, o veoma konfliktnim odnosima svedoči tri puta više mladih na selu nego u gradu, te treba voditi računa o međugeneracijskim odnosima jednog dela seoske mlade populacije.

Posmatrajući samo mlade na selu, zadovoljstvo odnosom sa roditeljima raste sa godinama starosti i sa preuzimanjem odgovornosti odraslog doba (posao, odseljenje, brak, roditeljstvo). Tako, 13% mladih starosti do 19 godina izjavljuje da se (uglavnom) ne slažu sa roditeljima, 9% onih između 20 i 24 godina starosti, a samo 2% onih između 25 i 29 godina starosti. Imajući u vidu da su svi aspekti odrastanja povezani sa boljim slaganjem sa roditeljima, vrlo je verovatno da faza u razvoju mladih i (post)adolescencija sa sobom nose viši stepen konflikata koji se razrešavaju tokom odrastanja. Ni obrazovanje roditelja, ni druge osobine porodice, nisu povezane sa percepcijom međugeneracijskih odnosa.

U ovom istraživanju su mladi odgovarali i na pitanje o stepenu zadovoljstva porodičnim životom. I druga istraživanja detektuju u Srbiji visok stepen zadovoljstva porodičnim odnosima, s obzirom da se radi o tzv. mediteranskom modelu gde porodične relacije zauzimaju veoma značajno mesto u životu pojedinca (Milić i dr., 2010). Na skali od 1 do 5, na selu je prosečno zadovoljstvo porodicom 4,37, a u gradu 4,31, bez postojanja statistički značajnih razlika.

Na pitanje ko ima najviše uticaja na njihove odluke, mladi i na selu i u gradu izjavljuju da su to roditelji, i to u većoj meri majka nego otac, a zatim da se najčešće oslanjaju isključivo na svoj sud. Oni, dalje, navode uticaj braće i sestara (iako se ovo učešće mora uslovno uzeti jer nemaju svi brata i/ili sestru), nešto manji broj njih uticaj prijatelja, i veoma mali broj mladih smatra da bake i deke imaju bitan uticaj na njihove odluke. Oni koji su braku/partnerstvu svedoče o uticaju supružnika ili partnera/ke. Zanimljivo je da mladi na selu u nešto manjoj meri izjavljuju da su njihove odluke pod uticajem i majke i oca, ali i prijatelja, ako i da češće izjavljuju da samostalno donose odluke u vezi svog života u poređenju sa mladima u gradu.

Grafikon 30. Ko ima najviše uticaja na odluke (%)

Izvor: Shell, 2018

Ipak, pitanje o tome na koji način donose odluke koje su bitne za njihov život ukazuje na iste obrasce u na selu i u gradu gde ne postoje statistički značajne razlike u stepenu autonomije u tom procesu. Naime 46% mladih na selu (45% u gradu) izjavljuje da sve odluke donose samostalno bez uticaja roditelja, 51% kaže da zajedno sa roditeljima donose takve odluke (52% u gradu) a svega 3% mladih i na selu i u gradu svedoče da njihovi roditelji odlučuju o svemu.

Među mladima na selu nezavisnost u odlučivanju u odnosu na roditelje u najvećoj meri, očekivano, zavisi od njihovog godišta i stepena nezavisnosti. Tako 32% oni do 19 godina, 49% onih između 20 i 24, i 62% onih od 25 do 30 godina izjavljuju da samostalno donose odluke ($X^2=9.213$, $p < .05$, Cramer's $V = .273$). Mladi na selu koji su završili sa procesom obrazovanja u dve trećina slučajeva smatraju da u potpunosti samostalno donose odluke 67%, dok oni koji se još uvek školuju to izjavljuju u 30% slučajeva ($X^2=18.456$, $p < .001$, Cramer's $V = .377$). Oni koji su zaposleni u 56% su nezavisni u poređenju sa onima koji su neaktivni ili nezaposleni kojih je 36% nezavisnih od svojih roditelja ($X^2=5.972$, $p < .05$, Cramer's $V = .214$). Takođe, partnerstvo ($X^2=13.966$, $p < .05$, Cramer's $V = .328$), brak ($X^2=12.583$, $p < .05$, Cramer's $V = .311$), i dobijanje dece ($X^2=9.697$, $p < .05$, Cramer's $V = .273$) su pozitivno povezani sa osećajem samostalnosti u svojim odlukama u odnosu na svoje roditelje. Obrazovanje mladih kao i njihovih roditelja nije povezano sa osećajem nezavisnosti u odlukama, već isključivo sa odrastanjem i preuzimanjem odgovornosti.

Partnerstvo

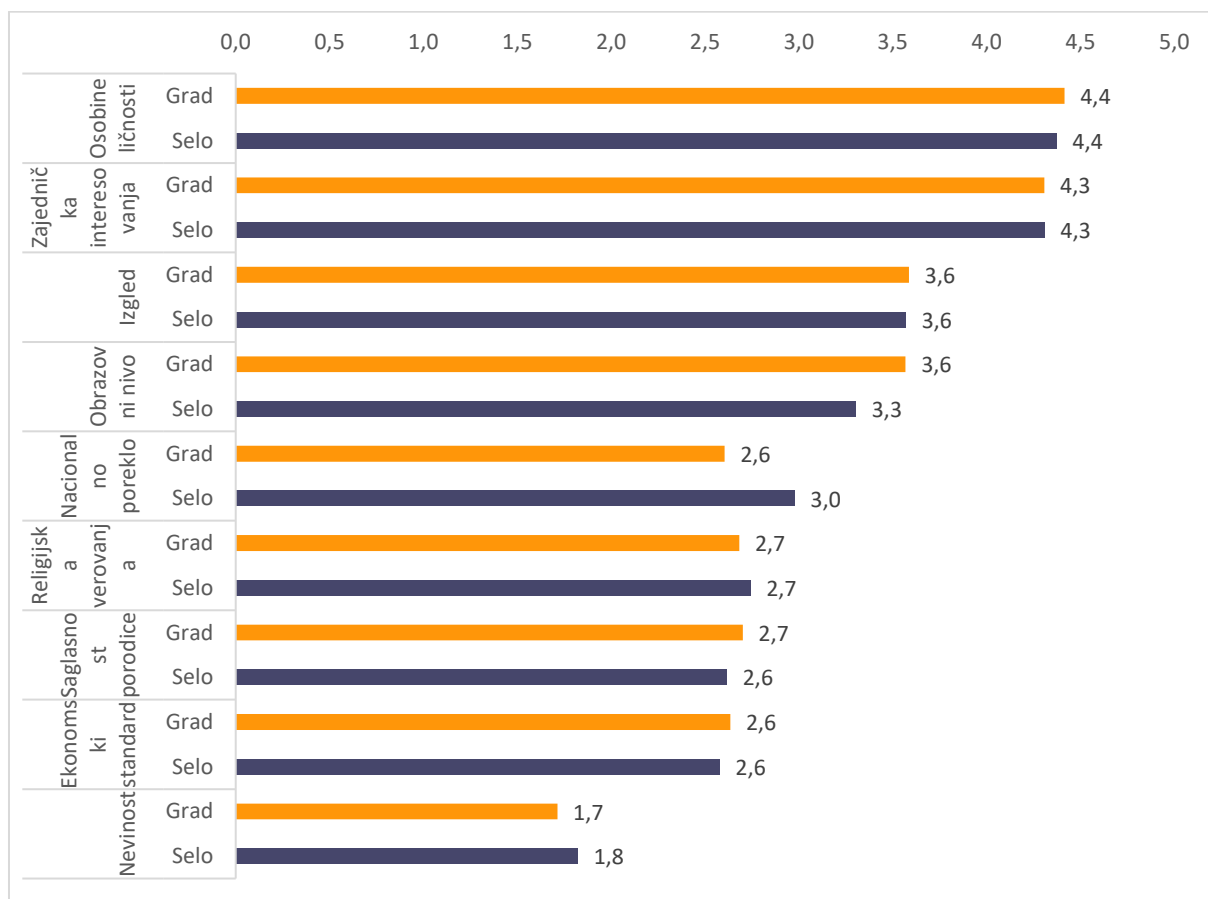
Nešto preko polovine mladih i na selu (54%) i u gradu (52%) trenutno nije u braku, niti u vezi. Oko trećine mladih i na selu (31%), i u gradu (33%), je u vezi sa partnerom ili partnerkom ali žive odvojeno, te se ovde radi o zabavljanju. Nešto više mladih na selu je u braku (13%), u poređenju sa mladima u gradu (8%), ali je zato u gradu nešto više mladih koji žive u kohabitaciji, oko 6%, u poređenju sa oko 2% mladih sa sela. Imajući u vidu da je bračnost preferirana opcija za mlade, ona je kao trajnija zajednica nešto prisutnija na selu, kao i s obzirom na to da je tradicionalni porodični obrazac, iako široko prihvaćen među mladima Srbije uopšte, nešto izraženiji na selu. Upravo zato su alternative bračnoj zajednici nešto prisutnije u gradu, koji predstavlja polje modernizacije partnerskih i bračnih odnosa.

Kada je reč o osobinama koje su poželjne za potencijalnog izabranika/cu, ne postoje velike razlike u njihovoj oceni između mladih na selu i u gradu. Većina njih (iznad teorijskog proseka, što nam govori o tome da je to veoma bitno) navodi da su osobine ličnosti ključne, kao i zajednička interesovanja, zatim je tu izgled, obrazovanje, i nacionalno poreklo. Nešto manje im je bitno (ispod teorijskog proseka) religijsko uverenje ili afilijacija, odobravanje porodice, ekonomski standard i nevinost pre braka. Mladi na selu se od mladih u gradu razlikuju u tome što nešto češće smatraju da je nacionalno poreklo⁴¹ bitno prilikom izbora partnera, dok mladi u gradu smatraju da je obrazovanje⁴² značajno. Dakle, mladi na selu nešto više brinu o etničkoj homogamiji, a mladi u gradu o kulturnoj.

⁴¹ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 12.0, SD = 2.75) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 11.3, SD = 2.93) (t = 2.42, df = 967, p < .05).

⁴² Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 12.0, SD = 2.75) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 11.3, SD = 2.93) (t = 2.42, df = 967, p < .05).

Grafikon 31. Osobine od značaja prilikom izbora partnera (%)

Izvor: Shell, 2018

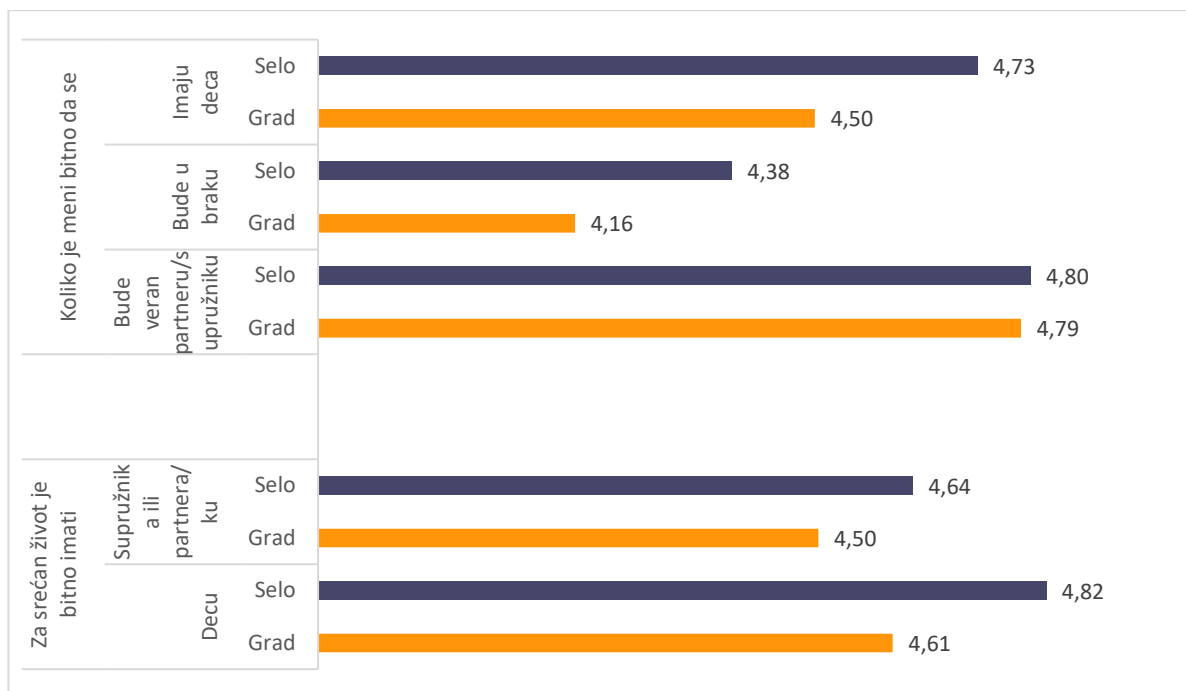
Kada je reč o mladima koji žive na selu, među njima se zapažaju izvesne razlike. Devojke nešto češće izjavljuju da im je prilikom izbora partnera/supružnika bitan ekonomski standard ($\rho = -.304$, $p < .001$), odobrenje porodice ($\rho = -.179$, $p < 0.05$) i nacionalno poreklo ($\rho = -.206$, $p < 0.05$). Takođe, što je obrazovanje roditelja više (po dominacijskom principu), mladi u manjoj meri smatraju da je značajno porodično odobravanje partnera ($\rho = -.288$, $p < .001$), nevinost ($\rho = -.191$, $p < 0.05$) i nacionalno poreklo ($\rho = -.192$, $p < 0.05$). Sa rastom religioznosti raste i stepen značaja istih religioznih uverenja partnera ($\rho = .304$, $p < .001$), porodičnog odobravanja ($\rho = .335$, $p < .001$), nevinost pre braka ($\rho = -.247$, $p < .001$) i zajedničkog nacionalnog porekla ($\rho = -.289$, $p < .001$).

Zasnivanje sopstvene porodice

I rezultati ovog istraživanja potvrđuju prethodne analize da Srbija pripada kulturnom modelu koji visoko vrednuje bračni i porodični život. Preko 90% mladih (95% na selu i 92% u gradu) u budućnosti sebe vidi u braku sa svojom porodicom (i decom). Svega 1% na selu i oko 4% mladih u gradovima sebe vide u kohabitacijama ali sa decom, a oko 3% i u gradu i na selu same ili u kohabitaciji bez dece. Razlike između sela i grada u ovom pogledu su veoma male i statistički nisu značajne. Takođe, kada posmatramo isključivo osobine mladih na selu, vidimo da nijedna od njihovih osobina, ili osobina porodice porekla nije povezana sa načinom percepcije svoje partnerske i/ili porodične budućnosti, ukazujući nam na široko rasprostranjen i prihvaćen kulturni model među mladima.

Iako većina sebe vidi u braku i sa decom, nemaju svi mladi isti stepen vrednovanja toga koliko im je lično bitno u životu da imaju decu i da budu u braku. Na selu je nešto izraženije slaganje sa stavom da je njima lično u životu bitno da imaju decu i da budu u braku, u poređenju sa mladima iz gradova. Značaj vernosti u vezi je podjednako visoko vrednovan među mladima koji žive u oba tipa naselja. Slična situacija je i sa percepcijom srećnog života uopšte (ne samo ličnog značaja). Mladi generalno smatraju da je imati decu i biti u porodici veoma značajno za ljudsku sreću, i ovo shvatanje sreće je nešto izraženije među mladima sa sela. Zanimljivo je da ova percepcija koja je široko rasprostranjena među mladima, gotovo identično prisutna među svim kategorijama mladih – u odnosu na pol, starost, obrazovanje, materijalni standard, obrazovanje roditelja i sl.

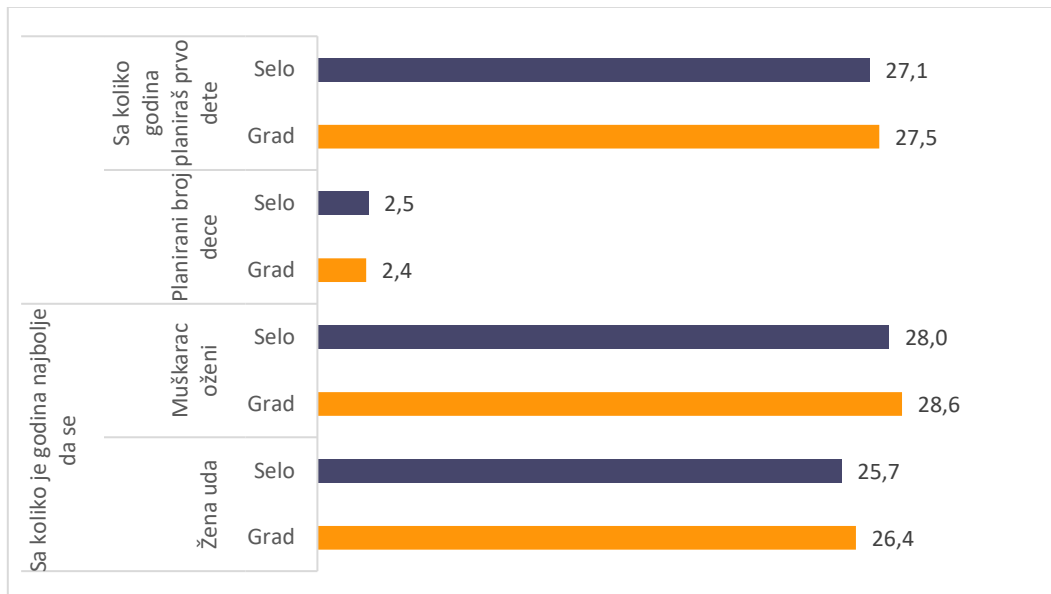
Grafikon 32. Koliko je mladima bitno porodično polje

Izvor: Shell, 2018

Mladi smatraju da su idealne godine da se žena uda oko 26. godine a da je oko 27. godine idealni period za ženidbu muškarca. Na selu mladi percipiraju da bi prosek godina muškaraca pri ženidbi trebao biti nešto niži u odnosu na mlade iz grada (iako ova razlika nije statistički značajna) ali zato je percepcija kada žena treba da se uda statistički značajno niža na selu⁴³. Mladi na selu, kao i u gradu, planiraju da imaju dvoje do troje dece, ali istraživanja pokazuju da postoji značajna razlika između planiranog i ostvarenog broja dece, i koja zavisi od niza faktora.

Grafikon 33. Percepcija idealnih godina za porodične prekretnice

Izvor: Shell, 2018

Ključni nalazi

- Trećina mladih na selu živi unutar domaćinstva sa vertikalno proširenom porodičnom strukturom, sa svojim roditeljima, i njihovim roditeljima, upućujući nas na izrazitije tradicionalnu porodičnu strukturu na selu. Veoma mali broj mladih na selu živi samostalno.
- Među onima koji žive sa svojim roditeljima nešto više od polovine i u gradu i na selu smatra da im je trenutno to najjednostavnije i najudobnije rešenje.
- Prilikom odrastanja ispitanih mladih osoba autoritarni obrazac je značajnije bio prisutan kao vaspitni stil na selu nego u gradu, dok za autoritativni stil važi obrnuto
- Među mladima na selu zadovoljstvo odnosom sa roditeljima raste sa godinama starosti i sa preuzimanjem odgovornosti odraslog doba - zaposlenjem, odseljenjem, brakom i roditeljstvom.

⁴³ Mereno t-testom, rezultatu ukazuju da se mladi u gradu (M = 26.4, SD = 2.82) značajno razlikuju od mladih na selu (M = 25.7, SD = 1.06) (t = 2.39, df = 850, p < .05).

- Mladi na selu u manjoj meri smatraju da su njihove odluke pod uticajem majke i oca, ali i prijatelja, i češće izjavljuju da samostalno donose odluke u poređenju sa mladima u gradu.
- Na selu mladi preferiraju brak, pa je stopa bračnosti ovde nešto viša nego u gradovima, dok u gradovima mladi polako usvajaju i alternativne oblike partnerstva (kohabitacije), koje su na selu značajno manje prisutne.
- Za izbor partnera mladi na selu češće smatraju da je bitno njegovo/njeno nacionalno poreklo, dok mladi u gradu obrazovanje smatraju češće bitnim.
- Preko 90% mladih na selu i gradu sebe vidi u budućnosti u braku i sa decom.
- Mladi na selu procenjuju godine kada žena treba da stupi u brak u proseku nešto niže u odnosu na mlade u gradovima.

9. Slobodno vreme

Najveći broj istraživanja ukazuje na pozitivne efekte svih aktivnosti u slobodno vreme na razne aspekte individualnog blagostanja i funkcionisanja. Ovde spadaju mentalno zdravlje, fizičko zdravlje (naročito ukoliko je aktivnost fizička), razvijanje umeća i sposobnosti koje služe za druge socijalne uloge, potvrda i izražavanje identiteta itd. (Roberts, 2011). Osim značaja za lični i kolektivni identitet, slobodno vreme može biti od velikog značaja i za druge aspekte značenja i smisla života – kreativnost, povezanost (socijalna, spiritualna ili kulturna, sa ljudima, religijom, okruženjem itd.), harmoniju/ravnotežu, prevazilaženje stresa, otpornost/osnaživanje, iskustvene i egzistencijalne aspekte vremena itd. (Iwasaki, 2016).

Dosadašnji nalazi ukazuju i na značaj slobodnog vremena za jačanje veza između članova porodica, prijatelja, radnih grupa itd. kao i na jačanje poverenja unutar zajednice (u slučaju volonterskih aktivnosti), koje dalje može rezultovati, recimo, manjom stopom kriminala, većim obrazovnim postignućima, većom političkom participacijom itd. (Roberts, 2011).

Tu su i drugi pozitivni efekti po zajednicu, u vidu jačanja ekonomije putem dokoličarske potrošnje. Odavno se ukazuje na ogroman značaj slobodnog vremena za poslovni sektor (Martin and Mason, 1998). Roberts (ibid.) navodi da je u zemljama gde je turizam vodeća industrija, dokolica zapravo oslonac čitavih nacionalnih ekonomija, a taj značaj nije mali čak i u nekim bogatim zemljama.

Dosadašnja istraživanja o urbanim i ruralnim obrascima provođenja slobodnog vremena među mladima uglavnom daju izmešane rezultate. Pojedina istraživanja iz drugih zemalja ukazuju da nema ovde razlika prema tipu naselja (Patterson et al., 2000, Sjolie and Thuen, 2002), i da i mladi iz ruralnih i iz urbanih područja provode više vremena u aktivnostima koje ne zahtevaju fizički napor, poput gledanja televizije ili igranja video igrice, u odnosu na fizičke aktivnosti (Sjolie and Thuen, ibid.).

Prema drugim istraživanjima (Gordon and Caltabiano, 1996), mladi iz gradova su manje zadovoljni svojim slobodnim vremenom, više učestvuju u aktivnostima koje uključuju i druge ljude, i manje provode pasivne aktivnosti u odnosu na mlade sa sela.

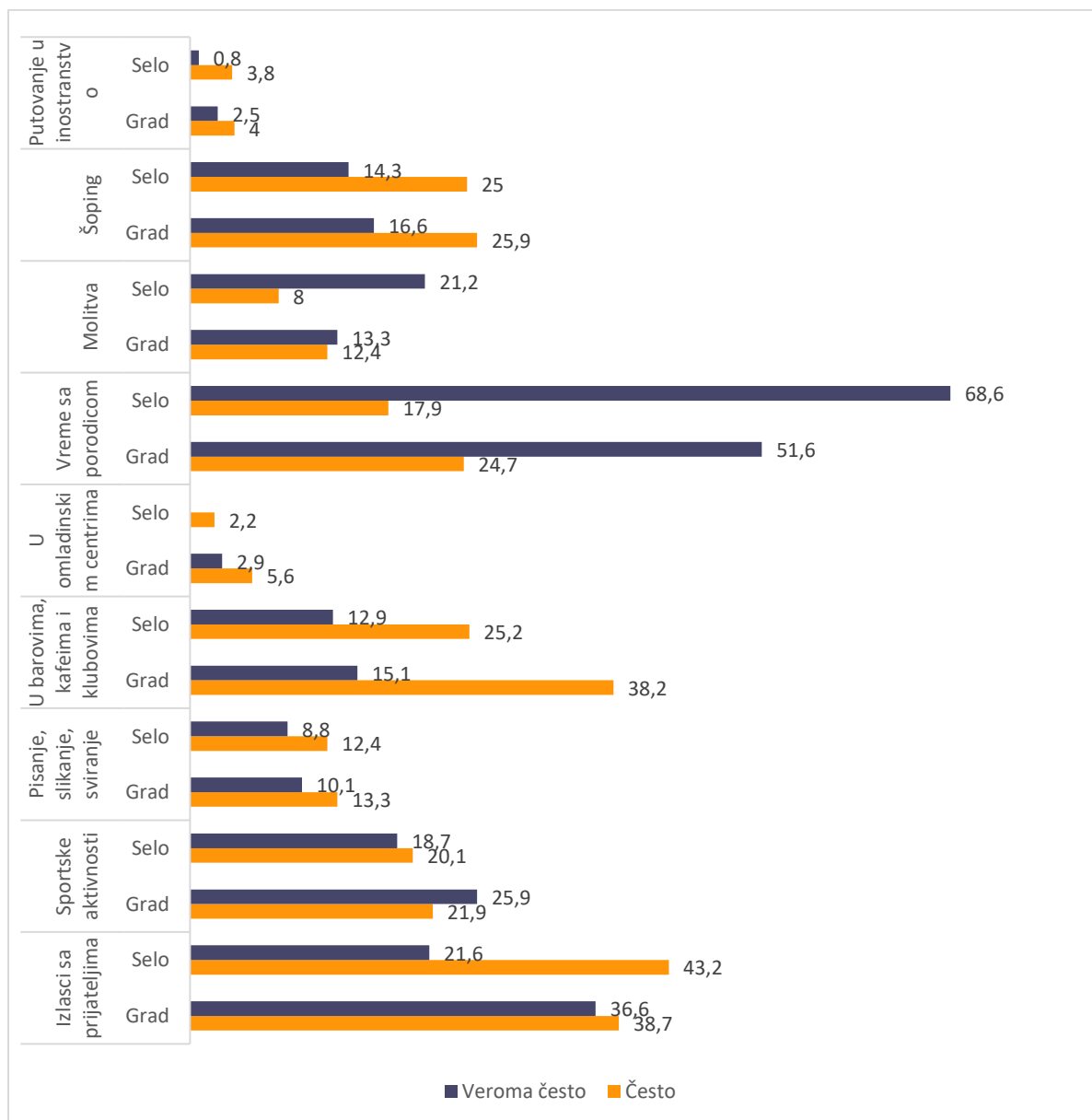
Aktivnosti mladih

SHELL baza pokriva veliki broj aktivnosti koje mladi čine u slobodno vreme. U Srbiji uopšteno, mladi najviše slobodno vremena provode slušajući muziku, družeći se sa drugim članovima porodice i izlazeći sa prijateljima. Tako, 77% mladih izjavljuje da muziku sluša vrlo često, odnosno svaki ili skoro svaki dan, a još 15% bar jednom nedeljno. Sa svojom porodicom 54% mladih provodi vreme vrlo često, a još 24% često, dok sa prijateljima izlazi vrlo često 35% njih, a još 39% često, odnosno bar jednom nedeljno. Sa druge strane, meditacija, volontiranje, čitanje o spiritualnosti i ličnom rastu i provođenje vremena u omladinskim centrima su relativno nepopularni među mladima. Ni jednu od ovih aktivnosti ne čini bar jednom nedeljno više od desetine ispitanika.

Između mladih u selima i gradovima postoje brojne razlike u količini vremena koja se provodi čineći ove aktivnosti. Najpre, mladi iz gradova statistički značajno više izlaze sa prijateljima ($X^2 = 26.272$, $p < .001$, Cramer's $V = .153$). Ovo može biti rezultat kako tamošnje bolje materijalne situacije tako i eventualno dužeg slobodnog vremena na raspolaganju, ali i većih mogućnosti za druženje usled prosto prisustva većeg broja ljudi u gradskom okruženju. Slično tome, urbani mladi više vremena provode u barovima, kafeima i klubovima, verovatno iz istih razloga ($X^2 = 13.877$, $p < .01$, Cramer's $V = .111$). Zatim, mladi u gradovima se više bave sportskim aktivnostima ($X^2 = 10.026$, $p < .05$, Cramer's $V = .095$), može se pretpostaviti, zbog njihove veće dostupnosti, kao i kreativnim radom, poput pisanja, slikanja ili sviranja ($X^2 = 10.207$, $p < .05$, Cramer's $V = .096$), opet, najverovatnije zbog veće količine slobodnog vremena u odnosu na mlade iz ruralnih područja, kao i manjeg stepena egzistencijalne nesigurnosti. Verovatno se ista objašnjenja mogu primeniti i na nalaz da mladi iz gradova značajno češće provode vreme u omladinskim centrima ($X^2 = 17.115$, $p < .01$, Cramer's $V = .125$). U prilog potonjeg objašnjenja ide i nalaz da pojedine stvari koje su u potpunosti vezane za potrošnju novca, kao što je kupovina ($X^2 = 12.948$, $p < .05$, Cramer's $V = .107$), ili putovanja u inostranstvo ($X^2 = 15.844$, $p < .01$, Cramer's $V = .107$) – takođe više karakterišu slobodno vreme mladih iz gradova.

Suprotno tome, mladi u selima provode više vremena sa članovima svojih porodica ($X^2 = 14.865$, $p < .01$, Cramer's $V = .115$), što dodatno ukazuje na tamošnju jaču povezanost sa najbližima i kolektivizam uopšte. Još jedan aspekt slobodnog vremena koji je zastupljeniji među mladima na selu je molitva ($X^2 = 18.486$, $p < .01$, Cramer's $V = .131$). Ni ovaj nalaz nije iznenađujući sa obzirom na veći značaj religije u ovim sredinama. U grafikonu 33. prikazani su udeli populacijama u selima i gradovima koji često ili vrlo često čine navedene aktivnosti u slobodno vreme.

Grafikon 34. Aktivnosti mladih prema tipu naselja (%)

Izvor: Shell, 2018

Kvalitativni uvidi u način provođenja slobodnog vremena i druženje

Koja su objašnjenja mladih za ovakve oblike provođenja slobodnog vremena, daju nam analize fokus grupa u kojima su mladi iz različitih sredina objašnjavali šta rade i zbog čega kada imaju slobodno vreme.

Slobodno vreme

Opšta pravilnost je da mladi sa sela nemaju mnogo slobodnog vremena, ali to nije nešto što vide kao problem - zadovoljni su količinom slobodnog vremena na raspolaganju bez obzira što ga nemaju mnogo ili čak nemaju uopšte. Na obaveze na fakultetu ili u školi, odnosno oko posla ili poljoprivrede im odlazi najveći deo vremena tokom dana. Ove pravilnosti važe nevezano od pola, starosti, nivoa obrazovanja i profesije mladih ispitanika.

Pa meni je okej. Mislim, volela bih malo više radnim danima eto da imam vremena za sebe, da izlazim. Ali i ovo mi je skroz okej sad, što eto učim, i tako, mislim zadovoljna sam. Organizovana sam i onda mi bude super, ne treba mi sad još nekih sat vremena ili imam manje sat vremena, ili tako nešto. Organizovana sam tako da mi je skroz okej.

Među mladima koji se bave (i) poljoprivredom, količina slobodnog vremena je još manje raspoloživa, ali ni to se ne vidi kao problem. Aktivnosti vezane za poljoprivredu se doživljaju kao ispunjavajuće, a vremenski uslovi diktiraju raspored i količinu aktivnosti tokom dana.

Kad kažete slobodno vreme nekom seljaku, ljudima koji žive u ruralnim područjima, ima da vas pitanju „Šta je to?“. A lično ovako da kažem subjektivno, kad ste na selu vi uvek imate posla, da li je to u poljoprivredi ili rad u kući, a prvenstveno za žene, mi uvek imamo posla, i u domaćinstvu i van domaćinstva, oko okućnice i svega toga. Poljoprivreda je, znamo i sami, osetni su sezonski vrhovi, gde smo uposleni od ujutru do uveče, ali zimi smo generalno slobodni, imamo da kažemo to slobodno vreme.

Ceo dan, bukvalno kako što kažem, gleda se da se baš porani što se tiče tih poljoprivrednih poslova. Gleda se da se baš porani i da se ne kreće u neku veliku vatru jer čovek ne može da izdrži mnogo sunca, ali kad krene ujutru to ide nekim svojim tokom, ali ovo leto je bilo tu i tamo, kiše, barem kod nas, bilo je i kiše i promenljivog vremena tako da smo izgurali nekako, što bi se reklo. Dok prošle godine je bilo baš pakao, ali sve u svemu, izdrži se sve, mora.

Odsustvo vremena za bavljenje slobodnim aktivnostima važi za radne dane, dok vikendom preostaje nešto nešto više vremena. Višak vremena vikendom se uglavnom provodi družeći se i odlazeći na obližnja mesta, ili dodatnim radom na sebi.

Primetno je među pojedincima, i to manjini, da im svakodnevne obaveze ne dozvoljavaju da se bave drugim stvarima poput hobija ili sportova u meri u kojoj bi voleli, ali ni to se ne čini da im je naročito problematično.

Ja inače planiram da upišem kurs engleskog jezika, ali nisam do sad mogla upravo zbog fakulteta, ali pošto su manje obaveze jer sam odslušala predmete, pa ću da upišem verovatno sad preko zime. [...] Pre sam išla na folklor, ali otkad sam se preselila u Studenjak od tada više ne treniram. Eventualno teretana, ono.

Može se zaključiti i da mladi sa sela čak i kad bi imali veću količinu slobodnog vremena, ne bi imali mnogo mogućnosti da ga upotpune lokalnim sadržajima. Tu prvenstveno navode kulturne, sportske i turističke (lokalne ekskurzije) sadržaje jer ih u njihovoj sredini i nema. Problem je i u tome što ne postoje alternativni načini kojima bi im oni pristupili (kroz posebne programe). Ovo, međutim, ne predstavlja problem onim mladima sa sela kojima su gradovi relativno blizu jer kako se pokazuje učestvovanje u njima zavisi uglavnom od njihove lične inicijative, resursa i prostorne dostupnosti.

Ono što bih izdvojila kao dodatni trošak jeste što vi morate da odete u grad, nemate neki kafić ili neko kulturno dešavanje, koje nemate u seoskoj zajednici, ali bože moj, ne možete da imate sve na dohvat ruke.

Ako računamo mesto u kom živimo, selo kao selo nema više ni svoju prodavnicu već 4-5 godina. Tako da tu jedino što je ostalo gde je bila prodavnica bio je nekad dom, tu je isto nešto kao gluma je tu bila, tako dalje. Tu su se nekad stariji momci i mi okupljali i igrali stoni tenis. Sve ostalo je u Kragujevcu, najbliže.

Mnoga sela u Srbiji su prilično infrastrukturno devastirana, pa čak i osnovne usluge koje su nekada postojala, i koje su mogle da budu mesta okupljanja su nestala, poput lokalne prodavnice su nestale, ostavljajući mlade i bez tradicionalnih mesta okupljanja i komunikacije.

Što se tiče ocene mladih o tome koliko su pitani u vezi sa uređenjem sadržaja unutar lokalnih zajednica, ona je generalno veoma niska. Kao ključni problem vide strukturne prepreke osmišljavanja sadržaja i aktivnosti za mlade, odnosno nedostatak volje i inicijative da se na potrebe mladih obrati pažnja.

"Mi jesmo anketirani jednom u četiri godine kada se sprema lokalni akcioni plan za mlade, ali mislim da se ne pita dovoljno o tome."

"Pa da, definitivno, niko nas ne pita za mišljenje. To je jednom u četiri godine i to je to."

Trenutna epidemiološka situacija se odražava na način na koji se provode aktivnosti u slobodno vreme, tako što je onemogućila aktivno provođenje slobodnog vremena, i to kako neformalna druženja tako i organizovane aktivnosti. Ovo se takođe odnosi i na putovanja druženja, letovanja i zimovanja, koja mladima nedostaju u ovim uslovima.

"Dodao bih ja, bavim se glumom amaterski par godina. Mislim to je sad poremećeno zbog korone i ne spremamo predstave zbog toga, ali da, to je to."

Druženja i socijalni kontakti

Ispitanici su generalno zadovoljni svojim kontaktima i druženjima. Ovo važi i za mlade u selima i one koji gravitiraju gradovima zbog škole, od kojih potonji ostvaruju mnoge bliske kontakte na fakultetu, dok iz mesta porekla održavaju stare kontakte. Na selu se loše mogućnosti transporta nekada vide kao problem za izlaske i druženja. Mladi lako nalaze vremena za druženje, i to naročito vikendom, kada je manje obaveza (osim za poljoprivrednike). Polna struktura kontakata je prilično heterogena ukazujući nam da nove generacije na selu imaju slične socijalne obrasce sa mladima u gradu i da su prevazišli rodne obrasce druženja karakteristične za ranije generacije i tradicionalno okruženje. Prisutna je svest o potencijalnoj zategnutosti međuljudskih odnosa, naročito na selu.

"Baš razmišljam, to su generalno članovi porodice, eventualno ako imate dobar odnos sa širom familijom da možete na njih da se oslonite, mada tu mogu biti zategnuti odnosi, ne samo kod nas nego generalno, pričam činjenično kako je u ruralnim područjima generalno u Republici Srbiji."

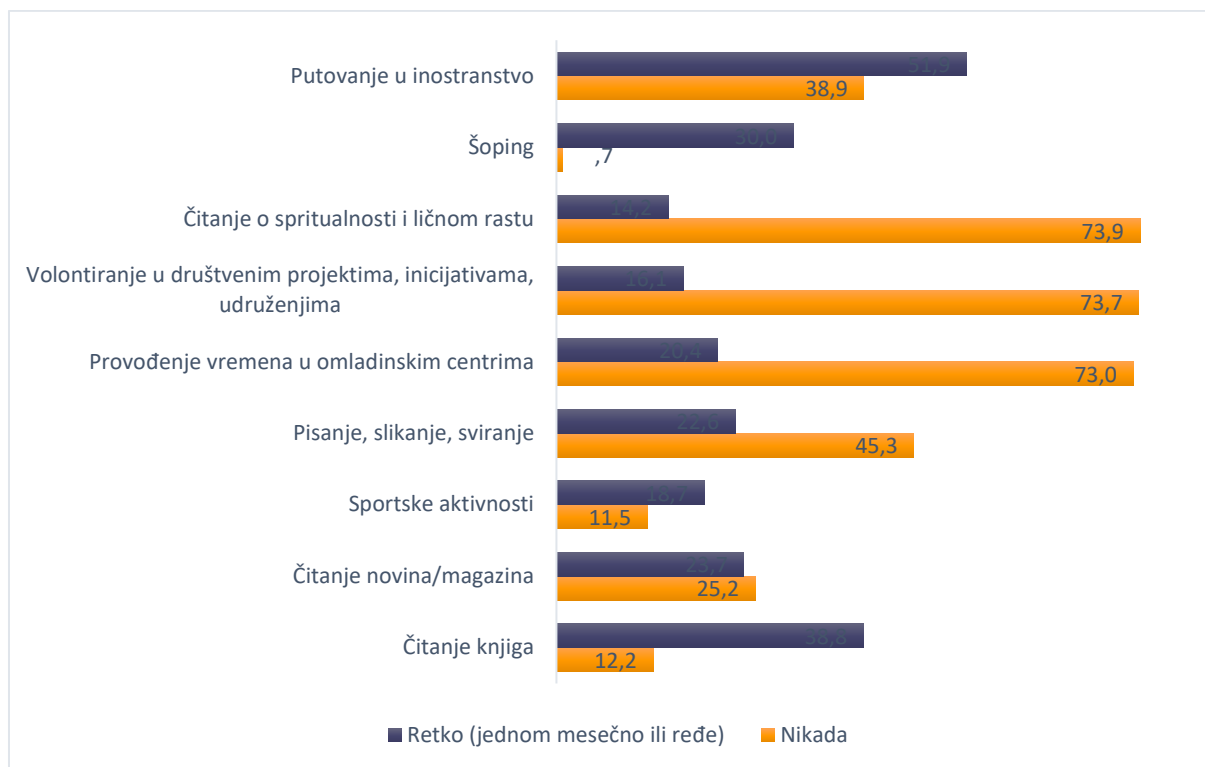
"Pa iskreno mislim da su odnosi na selu najbliže su opisani u Korenima Dobrice Ćosića i mislim da je dan danas tako. Prvenstveno sukobi sa komšijama oko nekih beznačajnih stvari, a međa između njive je jedan od najznačajnijih problema srpskih seljaka. Onda su odnosi između očeva i sinova oko prepuštanja vođenja poljoprivrednih gazdinstava negde veliki problem. Time gubimo i na samom kvalitetu poljoprivrede i možda zato je to jedan od glavnih razloga zašto nam se dešava ovakvo stanje u poljoprivredi poslednjih godina."

Sa druge strane, mladi percipiraju ljude iz svoje okoline kao osobe od poverenja, na koje se može osloniti i to bezrezervno, a prvenstveno u slučaju porodice. Lako se prisećaju primera iz bliske prošlosti kada su im pomoć i oslonac dosta značili.

Učestalost aktivnosti mladih sa sela

Pojedini nalazi su zabrinjavajući kada je u pitanju učestalost pojedinih aktivnosti među mladima na selu. Na primer, njih dve petine izjavljuje da nikada ne putuje u inostranstvo, a još preko polovine njih da retko putuje. Zatim, čak 74% njih nikada ne čita o stvarima kao što je lični rast. Isti procenat nikada ne volontira u socijalnim udruženjima i inicijativama, a samo procenat manje nikada ne provodi vreme u omladinskim centrima. Preko polovine mladih nikada ili retko čita knjige, a skoro polovina njih nikada ili retko čita novine ili magazine. Preko dve trećine mladih se nikada ili retko bavi nečim kreativnim, poput pisanja, slikanja ili sviranja, a blizu trećine se nikada ili retko bavi sportom. Kao što je pomenuto, verovatno da nedostatak sredstava, slobodnog vremena, kao i dostupnosti sadržaja u ruralnim područjima čine da slika bude takva.

Grafikon 35. Udeo mladih sa sela koji nikada ili retko čine određene aktivnosti (%)

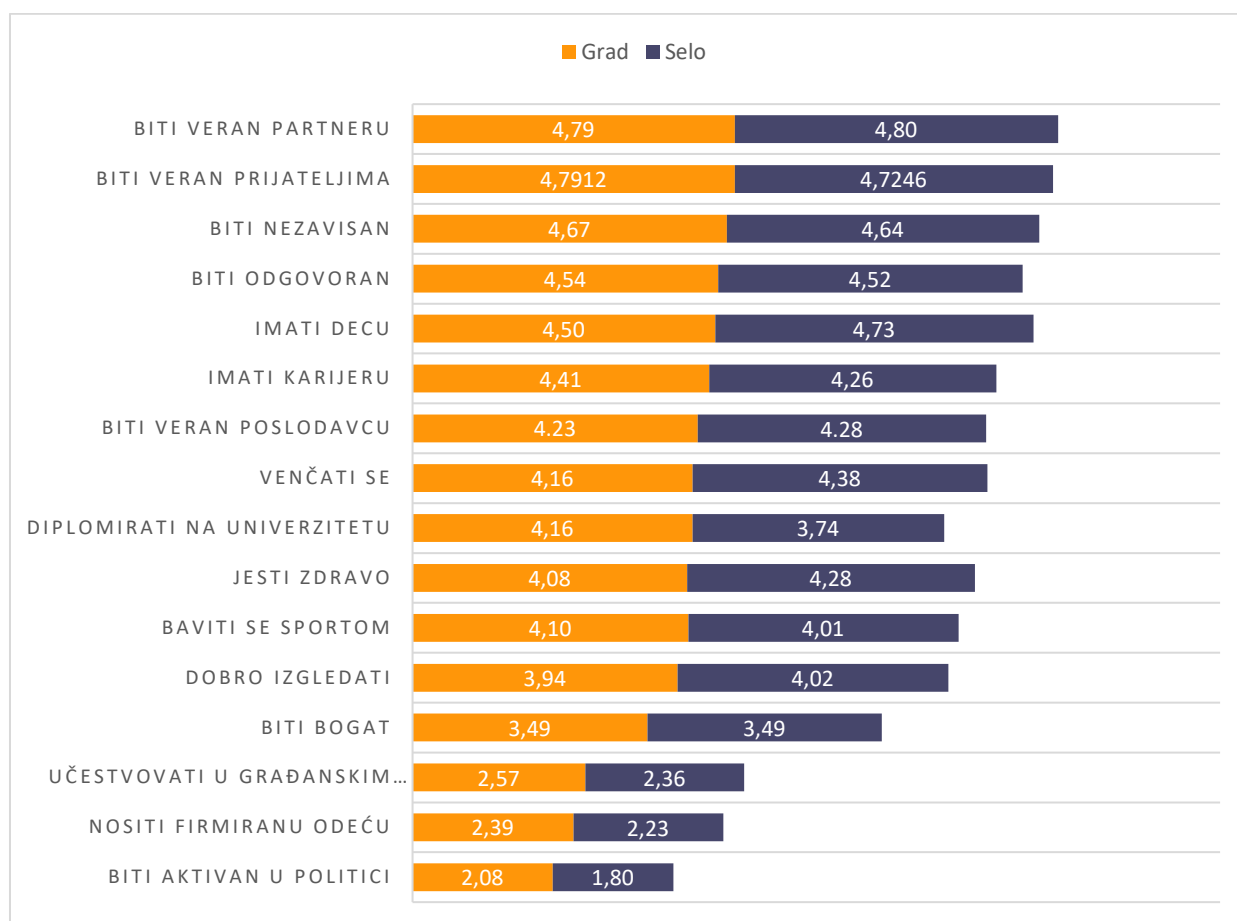
Izvor: Shell, 2018

Ženske ispitanice sa sela se značajno manje bave sportom ($X^2 = 23.921$, $p < .001$, Cramer's $V = .415$). Globalna je pravilnost da se žene manje bave sportom u odnosu na muškarce, pa ovaj nalaz ne čudi. Isto važi i za igranje video igrica, gde je razlika još izraženija ($X^2 = 25.118$, $p < .001$, Cramer's $V = .427$). Polne razlike, mada nešto slabije, postoje i prema učestalosti volontiranja u društvenim udruženjima i inicijativama u selima, i to u korist žena ($X^2 = 11.150$, $p < .05$, Cramer's $V = .285$). Zatim, godine starosti mladih sa sela su u pozitivnoj korelaciji sa čitanjem novina i magazina ($\rho = .171$, $p < .05$), i razumljivo, negativnoj sa bavljenjem sportom ($\rho = -.286$, $p < .01$), i igranjem video igrica ($\rho = -.196$, $p < .05$). Religioznost je vrlo jako povezana sa učestalošću molitve ($\rho = .876$, $p < .001$) i umereno sa provođenjem vremena sa porodicom ($\rho = .322$, $p < .001$), a takođe je negativno povezana sa igranjem video igrica ($\rho = -.179$, $p < .05$). Dalje, nivo obrazovanja ispitanika sa sela je pozitivno povezan sa čitanjem o spiritualnosti i ličnom rastu ($\rho = .323$, $p < .05$), i negativno povezan sa učestalošću odlazaka u šoping ($\rho = -.254$, $p < .05$). Obrazovanje oca je povezano sa provođenjem vremena u omladinskim centrima ($\rho = .246$, $p < .01$). Takođe, što je otac ispitanika obrazovaniji, manja je učestalost molitvi ($\rho = -.328$, $p < .001$). Konačno, bolja finansijska situacija domaćinstva ide uz učestalije gledanje filmova ($\rho = .231$, $p < .05$), i naravno, putovanja u inostranstvo ($\rho = .216$, $p < .05$).

Obrasci životnih stilova

Biti aktivan u politici se najniže kotira prema ličnom davanju značaja, kako među mladima iz sela, tako i među onima iz gradova. Skoro polovina mladih izjavljuje da ne pridaje nikakav značaj aktivnom bavljenju politikom, a posmatrajući samo sela, taj udeo se penje skoro na tri petine. Slede nošenje brendirane odeće i participacija u građanskim akcijama i inicijativama, kojima nikakav značaj ne pridaje oko trećine mladih. Sa druge strane, biti veran partneru kao i prijateljima je nešto čemu mladi pridaju veoma veliki značaj. Tačnije, i u gradovima i u selima preko četiri petine mladih daje veoma veliki značaj ovim vrstama vernosti i odanosti. Mogu se uočiti i pojedine razlike između mladih iz gradova i sela u ovom smislu. Naime, statistički su značajne razlike u davanju na značaju završavanju fakulteta ($X^2 = 20.840$, $p < .001$, Cramer's $V = .138$), u korist grada, kao i bivanja u braku ($X^2 = 12.612$, $p < .05$, Cramer's $V = .107$), u korist sela.

Grafikon 36. Značaj različitih aspekata života među mladima prema tipu naselja (%)

Izvor: Shell, 2018

Nivo obrazovanja mladih sa sela je značajno pozitivno povezan sa davanjem na značaju bivanja vernim prijateljima ($\rho = .218, p < .001$), zatim bivanja nezavisnim ($\rho = .192, p < .001$), završavanju fakulteta ($\rho = .490, p < .001$), kao i participacijom u građanskim akcijama i inicijativama ($\rho = .175, p < .001$). Sa druge strane, obrazovanje je negativno povezano sa ocenom značaja nošenja brendirane odeće ($\rho = .173, p < .001$), kao i ocenom značaja bivanja u braku ($\rho = .158, p < .001$). Slabije, ali statistički značajne negativne korelacije izražene su i između davanja na značaju tome da se izgleda dobro i godina starosti ($\rho = -.144, p < .001$), kao i značaju bivanja u braku i majčinog nivoa obrazovanja ($\rho = -.180, p < .001$).

Analiza glavnih komponenti otkriva uvid u obrasce grupisanja značaja pojedinih aspekata života među mladima na selu. Kako je prikazano u tabeli X, izdvojeno je pet obrazaca koji ukupno objašnjavaju 64,3% varijanse. Prvi bi se mogao nazvati angažujućim, i uključuje značaj završavanja fakulteta, bivanja aktivnim u politici, učestvovanja u građanskim akcijama i inicijativama, i bavljenja sportom. Drugi, koji je naziva odgovornim, uključuje značaj bivanja vernim partneru, prijateljima i poslodavcu, kao i značaj bivanja odgovornim uopšte. Treći obrazac bi se mogao nazvati porodičnim, i on uključuje značaj koji se pridaje bivanjem u braku i značaj imanja dece. Četvrti obrazac, samoaktualizirajući ili rast, uključuje davanje značaja bivanju nezavisnim, imanju uspešne karijere i zdravoj ishrani. Konačno, peti obrazac, individualistički ili materijalistički, obuhvata značaj bivanja bogatim, izgledanja dobro, i nošenja brendirane odeće.

Tabela 24. Analiza glavnih komponenti – obrasci životnih stilova među mladima na selu

	Odgovorno st	Angažma n	Porodica	Rast	Materijaliza m
Biti veran partneru		0.496			
Biti veran prijateljima		0.756			
Biti veran poslodavcu		0.790			
Biti odgovoran		0.688			
Biti nezavisan				0.772	
Diplomirati na univerzitetu	0.682				
Imati karijeru				0.476	
Biti aktivan u politici	0.757				
Učestvovati u građanskim akcijama/inicijativama	0.862				
Venčati se			0.855		
Biti bogat					0.863
Dobro izgledati					0.766
Nositi firmiranu odeću					0.801
Jesti zdravo				0.714	
Baviti se sportom	0.616				
Imati decu			0.873		

Obrazovanje ispitanika je povezano sa većim značajem koji se pridaje rastu ($\rho = .656, p < .01$), a religioznost angažmanu ($\rho = .597, p < .01$), porodici ($\rho = .545, p < .05$), rastu ($\rho = .487, p < .05$), ali i, iznenađujuće, materijalizmu ($\rho = .459, p < .05$). Dalje, kako se vidi iz korelacione matrice u tabeli X, pojedini obrasci međusobno koreliraju, pa čak i jako. Angažman je jako povezan sa porodičnim obrascem, kao i sa rastom i materijalizmom. Porodični obrazac takođe sa rastom i materijalizmom, a veći značaj odgovornosti takođe ide i uz veći značaj porodice i rasta.

Tabela 25. Korelaciona matrica obrazaca značaja

	Odgovorno st	Angažma n	Porodica	Rast	Materijaliza m
Odgovornost	1.000				
Angažman	.016	1.000			
Porodica	.415*	.504**	1.000		
Rast	.469**	.334*	.530**	1.000	
Materijalizam	.018	.365*	.472**	.304	1.000

Fizički izgled i seksualni odnosi

Koliko su osobe zadovoljne svojim fizičkim izgledom je od velikog značaja za njihovo samopoštovanje i mentalno blagostanje uopšte, pa i postignuće mereno većim brojem indikatora (Pop, 2017; Umberson and Hughes, 1987). Standardi koje društvo postavlja, prvenstveno putem medija i modne industrije, naročito su strogi za žene, kontinuirano zahtevajući fizičku privlačnost, čime ih dovodi u potčinjen položaj, i to često nezavisno od kulturnih, etničkih i drugih faktora (Pop, 2017). Prema pojedinim istraživanjima, većina devojaka i žena nije zadovoljna svojim izgledom, čime potencijalno dolazi do narušavanja samopoštovanja i samopouzdanja, pa i anksioznosti, depresije, poremećaja u ishrani, socijalnog povlačenja itd. (ibid.).

Seksualni odnosi su takođe i subjektivno i objektivno važni u životima ljudi uglavnom nezavisno od kulturnog konteksta. Na uzorcima iz drugih zemalja pokazano je da preko polovine ljudi smatra da je seksualna aktivnost jedan od ključnih elemenata kvaliteta života, a čak 60% da je ključan element zadovoljavajućih veza (AARP, 2005). I objektivno je pokazano da oni koji nemaju seksualne aktivnosti ili ih imaju retko, ili imaju problema u tom smislu, imaju i niži novi ukupnog zadovoljstva životom u odnosu na ostale (Lee et al., 2016). Pri tome, nije seksualna aktivnost sama po sebi, već uživanje u njoj ono koje nosi pozitivan efekat po indikatore blagostanja, kako je pokazano na longitudinalnim podacima (Prairie et al., 2011).

Među mladima u Srbiji generalno vlada zadovoljstvo svojim fizičkim izgledom. Preko 90% njih spada u zadovoljne po tom pitanju. Tačnije, četvrtina mladih je zadovoljna svojim izgledom do određene mere, polovina je zadovoljna, a još 16% je veoma zadovoljna. Između ispitanika sa sela i iz gradova nema značajnih razlika u

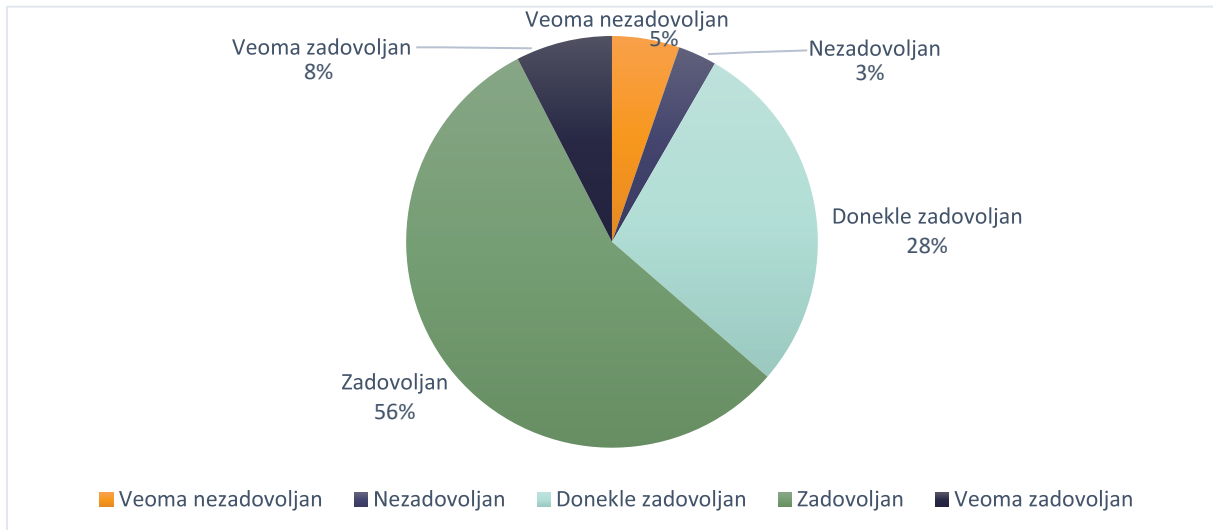
ovom smislu. Polne razlike postoje, tako da su žene u proseku značajno manje zadovoljne svojim fizičkim izgledom ($X^2 = 20.404$, $p < .001$, Cramer's $V = .141$). Takođe, ova varijabla je donekle povezana sa finansijskom situacijom domaćinstva ($\rho = .098$, $p < .01$). Objektivna, a time i subjektivna fizička izgled dakle, jeste zavistan u manjoj meri od toga sa koliko novca se raspolaže.

Što se tiče seksualnih odnosa, raspolažemo podacima koji se odnose na broj dosadašnjih seksualnih partnera i na godine starosti prilikom prvog seksualnog iskustva. U odnosu na dosadašnji broj partnera vlada prilično izmešana slika. 23% mladih nije još uvek imalo seksualni odnos, 15% ih je imalo sa jednim partnerom, 40% sa više njih, a 22% se ne oseća ugodno da odgovori na takvo pitanje. Pri tome, muškarci su imali značajno više partnera ($X^2 = 48.506$, $p < .001$, Cramer's $V = .244$), a kada je tip naselja u pitanju, isto važi i za urbane mlade u odnosu na mlade sa sela ($X^2 = 18.352$, $p < .001$, Cramer's $V = .152$). Broj dosadašnjih partnera, razumljivo, raste sa godinama starosti ($\rho = .660$, $p < .001$), ali i opada sa religioznošću ($\rho = -.148$, $p < .01$).

Najveći broj mladih sa 17 godina doživljava prvo seksualno iskustvo, od onih koji su doživeli, polovina njih je do tad, a polovina u kasnijim godinama. 94% koji jesu doživeli, to su doživeli prvi put sa 20 godina ili manje. Između prosečnih vrednosti godina starosti u selima (17,63) i gradovima (17,67), nema značajnih razlika (Cohen's $d = 0.02$). Dalje, nivo obrazovanja ispitanika je značajno povezan sa godinama starosti prilikom prvog seksualnog iskustva ($\rho = .237$, $p < .001$), kao i religioznost ($\rho = .129$, $p < .05$). Takođe, podaci nam ukazuju da sa lošijom finansijskom situacijom domaćinstva ide i kasnije stupanje u seksualne odnose ($\rho = -.141$, $p < .01$).

Kako se vidi iz grafikona 36., najveći broj mladih sa sela je zadovoljan svojim fizičkim izgledom – manje od desetine ih nije zadovoljno u tom pogledu. Kao i u opštoj populaciji mladih, i u selima su muškarci zadovoljniji svojim izgledom ($X^2 = 18.352$, $p < .001$, Cramer's $V = .152$). Ovde nema povezanosti sa finansijskom situacijom domaćinstva, ali postoji slabija povezanost sa očevim nivoom obrazovanja ($\rho = .188$, $p < .05$).

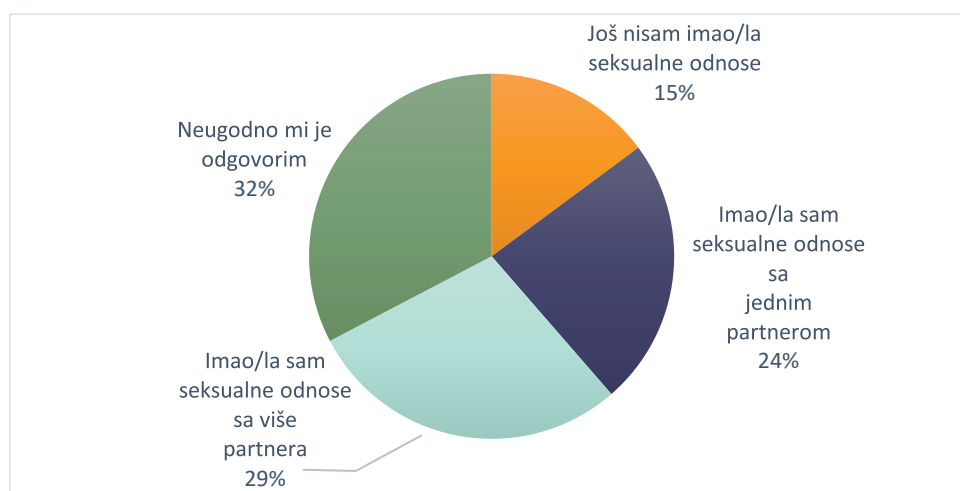
Grafikon 37. Stepen zadovoljstva svojim izgledom (%)

Izvor: Shell, 2018

Kao i opštoj populaciji mladih u Srbiji, u selima je izmešana slika po pitanju dosadašnjeg broja seksualnih partnera koji su ispitanici imali. Najveći broj njih, oko trećine, ili se oseća neugodno da odgovori ili je imao više partnera, oko četvrtine njih je imalo jednog partnera, a 15% mladih sa sela još nije imalo seksualne odnose. I u selima muškarci su ti koji su verovatnije imali više partnera nego žene ($X^2 = 11.797$, $p < .01$, Cramer's $V = .417$). U ruralnim naseljima nema povezanosti religioznosti sa ovom varijablom, međutim, logično, izražena je pozitivna povezanost između godina starosti i broja dosadašnjih partnera ($\rho = .605$, $p < .001$).

Grafikon 38. Seksualna iskustva mladih na selu (%)

Izvor: Shell, 2018

Konačno, kada su u pitanju godine starosti prilikom kojih mladi u selima stupaju prvi put u seksualne odnose, takođe je izražena negativna korelacija sa finansijskom

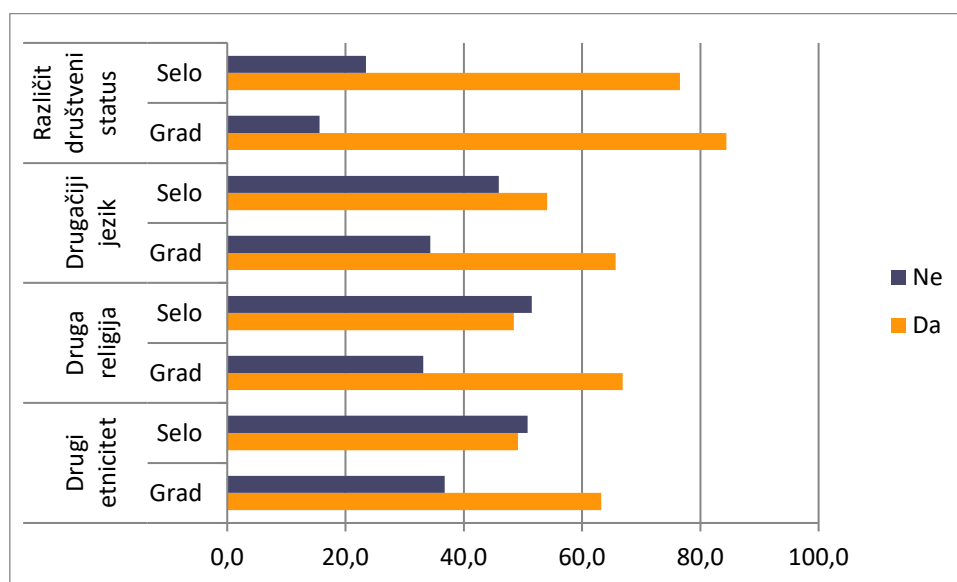
situacijom domaćinstva ($\rho = -.367, p < .05$), kao i sa nivoom obrazovanja oca ($\rho = -.375, p < .05$).

Uopšteno, obrasci aktivnosti koje mladi obavljaju u slobodno vreme u toku su sa trendovima u okolnim i drugim evropskim zemljama. To važi i obrasce životnih stilova i seksualni život. Razlike između mladih iz urbanih i ruralnih područja takođe ne odudaraju od drugih zemalja, sa tim da je primetna povezanost pojedinih aktivnosti u odnosu na materijalne okolnosti. To potencijalno izaziva razlike kako na nivou selo-grad, tako i na nivou Srbije u poređenju sa najvećim brojem drugih evropskih zemalja.

Prijatelji različitog socijalnog porekla

56% mladih u Srbiji ima prijatelje drugog etniciteta, po 65% druge religije i jezika kojim se govori, i 83% ima prijatelje drugačijeg socijalnog statusa. U gradovima su navedene frekvencije veće nego na selima, tako da su statistički značajne razlike i u slučaju etniciteta ($X^2 = 9.080, p < .01, \text{Cramer's } V = .094$), i religije ($X^2 = 17.016, p < .001, \text{Cramer's } V = .127$), i jezika ($X^2 = 6.907, p < .051, \text{Cramer's } V = .080$), i statusa ($X^2 = 5.002, p < .05, \text{Cramer's } V = .069$). Konkretnije, u selima blizu polovine ispitanih ima prijatelje drugog etniciteta i religije, 54% drugog jezika, i 77% prijatelje različitog socijalnog statusa. Ovakvi nalazi ne moraju ukazivati na zatvorenost omladine sa sela, već prosto mogu biti rezultata manje heterogenosti i broja stanovnika uopšte u ovim naseljima. Muškarci i žene sa sela se u ovom smislu ne razlikuju.

Grafikon 39. Druženje sa onima koji (ni)su slični sebi (%)

Izvor: Shell, 2018

Verovatnoća da se imati prijatelj različitog socijalnog statusa na selu raste sa nivoom obrazovanja oca ($\rho = -.343$, $p < .001$) i majke ($\rho = -.224$, $p < .05$). Nivo obrazovanja oca korelira i sa imanjem za prijatelje ostalih pozadina – drugog etniciteta ($\rho = -.277$, $p < .01$), religije ($\rho = -.256$, $p < .01$), i jezika ($\rho = -.307$, $p < .001$). Takođe, veći stepen religioznosti mladih na selu znači i veću verovatnoću nemanja prijatelja različitog etniciteta ($\rho = .206$, $p < .05$).

Takođe, primetno da je oni koji imaju prijatelje jedne drugačije pozadine, najčešće imaju i one iz ostalih pozadina. To naročito važi za etnicitet i religiju ($\rho = .629$, $p < .001$), i religiju i jezik ($\rho = .443$, $p < .001$). Nešto su slabije u ovom smislu povezani jezik i etnicitet ($\rho = .372$, $p < .001$), status i etnicitet ($\rho = .331$, $p < .001$), status i religija ($\rho = .370$, $p < .001$), kao i status i jezik ($\rho = .330$, $p < .001$).

Ključni nalazi

- Mladi u Srbiji svoje slobodno vreme uglavnom provode u druženju i zabavi, nasuprot društvenom angažovanju i samorazvoju.
- Različit nivo materijalne sigurnosti i količine slobodnog vremena u odnosu na tip naselja čini izraženim pojedine razlike u ovim aktivnostima. Mladi iz sela manje izlaze sa prijateljima, manje vremena provode u barovima, kafeima i klubovima, manje se bave sportskim aktivnostima, manje putuju u inostranstvo, ređe se bave kupovinom, manje bave kreativnim radom i manje vremena provode u omladinskim centrima.
- Mladi u selima provode više vremena sa članovima svojih porodica, i više vremena provode u religioznim aktivnostima poput molitve.
- Mladi sa sela su u proseku manje zadovoljni količinom slobodnog vremena na raspolaganju.
- Skoro tri petine mladih sa sela ne pridaje nikakav značaj aktivnom bavljenju politikom. U poređenju sa mladima iz gradova, oni manje značaja pridaju visokom obrazovanju, ali veći značaj pridaju zasnivanju braka.
- Obrasci aktivnosti koje mladi obavljaju u slobodno vreme u toku su sa trendovima u okolnim i drugim evropskim zemljama. To važi i obrasce životnih stilova i seksualni život.
- Veća količina slobodnog vremena, veća materijalna sigurnost, kao i jačanje sadržaja u ruralnim područjima koji mogu doprineti ličnom rastu kao i angažovanjem za dobrobit zajednice, ključni su faktori za poboljšanje kvaliteta aktivnosti koje mladi u selima provode u slobodno vreme.

10. Vrednosti i poverenje

Vrednosti se mogu odrediti kao relativno stabilne, opšte i hijerarhijski organizovane karakteristike pojedinaca (elementi koji se odnose na dispozicije) i grupa (elementi društvene svesti) koje su formirane međusobnim delovanjem istorijskih, aktuelno-socijalnih i individualnih činilaca⁴⁴, a koje, zbog pripisane poželjnosti, usmeravaju ponašanje svojih nosilaca ka određenim ciljevima (Pantić, 1977, prema: Pešić, 2017). Osim što igraju ključnu ulogu u motivisanju i usmeravanju ljudskog ponašanja, konstitutivni su elementi ličnih i kolektivnih identiteta (Thome, 2015). Mogu predstavljati efektivan izvor društvene integracije, ali i konflikata i podela. Samo neke od funkcija vrednosti su, osim što usmeravaju akcije, uticaj i na percepcije i osećanja; zatim, pomažu u davanju smisla i interpretaciji, objašnjenju, pravdanju ili kritikovanju svog ili ponašanja drugih, kako prospektivno, tako i retrospektivno; zajedničke vrednosti pružaju osnovu za zajedništvo i pouzdanu komunikaciju – oni stabilizuju očekivanja potrebna za dugoročnu koordinaciju interakcije (ibid.). Ove funkcije deluju u obimu u kojem se vrednosti ne dovode u pitanje. U suprotnom, one slabe i potencijalno vode u društvene sukobe. Vrednosti treba razlikovati od stavova, kao pojma nižeg nivoa opštosti: vrednosne orijentacije zapravo predstavljaju stabilno integrisane stavove koji konstituišu jednu koherentnu celinu (Pešić, 2017). Neki od najpoznatijih i najupotrebljavanijih pristupa i klasifikacija vrednosnih orijentacija potiču od Švarca (Schwartz, 2002), Hofštedefa (Hofstede, 2001), Ingharta i Velcla (Inglehart and Welzel, 2005), Rokića (Rokeach, 1973), Inkelesa (Inkeles, 1983) itd.

Analiza podataka iz European Social Survey za 2018. godinu pokazuje da populacija Srbije u odnosu na druge evropske zemlje, na primer, beleži prosečno visoke skorove na Švarcovim skalama tradicionalizma, konformizma, postignuća i sigurnosti, umerene skorove na skalama univerzalizma, čovekoljublja, stimulacije, samousmeravanja, kao i moći, i konačno, relativno nizak skor na skali hedonizma.

U Srbiji, zatim, postoje statistički značajne razlike u slaganju sa iskazima koji mere patrijarhalnu vrednosnu orijentaciju u odnosu na tip naselja – u korist mladih iz sela u odnosu na mlade iz gradova (Mojić, 2012). Prvi se u većem stepenu slažu sa stavovima poput "Ako je u braku jedan supružnik zaposlen, prirodnije je da to bude muškarac", "Većina poslova u domaćinstvu po svojoj prirodi više odgovara ženama", "Dobro da su žene i muškarcu ravnopravni u braku, ali je po pravilu bolje da muškarac ima posljednju reč", "Muškarcima su bliskije javne, a ženama privatne aktivnosti". Prosečno gledano, tada je ustanovljeno da mladi iz gradova prihvataju

⁴⁴ Faktori različitiog nivoa opštosti formiraju i održavaju vrednosne orijentacije pojedinaca i društvenih grupa: istorijsko-kulturni, najdugotrajniji, i najširi okvir promene vrednosnih orijentacija, zatim, sistemsko-strukturalni faktori, koji uključuju karakteristike društvenog sistema i obrasce strukturiranja društvenih grupa unutar okvira zadatih sistemom i konačno, individualno-psihološki faktori, koji određuju modalitete prelamanja društvenih fenomena unutar konkretnih pojedinaca i njihovih socijalnih i psiholoških karakteristika (Pešić, 2017).

umerenu javnu patrijarhalnost i umerenu privatnu nepatrijarhalnost, a mladi sa sela umerenu privatnu i nešto izraženiju javnu patrijarhalnost (ibid.).

Pavlović je nedavno (2019) sprovela istraživanje o postmaterijalističkim vrednostima u Srbiji. Odnosno, o naglašavanju nematerijalističkih ciljeva poput samoizražavanja, autonomije, slobode govora, jednakosti polova, brige za životu sredinu itd. nasuprot materijalističkim vrednostima. Ona je pokazala da postmaterijalizam u Srbiji, u skladu sa očekivanjima, prevladava među mlađim ispitanicima, kao i to da je veličina naselja takođe značajna determinanta postmaterijalizma, i to najznačajnija u poređenju sa nivoom obrazovanja, starosti, kao i visinom prihoda (koja se nije ni pokazala kao značajna determinanta). Konkretnije, sa rastom naselja, suprotno godinama starosti, raste postmaterijalistička vrednosna orijentacija ispitanika. Međutim, kako Pavlović ističe, povezanost između starosti i postmaterijalizma može biti i rezultat efekta životnog ciklusa, tako da je očekivana postmaterijalistička orijentacija među mladima rezultat svojevrsnog idealizma mladosti, a koji u kasnijim životnim fazama iščezava usled susretanja sa problemima materijalne prirode.

Poverenje se može odrediti kao verovanje da će posledice nečijih nameravanih akcija biti adekvatne sa naše tačke gledišta (Misztal, 1996). Ono uključuje elemente poput reciprociteta, moralnih obaveza, pouzdanosti, saradnje i poznatosti (Welch et al, 2005). U istraživanjima se, osim ovako shvaćenog tipa poverenja, interpersonalnog, uglavnom razlikuje još jedan tip poverenja – institucionalno, koje se može odrediti kao osećaj sigurnosti usled garancija, mreža podrške i drugih strukturnih odlika, i kao verovanje da su stvari normalne i uobičajene, i da se odvijaju pravilnim tokom (McKnight et al., 1998). Međuljudsko poverenje podstiče saradnju između pojedinaca, služi održavanju bliskih odnosa među ljudima i dovodi do višeg nivoa percipirane kontrole nad svojim životima, kao i percipirane socijalne podrške. Samim tim, ono pojedincima pruža važne resurse za postizanje ciljeva i zadovoljenje ličnih potreba (Jovanović, 2016). Sa druge strane, poverenje u institucije je bitno kako na individualnom, tako i na socijalnom nivou (Bornstein and Tomkins, 2015).

Na individualnom nivou, tu su kako psihološki efekti, poput poput zdravlja ili blagostanja, tako i bihevioralni efekti, poput saradnje ili podređenja autoritetima, a osim toga i jačanje građanskog angažmana. Na socijalnom nivou, poverenje u institucije doprinosi jačanju socijalnog kapitala, poput efikasnog obezbeđivanja socijalnih usluga, produktivnosti u javnom i privatnom sektoru, javne bezbednosti i opšteg životnog standarda građana. Institucionalno poverenje takođe omogućava i jača demokratičnost, obezbeđuje efikasnu upravu, olakšavanja društvene interakcije i optimizuje organizacijsku produktivnost (ibid.).

Dosadašnja istraživanja su se uglavnom bavila efektima poverenja na ekonomske, socijalne i političke procese, i pokazala su da su viši nivoi poverenja povezani sa ekonomskim rastom, ekonomskim slobodama, poboljšanim učinkom vlade i manjom korupcijom (Jovanović, 2016). Ispitanici koji žive u zemljama sa efikasnijim javnim institucijama višeg su nivoa ličnog blagostanja, a pokazano je i da je instucionalno poverenje u tranzicionim zemljama ublažilo štetne efekte ekonomske krize na blagostanje, kao i da interpersonalno i institucionalno poverenje tokom tranzicije zajedno pozitivno utiču na ukupan individualni nivo

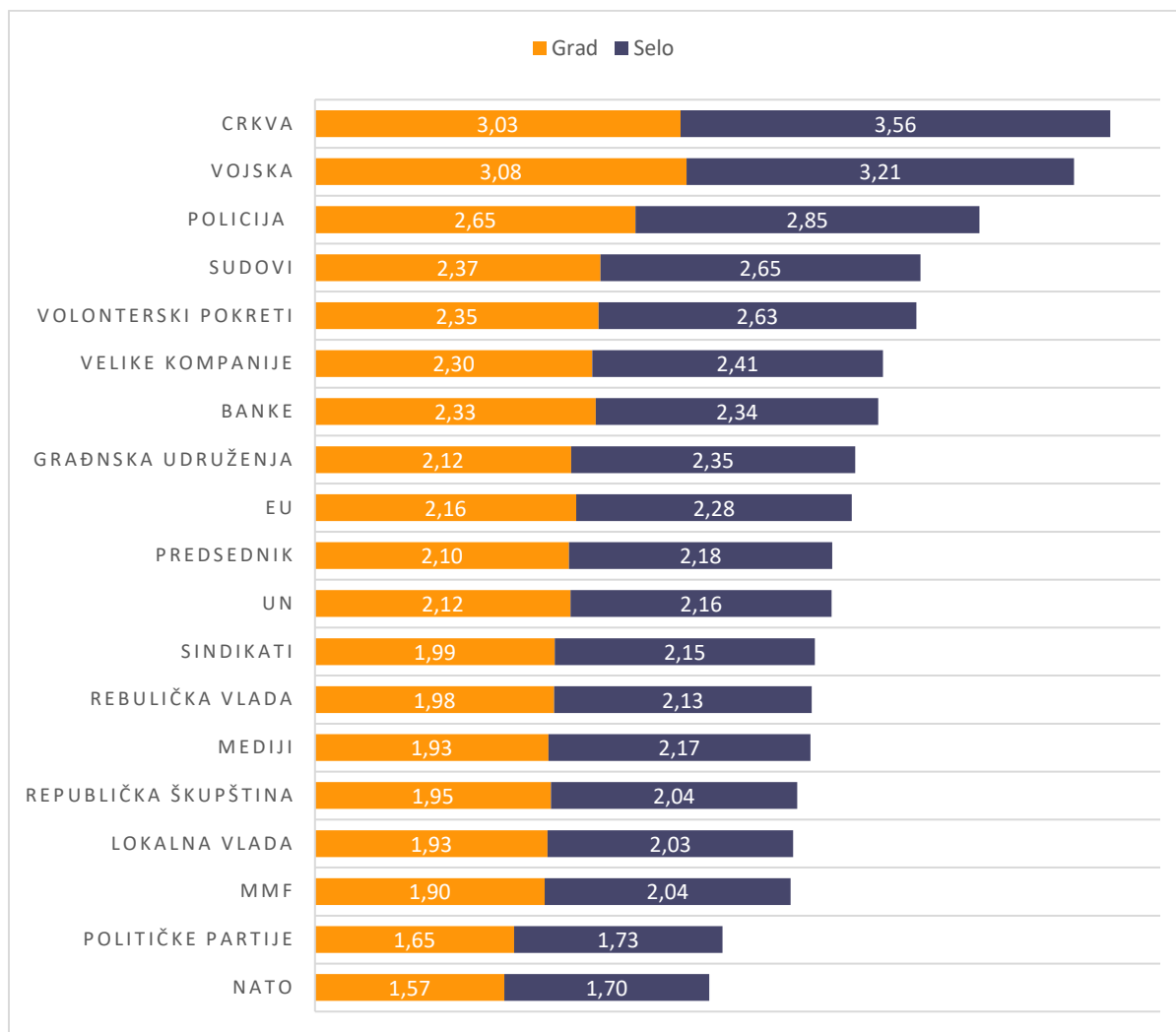
blagostanja (ibid.). Istraživanja iz nekih zemalja ukazala su, međutim, na trendove pada poverenja kako u druge, tako i u institucije (npr. Twenge et al. 2014). Podaci iz European Social Survey za 2018. godinu ukazuju na relativno veoma nizak nivo oba tipa poverenja u Srbiji u odnosu na najveći broj drugih evropskih zemalja, pa i onih u okruženju.

Poverenje u institucije

Najniži nivo poverenja i u gradovima i u selima je u NATO, a poverenje u političke partije dolazi odmah sledeće. Generalno nepoverenje u političare i političke partije je opšta pravilnost i u drugim evropskim zemljama, a naročito kada su mladi u pitanju. Na to, na primer, ukazuju podaci iz European Social Survey, uključujući i najnovije. Relativno nisko na skali institucija kojima se veruje su rangirani i MMF, nacionalna skupština, nacionalna vlada, sindikati, Ujedinjene Nacije, predsednik i mediji. Mladi u Srbiji navise poverenja imaju u crkvu i druge religijske institucije, kako i mnoga istraživanja javnog menjanja često pokazuju, i to naročito u selima. Konkretnije, oko jedne četvrtine mladih u potpunosti veruje crkvi, a još jedna petina veruje donekle. Slede vojska i policija. Osim crkve i vojske vlada, dakle, generalno nepoverenje u institucije u Srbiji. Prosečno, mladi u selima u Srbiji imaju nešto viši stepen poverenja u institucije.

Statistički značajne razlike postoje u korist mladih iz ruralnih područja po pitanju poverenja u crkvu i druge religijske institucije ($X^2 = 18.443$, $p < .01$, Cramer's $V = .139$), kao i u sudstvo ($X^2 = 11.701$, $p < .05$, Cramer's $V = .111$). Ovakav nalaz ne čudi sa obzirom na generalno viši nivo tradicionalnosti kao i religioznosti u ruralnim područjima (Tomanović i Stanojević, 2015). O ovome će kasnije biti više reči.

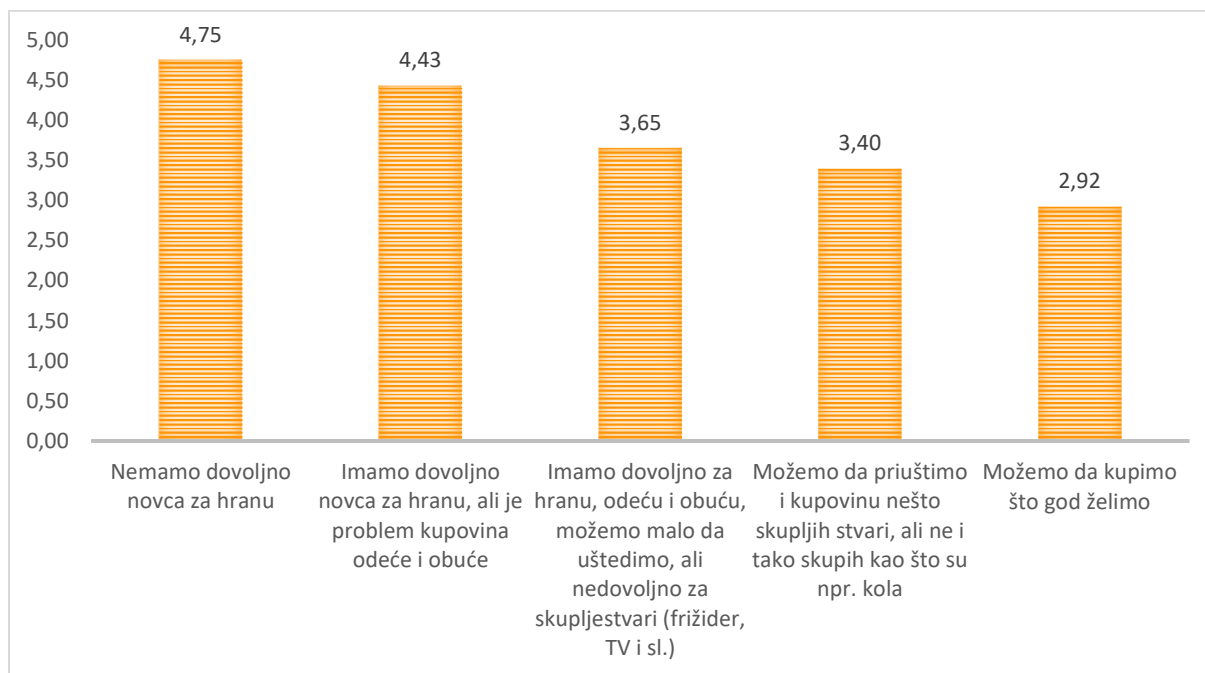
Grafikon 40. Prosečno poverenje u institucije među mladima prema tipu naselja

Izvor: Shell, 2018

Unutar same mlade seoske populacije, nema značajnih razlika prema polu u pogledu poverenja u institucije. Poverenje u crkvu i druge religijske institucije značajno opada sa rastom nivoa obrazovanja mladih ispitanika ($\rho = -.322, p < .05$), obrazovanjem majke ($\rho = -.225, p < .05$) i oca ($\rho = -.192, p < .05$), kao i sa boljom finansijskom situacijom domaćinstva ($\rho = -.253, p < .001$), što je takođe pravilnost koja se i ranije pokazala na drugim mestima. Grafikon x pokazuje tačne vrednosti ove vrste poverenja u odnosu na materijalni položaj ispitanika iz ruralnih područja.

Grafikon 41. Poverenje u crkvu u odnosu na materijalni položaj mladih iz sela

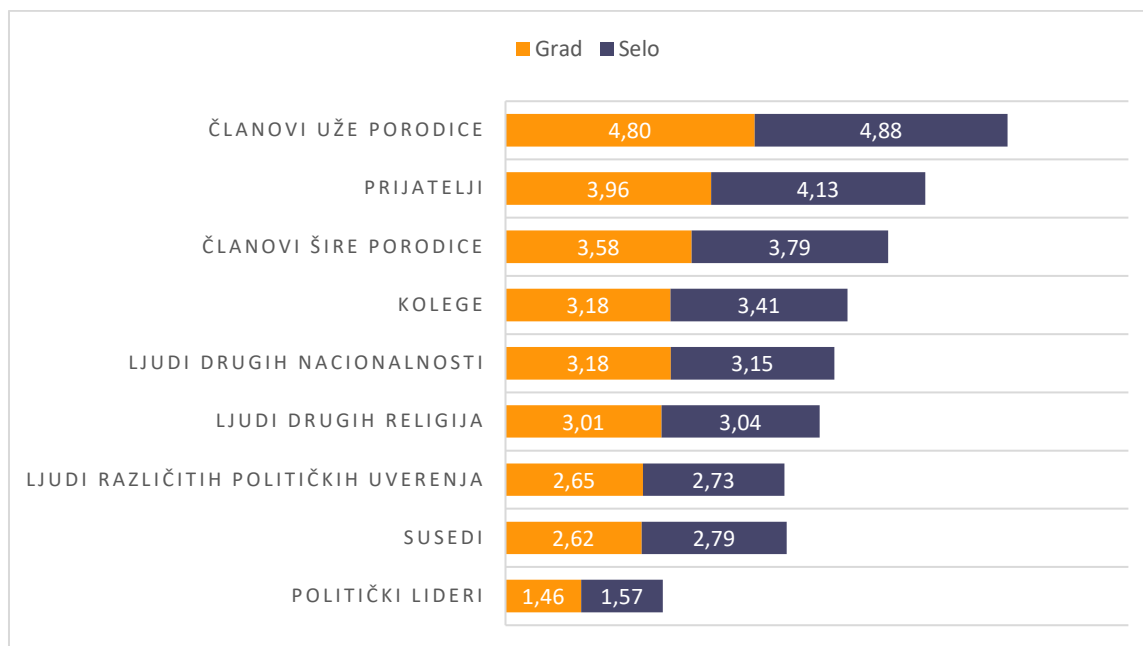

Izvor: SILC, 2018

Međuljudsko poverenje

Potpuno je drugačija slika sa međuljudskim poverenjem, gde i u urbanim i u ruralnim područjima prevladava izrazito povoljna slika. Naime, prema *SILK* podacima, preko 95% mladih i u gradovima i na selima odgovara pozitivno na pitanje da li veruje drugima. U proseku, među mladima sa sela je i ova vrsta poverenja na nešto višem nivou u odnosu na mlade iz gradova. Podaci iz *SHELL* ukazuju na konkretne osobe u koje mladi imaju više odnosno manje poverenja. Mladi u Srbiji ubedljivo najmanje veruju političkim liderima, što se poklapa sa gore pominjanim nepoverenjem u političke partije. Konkretnije 70% njih im ne veruje nimalo, a veruje mi manje od 5%. Iza političkih lidera su susedi i ljudi drugačijih političkih uverenja, koji takođe nisu na zavidnoj poziciji u ovom smislu. Tako, susedima uopšte ne veruje skoro petina mladih, a manje od 5% im veruje u potpunosti. Onima drugačijih političkih uverenja ne veruje nimalo skoro četvrtina mladih, a samo desetina veruje u potpunosti. Sa druge strane, u članove uže porodice među mladima prevladava ogroman nivo poverenja – 85% mladih im veruje u potpunosti, i još 11% delimično. Slede prijatelji, u koje skoro trećina ispitanih ima potpuno poverenje i još 42% delimično. Neiznenađujuće, visoko na skali poverenja se rangiraju i rođaci, odnosno članovi šire porodice, u koje potpuno poverenje ima 22% mladih i još preko trećine ima delimično poverenje.

Grafikon 42. Prosečno međuljudsko poverenje među mladima prema tipu naselja

Izvor: Shell, 2018

SHELL podaci takođe ukazuju na blago viši stepen međuljudskog poverenja među mladima na selu. Skoro celokupan ruralni uzorak veruje delimično ili u potpunosti članovima uže porodice, a četiri petine veruje prijateljima u potpunosti ili delimično. Kada je u pitanju poverenje u kolege i saradnike, postoje statistički značajne razlike prema polu, i to u korist muškaraca ($X^2 = 10.746$, $p < .05$, Cramer's $V = .289$). Zatim, nivo ličnog obrazovanja pozitivno korelira sa poverenjem u druge ljude drugačijih političkih uverenja ($\rho = .299$, $p < .05$), kao i sa poverenjem u one koji pripadaju drugim religijama ($\rho = .276$, $p < .05$). Može se istaći i da religioznost mladih na selu pozitivno korelira sa poverenjem u druge koji imaju drugačije političke stavove ($\rho = .239$, $p < .05$), ali i ne korelira sa poverenjem u druge pojedince koji pripadaju drugim religijama.

Socijalna distanca

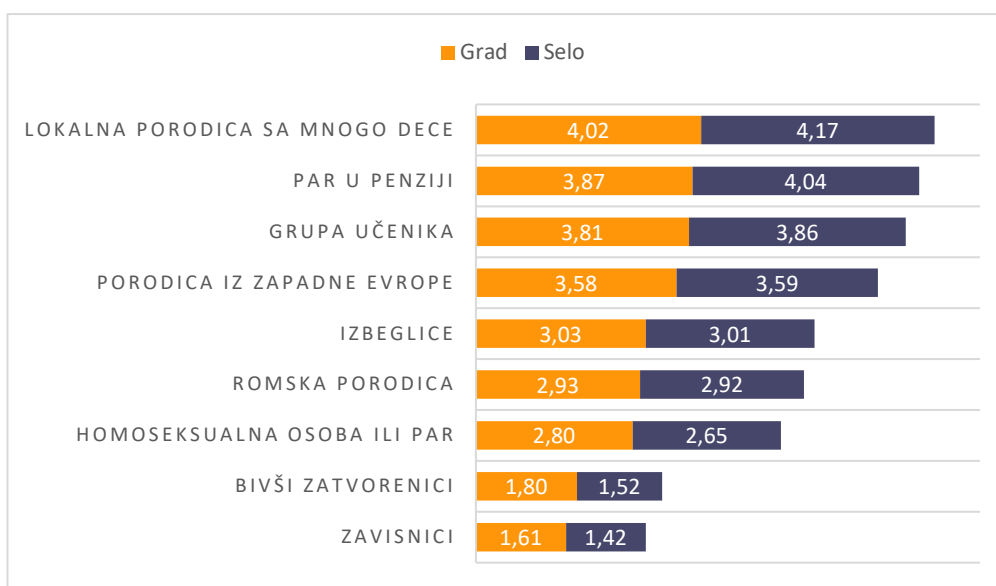
Socijalna distanca, veoma srodan pojam poverenju, može se odrediti kao obim do kojeg ljudi doživljavaju osećaj poznatosti (blizine i intimnosti) ili nepoznatosti (daljine i različitosti) između sebe i ljudi koji pripadaju drugim socijalnim, etničkim, profesionalnim, religijskim i drugim grupama. Ona je sadržana u mestima i zajedničkim socijalnim praksama, kao i kolektivnim istorijama i iskustvima (Hodgetts and Stolte, 2014).

Prema zavisnicima od droge i bivšim zatvorenicima vlada ubedljivo najveća socijalna distanca od strane mladih u Srbiji. Konkretnije, preko preko četiri petine mladih bi se osećalo veoma loše ili loše u slučaju da im se u susedstvo doseli

zavisnik od droge, a preko tri četvrtine u slučaju bivšeg zatvorenika. Slede homoseksualne osobe ili parovi, u slučaju čijeg doseljavanja u susedstvo bi se veoma loše ili loše osećalo preko dve petine mladih, i romske porodice, gde je samo neznatno manji udeo mladih izjavio isto. Najmanja distanca, kako u gradovima, tako i u selima, izražena je prema lokalnim porodicama sa mnogo dece i penzionerima. Između mladih u selima i gradovima nema statistički značajnih razlika u socijalnoj distanci prema bilo kojoj od ispitivanih kategorija.

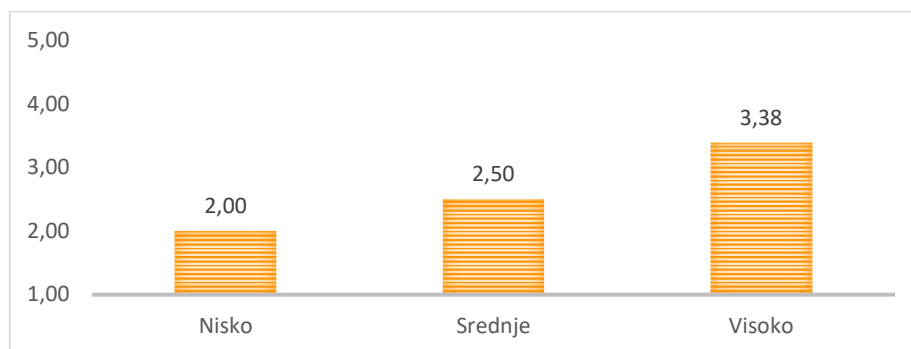
Među mladima na selu, primetne su pozitivne korelacije između ličnog obrazovanja i pozitivnih osećanja prema doseljavanju homoseksualnih pojedinaca ili parova ($\rho = .274, p < .05$), zatim, prema doseljavanju romskih porodica ($\rho = .270, p < .05$), kao i izbeglica ($\rho = .305, p < .05$). Takođe, starost je donekle povezana sa manjom socijalnom distancom prema izbeglicama ($\rho = .172, p < .05$).

Grafikon 43. Prosečna socijalna distanca među mladima prema tipu naselja

Izvor Shell, 2018

Grafikon 44. Nivo obrazovanja i pozitivna osećanja prema doseljavanju homoseksualnih pojedinaca ili parova

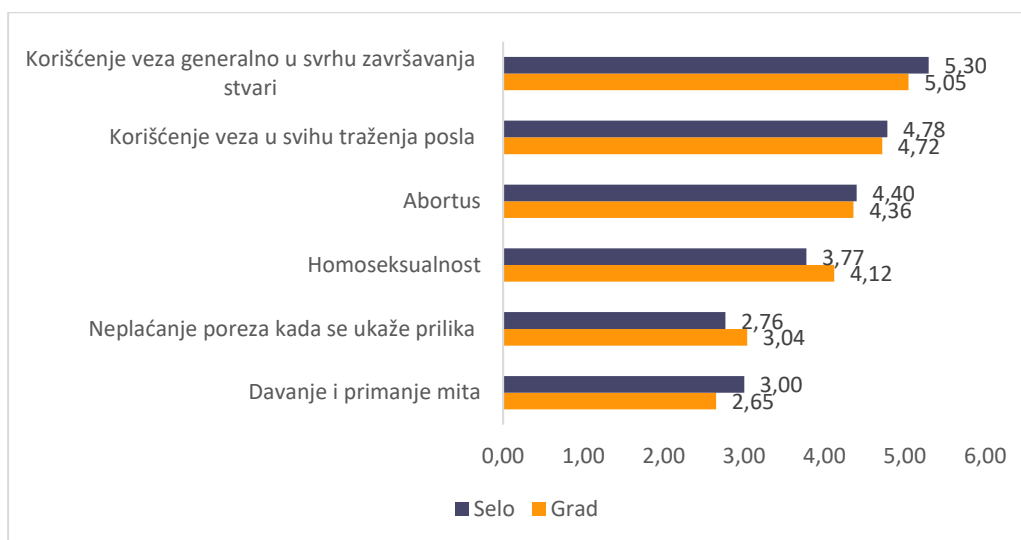
Izvor Shell, 2018

Stavovi o legitimnosti različitih oblika ponašanja mladih

Davanje i primanje mita, kao i neplaćanje poreza kada se ukaže prilika su veoma nisko rangirani na skali opravdanosti (legitimnosti) od strane mladih osoba. Preko polovine njih ne smatra da je ikada opravdano davanje i primanje mita, a blizu polovine to smatra za neplaćanje poreza. Dalje, preko dve četvrtine mladih nikada ne opravdava homoseksualnost, blizu jedne trećine abortus, a oko jedne četvrtine nikada ne opravdava korišćenje veza u potrazi za zaposlenjem, kao ni korišćenje veza generalno u svrhu završavanja stvari u bolnicama ili drugim ustanovama. Od navedenog, poslednja stavka ima prosečno najviši skor odobrenja među mladima (5 na desetostepenoj skali). Takođe, oko jedne sedmine mladih sa druge strane smatra da su homoseksualizam, korišćenje veza u svihu traženja posla kao i u svrhu završavanja drugih stvari uvek opravdani. Kada se porede mladi iz sela i gradova prema ovim varijablama, nema statistički značajnih razlika preko bilo koje od njih.

Što se tiče stavova vezanih za homoseksualnost, populacija Srbije stoji najrestriktivnije u odnosu na najveći broj drugih evropskih zemalja. Na to ukazuju podaci iz poslednjeg talasa European Social Survey, bilo da se ispituje stav o tome da li homoseksualne osobe imaju pravo da žive svoj život onako kako žele, bilo da je u pitanju posramljenost u slučaju imanja bliskog člana porodice koji je homoseksualne orijentacije, bilo da je u pitanju stav o pravima homoseksualnih parova da usvajaju decu.

Grafikon 45. Stavovi o legitimnosti među mladima prema tipu naselja

Izvor Shell, 2018

Među mladima na selu, primetne su statistički značajne povezanosti između opravdavanja homoseksualizma i abortusa, i većine sociodemografskih varijabli. Može se istaći da je opravdavanje homoseksualnosti pozitivno povezano sa obrazovanjem ($\rho = .212$, $p < .001$) i nešto slabije sa obrazovanjem majke ($\rho = .143$,

$p < .001$), kao i godinama starosti mladih ($\rho = .116$, $p < .001$). Opravdavanje abortusa je takođe povezano sa ličnim obrazovanjem ($\rho = .148$, $p < .001$). Opravdavanje korišćenja veza u potrazi za zaposlenjem, kao ni opravdavanje korišćenja veza generalno ne koreliraju značajno sa sociodemografskim varijablama.

Tabela 26. Analiza glavnih komponenti – tipični obrasci opravdanosti među mladima na selu

	Vrednosni	Instrumentalni
Abortus	0.465	0.678
Homoseksualnost	0.381	0.726
Neplaćanje poreza kada se ukaže prilika	0.743	
Davanje i primanje mita	0.88	
Korišćenje veza u svihu traženja posla	0.859	-0.354
Korišćenje veza generalno u svrhu završavanja stvari	0.821	-0.352

Analiza glavnih komponenti izdvaja dva obrasca opravdanosti pomenutih stvari među mladima na selu, koji zajedno objašnjavaju 72,2% varijanse. Prvi obrazac se može nazvati "vrednosnim", i on uključuje opravdavanje abortusa i homoseksualnosti, dok drugi obrazac, koji se može nazvati "instrumentalnim", uključuje opravdavanje korišćenja veza u potrazi za zaposlenjem, opravdavanje korišćenja veza generalno, opravdavanje davanja i primanje mita, i opravdavanje neplaćanje poreza kada se ukaže prilika. Takođe, rezultati ukazuju da instrumentalni obrazac opada sa godinama starosti mladih na selu ($\rho = .195$, $p < .01$).

Autoritarizam i etnocentrizam

U okviru SHELL baze, dostupni su pojedini ajtemi F-skale (koja meri autoritarizam). Oni glase: Ono što mladima najviše treba je stroga disciplina roditelja, Uvreda za one koji se poštuju nikada ne sme biti zaboravljena, Većina ljudi koji ne napreduju jednostavno nema dovoljno volje. Sa druge strane, dostupni su i pojedini ajtemi koji mere etnocentrizam: Bilo bi najbolje kada bi u Srbiji živeli samo stvarni Srbi, Nesrbi koji žive u Srbiji treba da usvoje srpske i običaje i vrednosti, Pravi Srbin je samo osoba koja ima srpsku krv.

Između navedenih ajtema, koji mere autoritarizam i etnocentrizam, uglavnom nema razlika u odnosu na tip naselja. Izuzetak je stav da većina ljudi koji ne napreduju jednostavno nema dovoljno volje, sa kojim se mladi iz gradova slažu više ($M=3.82$, $SD=1.184$) nego mladi iz sela ($M=3.47$, $SD=1.405$, $t=2.969$, $df= 940$, $p<.01$), i etnocentristički stav da bi bilo najbolje kada bi u Srbiji živeli samo stvarni Srbi, sa kojim se slažu više mladi iz sela ($M=2.65$, $SD=1.488$) nego mladi iz grada ($M=2.35$, $SD=1.398$, $t=-2.186$, $df= 925$, $p<.05$).

Mladi u Srbiji su nešto skloniji autoritarnim stavovima, nego etnocentrističkim. Kada se od pomenutih ajtema konstruišu skale sa minimalnom vrednošću 0 i maksimalnom 12, prosečna vrednost autoritarizma je 6,93, etnocentrizma je 4,68 (što je ispod neutralne vrednosti) Istraživanja iz Severne Makedonije upućuju na isti zaključak, sa tim da su prosečne vrednosti među tamošnjim mladima nešto više (Topuzovska-Latkovic et al., 2019). Ovakvi nalazi su donekle u skladu sa prethodno navedenim nalazima vezi sa modernizacijskim procesima u vaspitanju i odrastanju.

Takođe, u selima nema polnih razlika prema ovim varijablama, osim kada je u pitanju stav da većina ljudi koji ne napreduju jednostavno nema dovoljno volje, sa kojim se statistički značajno više slažu muškarci ($X^2 = 11.655$, $p < .05$, Cramer's $V = .307$). Nivo obrazovanja mladih sa sela je prilično povezan i sa autoritarizmom, i to negativno ($\rho = -.301$, $p < .05$), i sa etnocentrizmom, i to još jače ($\rho = -.315$, $p < .05$). Na ovakav nalaz je već ukazano veliki broj puta dosad, a isto važi i za religioznost, samo u suprotnom smeru i nešto slabije ($\rho = .207$, $p < .05$ za autoritarizam, i $\rho = .242$, $p < .05$ za etnocentrizam). Autoritarizam i etnocentrizam takođe su međusobno povezani ($\rho = .366$, $p < .001$). Obrazovanje oca, majke, godine starosti mladih⁴⁵, finansijska situacija domaćinstva, kao što je slučaj sa tipom naselja, ali i polom – nisu značajno povezani sa ovim vrednostima. Zaključujemo da je nivo ličnog obrazovanja u selima presudna determinanta kako autoritarizma, tako i etnocentrizma.

Religioznost

Religioznost je uglavnom veoma povezana sa velikim bojem vrednosnih orijentacija. Prenošnje religioznosti prvenstveno primarnom socijalizacijom može se smatrati delom opšteg prenošenja vrednosti (Saroglou et al. 2004). Religija objedinjuje vrednosti, moralne kodove, verovanja, obrede, emocije i zajednicu u integrativnu celinu (Hinde, 1999, prema: ibid.). U slučaju religioznosti je takođe naširoko prihvaćena podela na individualni i socijalni tip (Okulicz-Kozaryn, 2010). Prvi se odnosi na verovanje u Boga, značaj koji se pridaje Bogu, verovanje da je religija bitna u životu itd. Druga se odnosi na provođenje vremena u crkvi, prisustvovanje religijskim službama, pripadanje religijskim organizacijama itd. Potonji tip religioznosti ima pozitivnog efekta na socijalni kapital i često na zadovoljenje potrebe za pripadanjem.

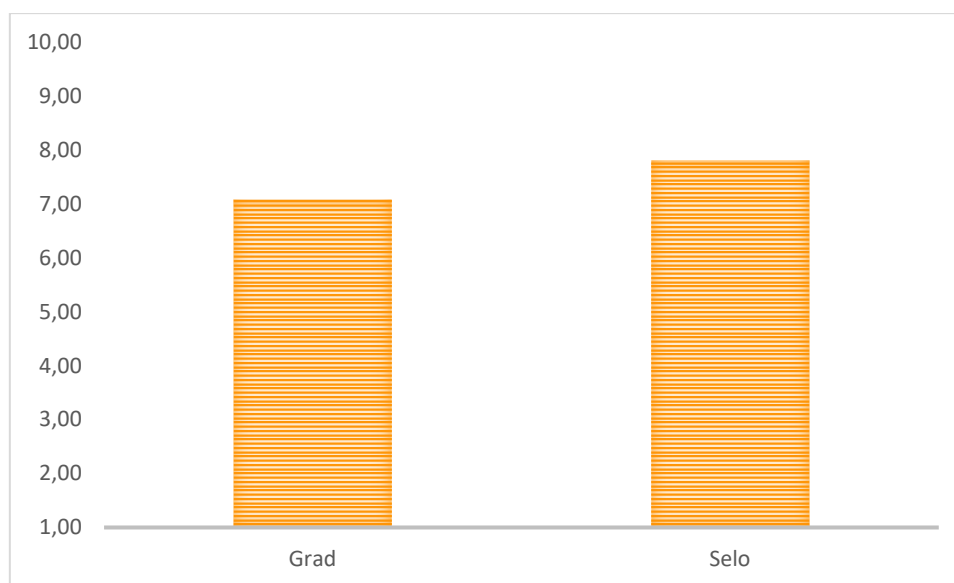
Da li i na koji način ovi tipovi religioznosti imaju značaja za pojedince je u velikoj meri zavisno od konteksta (Snoep, 2008). Na blagostanje starih, siromašnih, neobrazovanih, usamljenih ili bolesnih religioznost može imati pozitivnog efekta, kao i tamo gde je religioznost inače uveliko zastupljena (Okulicz-Kozaryn, 2010). Ovo se, naravno, odnosi i na društva koja karakterišu nepovoljni uslovi generalno.

⁴⁵ Međutim posmatrano prema zasebnim ajtemima, slaganje sa stavom da nesrbi koji žive u Srbiji treba da usvoje srpske i običaje i vrednosti opada sa godinama starosti ($\rho = -.204$, $p < .05$), a isto važi, i to još nešto jače, i za stav da je pravi Srbin je samo osoba koja ima srpsku krv ($\rho = -.237$, $p < .01$).

Može se istaći da je, prema podacima iz European Social Survey, populacija Srbije proseku znatno religioznija u odnosu na najveći broj evropskih zemalja (mereno samoprocenom ispitanika lične religioznosti). Na desetostepenoj skali, prosek Srbije je 5,89, a veće vrednosti imaju samo Poljska (6,09) i Kipar (6,71). Iznad proseka naše stanovništvo stoji i kada su u pitanju druge dimenzije religioznosti – učestalost molitve i prisustvo na religijskim službama.

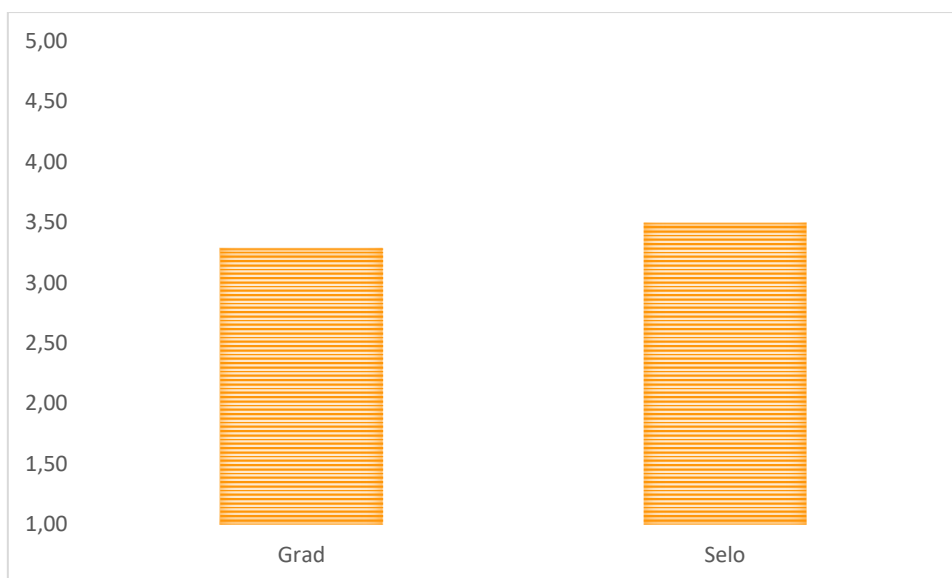
Mladi u Srbiji često izjavljuju da im je Bog veoma važan u životu. Na skali od jedan do deset, nešto preko trećine njih ocenjuje desetakom značaj Boga u svom životu. Što se tiče prisustvovanja religijskim službama osim venčanja i sahrana, dve petine mladih, međutim, to čini samo kada su neki crkveni praznici. Skoro jedna petina ih ne prisustvuje nikad, a oko po jedne desetine manje od jednom godišnje ili jednom godišnje. Samo 3% mladih prisustvuje religijskim službama češće od jednom nedeljno. Konačno, pitani da ocene religioznost svojih roditelja, skoro polovina izjavljuje da je to umerena religioznost, a oko jedne sedmine da je to visok stepen religioznosti. Između lične religioznosti i ocenjene religioznosti roditelja, neiznenadujuće, postoji značajna pozitivna povezanost ($r = .496$, $p < .001$). Mladi iz sela se ne razlikuju značajno od mladih iz grada niti prema značaju koji pridaju Bogu u svom životu, niti prema učestalosti prisustva službama, niti prema oceni religioznosti svojih roditelja.

+Grafikon 46. Koliko je Bog važan u tvom životu?

Izvor: ESS, 2018

Grafikon 47. Koliko su tvoji roditelji religiozni?

Izvor: ESS, 2018

Posmatrajući isključivo mlade sa sela, primetne su polne razlike u davanju na značaju Bogu u svome životu. Naime, ispitanice pridaju većeg značaja Bogu nego ispitanici ($X^2 = 18.236$, $p < .05$, Cramer's $V = .369$). Ovakav nalaz je u skladu sa nalazima iz velikog broja dosadašnjih istraživanja prema kojima su žene prosečno religioznije nego muškarci. To važi i za starije ispitanike ($\rho = .210$, $p < .05$) i za one sa nižim nivoom obrazovanja majke ($\rho = -.278$, $p < .01$). Niži nivo obrazovanja oca je povezan sa češćim prisustvom na religijskim službama osim venčanja i sahrana ($\rho = -.194$, $p < .05$). Konačno, ocenjena religioznost roditelja je takođe negativno povezana sa nivoom obrazovanja majke ($\rho = -.234$, $p < .01$), oca ($\rho = -.185$, $p < .05$).

Imajući u vidu da je u periodu socijalizma za relativno kratko vreme došlo do značajnog pada religioznosti, jer je jedna ideologija kolektivismu u kojoj je religioznost predstavljala bitnu komponentu nacionalnog identiteta zamenjena drugom,

Jasno je da među mladima, kao i u opštoj populaciji u Srbiji religija igra bitnu ulogu u životu, makar subjektivno, što iznova ukazuje na povratak njenog značaja tokom postsocijalističke transformacije. Međutim, ranije je pokazano da taj povratak nije vezan za potragu odgovora na velika životna pitanja, već kao etnička differentia specifica (Vukomanović, 2008, prema: Tomanović i Stanojević, 2015).

Lični strahovi

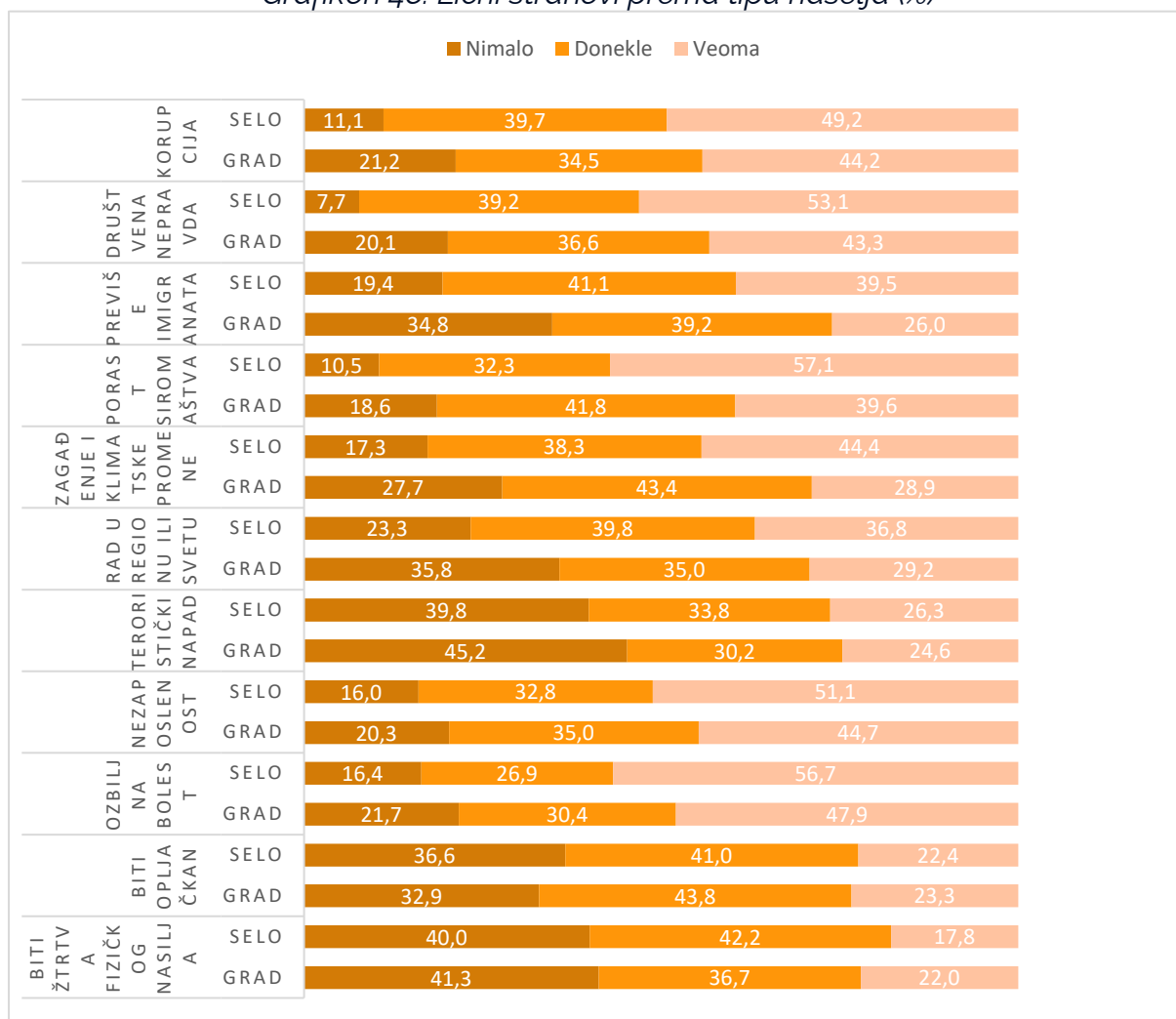
Strahovi takođe igraju veliku ulogu za pojedinčev ukupan kvalitet života. Može se pomenuti da je oko 12% ukupne populacije u Srbiji bilo žrtva pljačke odnosno napada tokom prethodnih pet godina, prema podacima iz European Social Survey. Zbog toga ne čudi da, upitani da procene koliko se bezbedno osećaju da šetaju sami po svom kraju noću, oko naše 4% populacije odgovara veoma nebezbedno, a 17% nebezbedno. U poređenju sa drugim evropskim zemljama, Srbija stoji veoma blizu proseka kada su oba pomenuta indikatora u pitanju.

U našim podacima meren je strah od prevelikog broja imigranata i izbeglica. European Social Survey je na nacionalno-reprezentativnim uzorcima merio, između ostalog stavove o tome da li je imigracija dobra ili loša po ekonomije zemalja, zatim, o tome da li migranti jačaju ili štete kulturnom životu u zemljama, i da li oni generalno čine zemlje boljim ili lošijim mestom za život. Posmatrano prema svim navedenim indikatorima, našu populaciju karakteriše restriktivniji pogled na imigraciju i imigrante nego što je to evropski prosek.

Nekoliko stvari u podjednako meri predstavljaju najveće strahove mladih posmatrano u proseku. To su strah da će se lično ozbiljno razboleti, da nemaju posao, strah od društvenih nepravdi i strah od uvećanja opšteg siromaštva u društvu. Tako, skoro polovina mladih ima veliki strah od ozbiljnog oboljevanja, a još skoro trećina donekle oseća strah, a slične su distribucije i za druge navedene strahove. Prosečno gledano, međutim, svi ostali strahovi u vezi sa kojima su mladi ispitani nemaju mnogo manje vrednosti. Na dnu liste se nalazi strah od fizičkog nasilja, čega se opet, donekle plaši skoro dve petine mladih, a veoma se plaši preko jedne petine.

Svi strahovi, osim od fizičkog nasilja i od pljačkanja, izraženiji su među mladima sa sela. Oni, dakle, ostvaruju statistički značajno više skorove u slučajevima strahova od korupcije ($X^2 = 7.139$, $p < .05$, Cramer's $V = .082$), društvenih nepravdi ($X^2 = 12.201$, $p < .01$, Cramer's $V = .107$), prevelikog broja imigranata i izbeglica ($X^2 = 15.721$, $p < .001$, Cramer's $V = .121$), rasta siromaštva u društvu ($X^2 = 15.492$, $p < .001$, Cramer's $V = .119$), zagađenja i klimatskih promena ($X^2 = 14.523$, $p < .01$, Cramer's $V = .116$), i ratova u regionu i svetu ($X^2 = 8.288$, $p < .05$, Cramer's $V = .088$).

Grafikon 48. Lični strahovi prema tipu naselja (%)

Izvor Shell, 2018

Mlade ispitanice sa sela se značajno više plaše da će biti žrtve fizičkog nasilja u odnosu na muškarce ($X^2 = 12.950$, $p < .01$, Cramer's $V = .310$). Isti zaključak se odnosi i na teroristički napad ($X^2 = 8.251$, $p < .05$, Cramer's $V = .249$). Što se tiče drugih sociodemografskih varijabli, statistički su značajne pozitivne povezanosti između finansijske situacije domaćinstva sa jedne strane, i straha od fizičkog nasilja ($\rho = .543$, $p < .01$), pljačke ($\rho = .545$, $p < .05$), i ozbiljnog razboljevanja ($\rho = .516$, $p < .05$), sa druge strane. Osim toga, izražene su i negativne povezanosti između starosti i straha od zagađenosti i klimatskih promena ($\rho = -.348$, $p < .05$), obrazovanja majke i straha od terorističkog napada ($\rho = -.446$, $p < .05$), kao i finansijske situacije domaćinstva i straha od korupcije ($\rho = -.465$, $p < .05$). Konačno, i stepen religioznosti mladih sa sela negativno korelira sa strahom od rasta siromaštva u društvu ($\rho = -.456$, $p < .05$).

Svi navedeni aspekti prevladavajućih vrednosti i poverenja među mladima u Srbiji potvrđuju u relativno velikoj meri prisustvo tradicionalnih, a kako će se kasnije videti i patrijarhalnih i kolektivističkih orijentacija i to naročito u ruralnim područjima. Talas retraditionalizacije svojstven kraju prošlog i početkom ovog veka u tom smislu je i

dalje od velikog značaja. U poređenju sa najvećim brojem zemalja, Srbija spada u one sa prevladavajućim sekularno-racionalnim vrednostima, kao i druge postsocijalističke zemlje. Ipak, u poređenju sa zemljama u okruženju, u Srbiji su nešto izraženije tradicionalne vrednosti (Tomanović i Stanojević, 2015).⁴⁶

Naši podaci ukazuju da su tradicionalne vrednosne orijentacije uglavnom povezane sa stepenom obrazovanja i finansijskom situacijom domaćinstva mlade osobe, što je do sada takođe pokazano u velikom broju istraživanja (npr. Tomanović i Stanojević, 2015).

Kritički odnos prema društvenim i političkim temama – autoriteti mladih

Fokus grupe su pokazale da su mladi veoma oprezni i sumnjičavi prema velikom broju informacija sa kojima se susreću. Kritički odnos prema informacijama nije prisutan u svim obrazovnim kategorijama. Mladi koji studiraju navode da se primarno oslanjaju na nauku, i literaturu koja se smatra relevantnom, kao i na proverene portale. Ovi mladi veruju stručnim autoritetima – čak naglašavaju da više daju na značaju onome ko piše nego šta piše. Često u one stručnjake sa kojima su sami ispitanici imali kontakata, kao što su profesori sa fakulteta, naročito imaju poverenja. Izražena je težnja da se izgradi objektivno mišljenje, proveravanjem informacija iz više izvora i diskutovanjem sa drugima. Međutim, čak i kod njih vlada zbunjenost kada različite informacije dolaze sa više strana, kao u slučaju koronavirusa. U takvim slučajevima odbija ih da prate dešavanja. Proveravanje iz više izvora, bilo putem drugih pojedinaca, bilo putem interneta, ponekad im utiče na promenu stavova.

Ja se dosta oslanjam na nauku. Za klimatske promene isto, čitanje relevantnih udžbenika, volim i da čitam različite portale, ali nekako uvek izgradim neko... nije to modifikovano mišljenje nego malo objektivno, globalno.

Mislim ja pre svega gledam stil pisanja, da li je meni to razumljivo i ako on lepo piše onda ja otvorim knjigu koja je na sličan način pisana samo morate sami da filozofirate u svojoj glavi šta je hteo pisac da kaže. Ja to kažem trenutno zato što tek ulazim u ove vode. Značajno mi je ko to piše, možda zato što sam se usko specijalizovala za agrarnu politiku i ruralni razvoj da tačno znam kad tražim naučni rad znam kog profesora da tražim, ili na internetu, ako vidim da je to taj profesor, sigurna sam.

Nekako od malih nogu sam učio da formiram mišljenje slušanjem ljudi i da upoređujem te njihove stavove i da kasnije kad imam vremena da izvučem iz literature stvari koje mislim da su meni bitne za formiranje mišljenja o bilo kom pitanju. Tako da trudim da slušam ljude, nisam do sad grešio što se tiče formiranja mišljenja o nekim stvarima.

Mladi ispitanici u maloj meri veruju medijima, i dešava se da i svojim očima uvere u neistinitost onoga što mediji govore, ma koliko oni bili popularni. Ovo je takođe nezavisno od pola, starosti, zanimanja i nivoa obrazovanja ispitanika. Klickbait naslovi znatno utiču na pad poverenja u medije, jer se stiče utisak da objektivno

⁴⁶ U Hrvatskoj je u skorije vreme ukazano na jačanje tradicionalističkih vrednosti među mladima (kroz religioznost, etnocentriazm i nacionalizam) (Gvozdanović i Kovačić, 2020).

izveštavanje nije cilj. Takođe, dugotrajno praćenje nekih portala čini da se, po navici i tradiciji, njima i danas veruje. Međutim, mnogi mladi ispitanici se slažu da danas ne postoji nijedan pouzdan medij kod nas. Osim toga, navode da nemaju nikakvog interesovanja niti motivacije da prate dešavanja putem medija.

Ja jedino verujem u vremensku prognozu, to je kod nas bitno, najiskrenije. Ono ujutru. [...] Ali imamo neku aplikaciju, pošto imamo zatvorenu proizvodnju pod plastenicima, tako da imamo tu aplikaciju, koliko na čas duva vetar, tako da im ni tu ne verujem.

Iako narativi mladih otkrivaju da su oni kritički orijentisani prema izvorima informacija, i da se oslanjaju na nauku kad god je to moguće, zapravo u većini slučajeva su suočeni, kao i ostatak populacije, sa različitim tumačenjima i selektivnim prikazivanjem činjenica u medijima, što ih vodi ili odbijanju ili u krajnjoj liniji ipak biranju određene verzije događaja.

Za mlade osobe sa sela autoriteti su osobe od poverenja, stariji pojedinci (pri čemu se smatra da se na selu više vodi računa o poštovanju starijih, i da su vaspitanija deca sa sela generalno). Takođe, za stanovništvo sa sela se smatra da su vredniji, pošteniji i da više zaslužuju poštovanje. Mladi sa sela takođe s poštovanjem gledaju na vredne pojedince, koji žive od svoga rada. Osim poštenja vrednuju i požrtvovanost, odanost i razumevanje. Kao osobe koje zaslužuju poštovanje navode se i profesori koji su objektivni i koji nisu skloni diskriminaciji u svom radu.

"Ja mislim da mladi treba da učestvuju u svemu ali mislim da treba da postoji neko generalno poštovanje jer vidim da sad ljudi u mom gradu, u gradu gde učim, u Kragujevcu, nemaju poštovanja za puštanje starijih, puštanje nekih žena sa decom, da im ustupe mesto u autobusu, prekidaju ih na pola rečenice, nadovezuju se, svađaju se, raspravljaju, a mislim da bi samo trebalo da ćute i čekaju svoj red."

Ključni nalazi

- Najniži nivo poverenja i u gradovima i u selima je u NATO i političke partije, a najviši u crkvu i to naročito u selima. Slede vojska i policija.
- I u urbanim i u ruralnim područjima prevladava izrazito visoko poverenje u druge ljude.
- Prema zavisnicima od droge i bivšim zatvorenicima vlada ubedljivo najveća socijalna distanca od strane mladih. Slede homoseksualne osobe, i romske porodice.
- Davanje i primanje mita, kao i neplaćanje poreza kada se ukaže prilika su veoma nisko rangirani na skali opravdanosti (legitimnosti) od strane mladih osoba. Slede homoseksualnost i abortus, nezavisno od tipa naselja.
- Mladi u Srbiji su nešto skloniji autoritarističkim stavovima, nego etnocentrističkim. Između ajtema koji mere autoritarizam i etnocentrizam uglavnom nema razlika u odnosu na tip naselja.
- Nivo obrazovanja mladih sa sela je prilično povezan sa autoritarizmom, etnocentrizmom, i religioznosti.
- Mladi u Srbiji često izjavljuju da im je Bog veoma važan u životu. Visok stepen subjektivne religioznosti nije praćen i objektivnom – prisustvom religijskim službama.
- Stepenn religioznosti nije povezan sa tipom naselja. Devojke sa sela pridaju većeg značaja Bogu nego mladići.
- Strah da će se lično ozbiljno razboleti, da nemaju posao, strah od društvenih nepravdi i strah od uvećanja opšteg siromaštva u društvu su najveći strahovi mladih, naročito na selu. Tamo su viši skorovi u slučajevima strahova od korupcije, društvenih nepravdi, prevelikog broja imigranata i izbeglica, rasta siromaštva u društvu, zagađenja i klimatskih promena, i ratova u regionu i svetu.
- Mladi ne veruju medijima, što često vodi odbijanju praćenja društvenih i političkih tema i daljeg informisanja o njima.
- Mladi na selu su sposobni da kritički razmatraju izvore informacija, ali im često nedostaje dovoljno relevantnih izvora da bi donosili relevantne procene. Zbog toga se oslanjaju na autoritete, najčešće u nauci, u koje imaju poverenje.

11. Zadovoljstvo životom

Zadovoljstvo životom predstavlja esencijalni subjektivni indikator individualnog blagostanja, a koji inače ne igraju ništa manje bitnu ulogu od objektivnih indikatora kada je u pitanju opšti kvalitet života. Veliki broj prethodnih istraživanja je ukazao na postojanje pozitivne povezanosti između subjektivnih indikatora, poput zadovoljstva životom i velikog broja drugih indikatora blagostanja, prvenstveno materijalnih (Howell and Howell, 2008; Stanca, 2010). Sa obzirom na to da urbanizacija spada u glavne generatore ekonomskog rasta i rasta životnog standarda, moglo bi se pretpostaviti da život u urbanim sredinama donosi pozitivan efekat i na zadovoljstvo životom (Burger et al., 2020). Osim potencijala grada da utiče na rast zaposlenja, prihoda i produktivnosti, tu su i smanjeni troškovi potrošnje i veće mogućnosti društvene angažovanosti, čak iako su ovi povezani sa rastom nejednakosti (ibid.). Ovde treba dodati i potencijal za inovativnost i kreativnost, i naravno, možda i ključno, dostupnost javnih usluga i pogodnosti – koji takođe mogu bitno uticati na individualni nivo blagostanja (Lenzi and Perucca 2020). Sa druge strane, tu su negativne eksternalije života u urbanim sredinama, poput većih troškova života, već pominjanih zagađenja, buke, neregulisanog urbanog rasta i slično, mada svi navedeni faktori imaju različite efekte u odnosu na mesto koje gradovi zauzimaju u urbanoj hijerarhiji (ibid.). Prema pojedinim izvorima, tu su i često i veća stopa kriminala, nasilja i nesrećnih slučajeva, veća socijalna izolovanost i manjak socijalne podrške, lošiji kvalitet stanovanja itd. (Mckenzie, 2008).

Navedeni šarenoliki nalazi su razlog zbog čega je veoma teško dati jednoznačan odgovor na pitanje da li su i zašto pojedinci iz sela ili gradova u proseku zadovoljniji svojim životima. Interesantan zaključak sledi iz jednog istraživanja (Okulicz-Kozaryn, 2015), prema kojem individualno blagostanje raste sa veličinom naselja, ali samo do određenog stepena – negde između 200 i 700 hiljada stanovnika je granica nakon koje linija povezanosti između ovih pojava postaje negativna. Još jedan zanimljiv nalaz je i da je individualni nivo blagostanja prosečno veći u urbanim sredinama ali samo u kontekstu ekonomski manje razvijenih zemalja, a da u razvijenim zemljama nema izraženih razlika u ovom smislu (Veenhoven, 1994).

Može se pomenuti da populaciju Srbije odlikuje nizak nivo zadovoljstva životom, u poređenju sa drugim evropskim zemljama. Na desetostepenoj skali, prosečna vrednost zadovoljstva životom u našoj zemlji je 6,24. Niži nivo, prema podacima European Social Survey iz 2018. godine, imaju samo dve zemlje.

Zadovoljstvo životnim domenima i optimizam

I pored svih zabrinjavajućih objektivnih pokazatelja okolnosti u kojima mladi u Srbiji žive danas, njihova ocena ličnog generalnog zadovoljstva životom sa jedne, i toga kako vide svoju budućnost kroz deset godina – nisu na lošem nivou. Konkretno, dve petine ispitanih je veoma zadovoljno svojim životom, a još dve petine daje ocenu 4 na petostepenoj skali. 16% na isto pitanje odgovara trojkom, 2% dvojkom, i samo 1% je veoma nezadovoljno svojim životom. Između gradova i sela nema razlika u ovim procentima, sa tim da je izrazito nezadovoljnih u selima 1,5% a u gradovima dvostruko manje njih.

Optimizam u vezi sa ličnom budućnošću je takođe veoma istaknut među mladima. Preko 90% generalnog uzorka vidi svoju budućnost za deset godina bolju nego danas, 7% je vidi istom, a manje od 2% lošijom nego danas. Opet, između sela i gradova ovde nema većih razlika, sa tim da je nešto povoljnija situacija u gradovima – dok tamo 92% mladih vidi svoju budućnost bolju nego danas, na selu je taj udeo oko 87%. Ovakvi rezultati ne moraju biti iznenađujući (sa obzirom na druge objektivne pokazatelje) ukoliko se ima u vidu da optimizam često nije povezan sa materijalnim i drugim objektivnim indikatorima blagostanja.

Tu su i podaci o zadovoljstvu različitim domenima života mladih – porodičnim životom, krugom prijatelja, obrazovanjem i poslom. I ovi podaci ukazuju na relativno povoljnu sliku. Kada je porodični život u pitanju, 55% mladih je izrazito zadovoljno, a još 26% ga ocenjuje četvorkom na petostepenoj skali. Sa druge strane, samo 1% je veoma nezadovoljno. Svojim krugom prijatelja je takođe oko 55% mladih izrazito zadovoljno, 32% je dalo četvorku, a ponovo samo 1% jedinicu. Svojim obrazovanjem je veoma zadovoljno 43% ispitanih, a 32% je ocenilo četvorkom, a samo 2% jedinicom. Najzad, kada je zadovoljstvo poslom u pitanju, slika je nešto manje povoljna. 31% mladih u Srbiji je veoma zadovoljno svojim poslom, a 9% veoma nezadovoljno.

Statističkih razlika između sela i gradova nema kada je pitanju kako opšte zadovoljstvo životom i zadovoljstvo domenima života, tako i u pogledu viđenja lične budućnosti kroz deset godina. Izuzetak je zadovoljstvo obrazovanjem, i to u korist grada ($X^2 = 10.202$, $p < .05$, Cramer's $V = .096$). Ovakav rezultat ukazuje na generalno lošiji sistem obrazovanja u ruralnim područjima u Srbiji, što se zatim oslikava i na subjektivno nezadovoljstvo mladih. U selima je oko 5% više ispitanika koji su zadovoljstvo svojim obrazovanjem ocenili jedinicom, dvojkom ili trojkom. Takođe, kada je zadovoljstvo poslom u pitanju, SILK podaci ukazuju na nešto nižu prosečnu vrednost u selima (6,37 u odnosu na 6,74 na desetostepenoj skali), a isto se pokazuje, mada u prilično manjoj meri, i za zadovoljstvo količinom slobodnog vremena (6,29 u odnosu na 6,40).

U ruralnim naseljima nema razlika prema polu u odnosu na zadovoljstvo životom, viđenje svoje budućnosti, kao ni u odnosu na zadovoljstvo životnim domenima. Izuzetak je zadovoljstvo poslom, u korist muškaraca ($X^2 = 1.010$, $p < .05$, Cramer's $V = .368$). U proseku, ženske ispitanice sa sela ocenjuju svoje zadovoljstvo poslom 3,34, a muški ispitanici sa 3,95 na petostepenoj skali.

Interesantan nalaz je i da zadovoljstvo životom ne korelira sa optimizmom u pogledu lične budućnosti. Neiznenađujuće, isti indikator umereno do jako korelira sa svim domenima zadovoljstva, kao i domeni međusobno. Na primer, zadovoljniji porodičnim životom su zadovoljniji i krugom prijatelja ($\rho = .526$, $p < .001$), a zadovoljniji obrazovanjem su zadovoljniji i poslom ($\rho = .473$, $p < .001$). U cilju otkrivanja prediktorske moći svakog od domena zadovoljstva za ukupno zadovoljstvo životom, izvršena je regresiona analiza.

Tabela 27: Rezultati regresione analize sa zadovoljstvom životom kao zavisnom varijablom

	<i>B</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	Beta
(Constant)	.692	1.482	.143	-
Porodičan život	.400	4.135	.000	.430
Krug prijatelja	.097	.934	.353	.102
Obrazovanje	.167	2.073	.042	.212
Posao	.155	2.207	.031	.220

Rezultati regresione analize ukazuju da četiri ispitana domena zajedno objašnjavaju čak 45% varijanse zadovoljstva životom među mladima na selu. Pri tome, zadovoljstvo porodičnim životom je ubedljivo najjača determinanta opšteg zadovoljstva životom, a slede je zadovoljstvo poslom i zadovoljstvo obrazovanjem. U ovom modelu, zadovoljstvo krugom prijatelja se nije pokazao kao značajna determinanta zadovoljstva životom.

Što se tiče sociodemografskih varijabli, podaci ukazuju da je finansijska situacija značajno povezana sa opštim zadovoljstvom životom ($\rho = .242$, $p < .01$), kao i sa zadovoljstvom krugom prijatelja ($\rho = .215$, $p < .05$). Zadovoljstvo obrazovanjem je, neiznenađujuće, povezano sa nivoom obrazovanja ispitanika ($\rho = .450$, $p < .001$), kao i očevim nivoom obrazovanja, mada slabije ($\rho = .193$, $p < .001$). Stepem religioznosti mladih na selu ne korelira ni sa jednim indikatorom zadovoljstva životom, kao ni sa optimizmom u pogledu svoje budućnosti. Takođe, kako se uvećavaju godine starosti ispitanika, opada optimizam u pogledu svoje budućnosti kroz deset godina. Ovaj nalaz može upućivati na to da, i pored značajnog stepena optimizma koji mladi osećaju u svom ranijem delu odrastanja, optimizam opada nakon što se mladi susretnu sa mnogim nepovoljnim okolnostima koje donose kasnije godine.

Osećaj diskriminacije

Osećaj diskriminacije je negativno povezan sa zadovoljstvom životom i individualnim blagostanjem uopšte (Firat, 2016). Pokazano je da je siromaštvo povezano sa većim osećajem diskriminacije, a koji dalje može voditi u lošije psihičko zdravlje – stres, anksioznost i depresiju. Još neki od negativnih efekata su potencijalno nasilje, odlaganje ili neuspeh u traženju raznih vidova pomoći, mnogobrojni hronični problemi sa zdravljem, zloupotreba psihoaktivnih supstanci itd. (Fuller-Rowell et al. 2012, Williams and Mohammed, 2008). U meri u kojoj je materijalni standard u proseku niži u ruralnim područjima, moglo bi se očekivati i veći stepen subjektivne i objektivne diskriminacije među tamošnjom populacijom.

Oko desetine stanovništva u Srbiji izjavljuje da pripada nekoj od diskriminiranih grupa u zemlji, prema podacima iz European Social Survey. Iako bogatstvo zemlje ne korelira sa ovom varijablom, samo pet evropskih zemalja u proseku stoje lošije od Srbije kada je osećaj diskriminacije u pitanju.

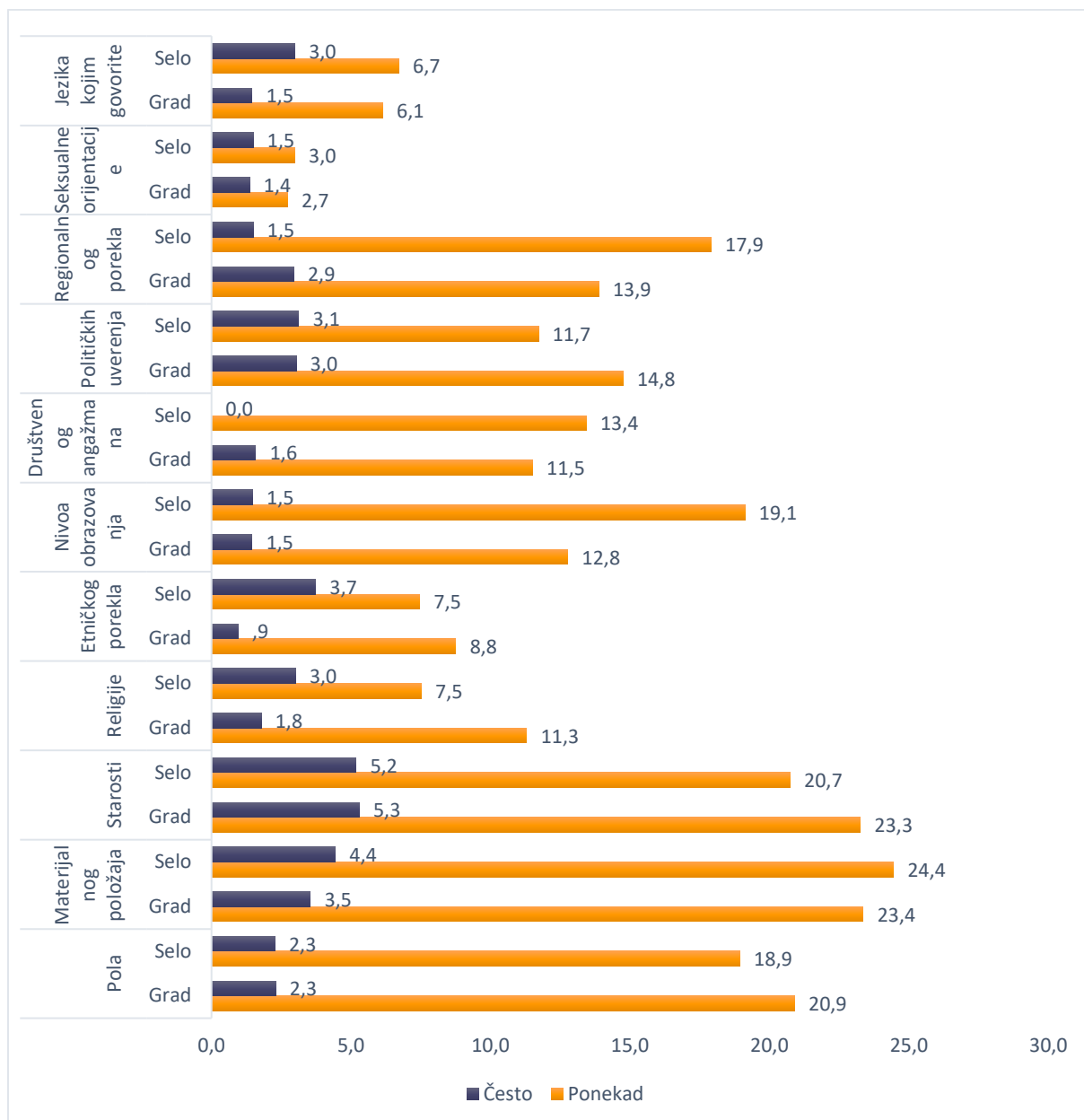
SHELL podaci pružaju relativno bogatu evidenciju u vezi sa učestalošću osećaja diskriminacije mladih. Tu su osećaj diskriminacije na osnovu pola, ekonomskog položaja, starosti, religijskih uverenja, etničkog porekla, nivoa obrazovanja, društvene angažovanosti, političkih uverenja, regionalnog porekla, seksualne orijentacije i na osnovu jezika kojim se govori.

Najčešći osnovi diskriminacije koji osećaju mladi su ekonomski položaj i starost. Blizu jedne četvrtine mladih iz gradova se oseća ponekad diskriminirano prema ove dve osnove. 4% mladih iz gradova se oseća diskriminirano na osnovu ekonomskog položaja, i nešto preko toga na osnovu starosti. U selima su slični procenti. Sledi diskriminacija prema polu, pri čemu oko jedne petine mladih i iz sela i iz gradova kažu da je bar ponekad osećaju. U ruralnim područjima je u istovetnom obimu prisutan i osećaj diskriminacije prema nivou obrazovanja, kao i regionalnog porekla.

Ukupno posmatrano, postoje određene značajne polne razlike u iskušavanju diskriminacije. Tako, kada je u pitanju seksualna orijentacija, ženske ispitanice je iskušavaju češće ($X^2 = 9.615$, $p < .01$, Cramer's $V = .093$). Isto važi i za diskriminaciju na osnovu političkih uverenja ($X^2 = 8.530$, $p < .05$, Cramer's $V = .089$), kao i starosti ($X^2 = 7.062$, $p < .05$, Cramer's $V = .079$). Konačno, u slučaju diskriminacije na osnovu pola su najznačajnije razlike, takođe u istom smeru ($X^2 = 37.769$, $p < .001$, Cramer's $V = .183$).

Dve najmanje zastupljene osnove diskriminacije u oba tipa naselja su jezik i seksualna orijentacija. Dok prvu bar ponekad iskušava manje od desetine ispitanih, potonju iskušava otprilike svaki dvadeseti mladi u Srbiji.

Grafikon 49. Iskustva diskriminacije u različitim domenima (%)

Izvor: Shell, 2018

Kada je populacija ruralnih mladih u pitanju, zanimljivo je da tu nisu izražene polne razlike prema bilo kojoj od osnova iskušavanja diskriminacije. Finansijska situacija domaćinstva je, razumljivo, u negativnoj korelaciji sa osećajem diskriminacije usled ekonomskog položaja ($\rho = -.352, p < .001$), kao i usled nivoa obrazovanja majke ($\rho = -.201, p < .001$) i oca ($\rho = -.173, p < .001$). Što su ispitanici sa sela lošije finansijske situacije, to češće iskušavaju diskriminaciju i na osnovu religioznih uverenja ($\rho = -.182, p < .001$), nivoa obrazovanja ($\rho = -.310, p < .001$), kao i socijalne angažovanosti ($\rho = -.199, p < .001$). Stepen religioznosti je, takođe razumljivo povezan sa učestalošću doživljavanja diskriminacije na osnovu religioznih uverenja ($\rho = .183, p < .001$), kao i na osnovu etničkog porekla ($\rho = .240, p < .001$) i, interesantno, seksualne orijentacije ($\rho = .227, p < .001$).

Tabela 28. Korelaciona matrica oblika diskriminacije

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Pol	1										
2. Ekonomski položaj	.413**	1									
3. Starost	.461**	.390**	1								
4. Religijska uverenja	.297**	.321**	.451**	1							
5. Etničko poreklo	.307**	.397**	.402**	.569**	1						
6. Obrazovanje	.266**	.360**	.293**	.365**	.462**	1					
7. Društveni angažman	.384**	.275**	.390**	.504**	.491**	.656**	1				
8. Politička uverenja	.327**	.245**	.333**	.503**	.344**	.374**	.633**	1			
9. Regionalno poreklo	.272**	.215*	.325**	.272**	.392**	.360**	.258**	.369**	1		
10. Seksualna orijentacija	.353**	.311**	.379**	.637**	.609**	.432**	.549**	.464**	.392**	1	
11. Jezik	.251**	.260**	0.16	.386**	.530**	.449**	.457**	.306**	.512**	.662**	1

Kako ukazuje tabela 28. svaki oblik diskriminacije uglavnom ide uz sve ostale: skoro svi oblici su međusobno pozitivno povezani umereno do jako. Među najjačim povezanostima su diskriminacija usled seksualne orijentacije i društvene angažovanosti ($\rho = .549, p < .001$), političkih uverenja i socijalne uključenosti ($\rho = .633, p < .001$), i nivoa obrazovanja i društvene uključenosti ($\rho = .656, p < .001$). Što je veći osećaj diskriminacije usled etničke pripadnosti, to raste i osećaj diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ($\rho = .609, p < .001$), i jezika kojim se govori ($\rho = .530, p < .001$). Konačno i osećaj diskriminacije zbog religioznih uverenja veoma korelira sa doživljajem diskriminacije usled etničkog porekla ($\rho = .569, p < .001$), socijalne angažovanosti ($\rho = .504, p < .001$), političkih shvatanja ($\rho = .503, p < .001$), kao i seksualne orijentacije ($\rho = .637, p < .001$).

Opšti zaključak koji se nameće je da postoji visok stepen diskriminacije koji mladi osećaju prema pojedinim osnovama, i to naročito devojke, kako u selima tako i u gradovima, za jedno društvo koje pretenduje da bude demokratsko.

Ključni nalazi

- Mladi u Srbiji su generalno zadovoljni svojim životom, uprkos lošem stanju prema velikom broju objektivnih kriterijuma i tome što populaciju u Srbiji generalno karakteriše relativno nevisok nivo prosečnog zadovoljstva životom. Najznačajnije determinante zadovoljstva životom mladih nisu materijalne prirode, već nematerijalni domeni blagostanja poput zadovoljstva porodičnim životom.
- Mladi su zadovoljni i drugim domenima života poput odnosa sa prijateljima, obrazovanja, zaposlenja i količine slobodnog vremena. Ovo važi i za mlade u gradovima, i za mlade u selima, sa tim da je kod potonjih blago nepovoljnija situacija.
- Među mladima u Srbiji vlada ogroman stepen optimizma kada je u pitanju viđenje lične budućnosti, takođe u oba tipa naselja. Međutim, optimizam često nije odraz objektivnih životnih okolnosti.
- Oko desetine stanovništva u Srbiji smatra da pripada nekoj od diskriminiranih grupa u zemlji. Najčešći osnovi diskriminacije koji osećaju mladi su ekonomski položaj i starost. Prema ove dve osnove se, i u selima i u gradovima blizu jedne četvrtine mladih oseća ponekad diskriminirano, dok se prema polu petina njih ponekad oseća diskriminirano.
- Mladi iz sela se žale i na diskriminaciju prema nivou obrazovanja i regionalnom poreklu. Devojke su u ovom smislu u još lošijem položaju nego mladići.
- Oni ispitanici koji smatraju da su izloženi jednom tipu diskriminacije, najčešće su izloženi i drugim tipovima.
- Za jedno društvo koje pretenduje da bude demokratsko, postoji prilično visok stepen diskriminacije koji mladi iskušavaju, a naročito omladina ženskog pola.

12. Upotreba digitalnih tehnologija

Pitanje upotrebe digitalnih tehnologija je pitanje ne samo bazične pismenosti savremenog doba već pitanje društvene (ne)jednakosti. Značaj interneta ne počiva samo na brzom širenju informacija na globalnom nivou, već je srž odgovora zašto se naši životi u tolikoj meri oslanjaju na mrežu u njegovoj hibridnosti koja kombinuje štampu, televiziju, blog, kratke (video, audio, tekstualne) poruke, telefon (video i audio prenos), radio, omogućavajući individuama da koriste mrežu dobijajući i razmenjujući informacije unutar nje. Pre interneta nijedan medij nije pokazivao takvu raznovrsnost funkcija i mogućnost participacije njegovih korisnika (Petrović, 2009). Nedavna kriza izazvana korona virusom je pokazala koliki značaj je internet komunikacija imala u sferi obrazovanja, privrede, ličnih odnosa, proširujući horizont komunikacije i menjajući njenu prirodu kroz ostajanje u stalnom kontaktu uz fizičku distancu. *Online* učionice, *Zoom/Skype* sastanci, *Viber* i *WhatsApp* video pozivi su od sporadičnih postali ključni kanali komunikacije, bez kojih bi značajan deo društvenih praksi još više trpeo.

U istraživanjima se pitanje upotrebe interneta najčešće vodi oko tri ključne teme. Prva se odnosi na pristup internetu, i dosta dugo je u analizama ovog fenomena figurirala teza o digitalnom jazu. Druga se odnosi na načine upotrebe interneta, i na ovom nivou je moguće videti horizont mogućnosti koje internet pruža, kao i ko i na koji način iskorišćava ove potencijale. I treća tema, odnosi se na specifičnu upotrebu interneta kao sredstva za rad, i na ovom nivou podrazumeva niz posebnih znanja i veština koje je moguće kapitalizovati na jednom segmentu tržišta rada, koje postaje sve značajnije i unosnije.

Ranija istraživanja digitalnog jaza, odnosno nejednakog pristupa komunikaciono-informacionim tehnologijama, prepoznala su da postoje značajne razlike kako između zemalja, tako i unutar njih. Zemlje severa i zapada su bolje umrežene u odnosu na zemlje juga i istoka, a unutar zemalja mlađi, visoko obrazovani i urbani imaju bolji i svestraniji pristup koje komunikaciono-informacione tehnologije nude (Servon, 2002). Ove nejednakosti ne nastaju uvodenjem ovih tehnologija, već se sa njima reprodukuju postojeće nejednakosti. I dok internet ima potencijal da neke nejednakosti smanjuje na jednoj strani, na drugoj može dovoditi do stvaranja i povećavanja drugih. Tako je pristup informacijama demokratizovao u izvesnoj meri javnu sferu, ali je zato stvorio specifičnu nišu tržišta rada kome imaju ograničen pristup oni sa specifičnim znanjima i veštinama (na primer programiranja ili *web* dizajna). U domaćim istraživanjima je ranije ukazivano na postojanje jaza (Milovanović i dr., 2005, Stanojević, 2012) zasnovanog na materijalnom standardu porodice, nivou obrazovanja, mestu stanovanja, uzrastu i polu. Istraživanja mladih iz 2015. i 2018. godine svedoče da je, kada je reč o pristupu internetu među mladima, ovaj jaz zatvoren. Još pre pet godina je uočeno da svi mladi u Srbiji imaju pristup internetu na neki način (Tomanović i Stanojević, 2015). Ipak pitanje pristupu širokopojasnom internetu, tipa pristupa internetu i pitanje digitalne pismenosti, i dalje ostaje.

Podaci pokazuju da većina mladih ima redovan pristup internetu. I u gradu i na selu 98% mladih ima ili svakodnevno (u gradu 66,1%, na selu 65,7%), ili gotovo svaki dan (u gradu 31,6%, na selu 32,6%), pristup internetu kroz različite uređaje (PC, tablet,

telefon) ili mesta (kuća ili javni pristup). Međutim, jasne razlike između sela i grada se javljaju kada je reč o kućnom priključku na mrežu. Podaci SILC pokazuju da mladi na selu u svom domaćinstvu nemaju priključak, bilo zato što ne mogu da priušte troškove interneta (učestće ove kategorije je dvostruko veće nego u gradu), bilo iz drugih razloga (najčešće zbog nedostupne infrastrukture).

Tabela 29. Da li postoji internet konekcija u kući koju možeš da koristiš za lične potrebe?

	Grad	Selo	ukupno
Da	92,5	85,9	90
Ne – ne možemo da priuštimo	4,4	8,7	6
Ne – drugi razlozi	3,1	5,4	4

Izvor: SILC, 2018

U proseku mladi na internetu dnevno provedu 5 sati i 40 minuta, ali svo ovo vreme nije nužno aktivno vreme. Postoje statistički značajne razlike između vremena koje provedu na internetu mladi u gradu i mladi na selu (t-test (935) = 2,379, p < .05). U proseku, mladi u gradu su na internetu dnevno 5 sati i 42 minuta, a na selu sat manje, odnosno 4 sata i 42 minuta.

Tabela 30. Vreme provedeno na internetu u toku prosečnog dana

Do 1 sata	6,7
2-3 sata	32,0
4-5 sati	27,4
6-10 sati	23,8
Više od 11 sati	10,0

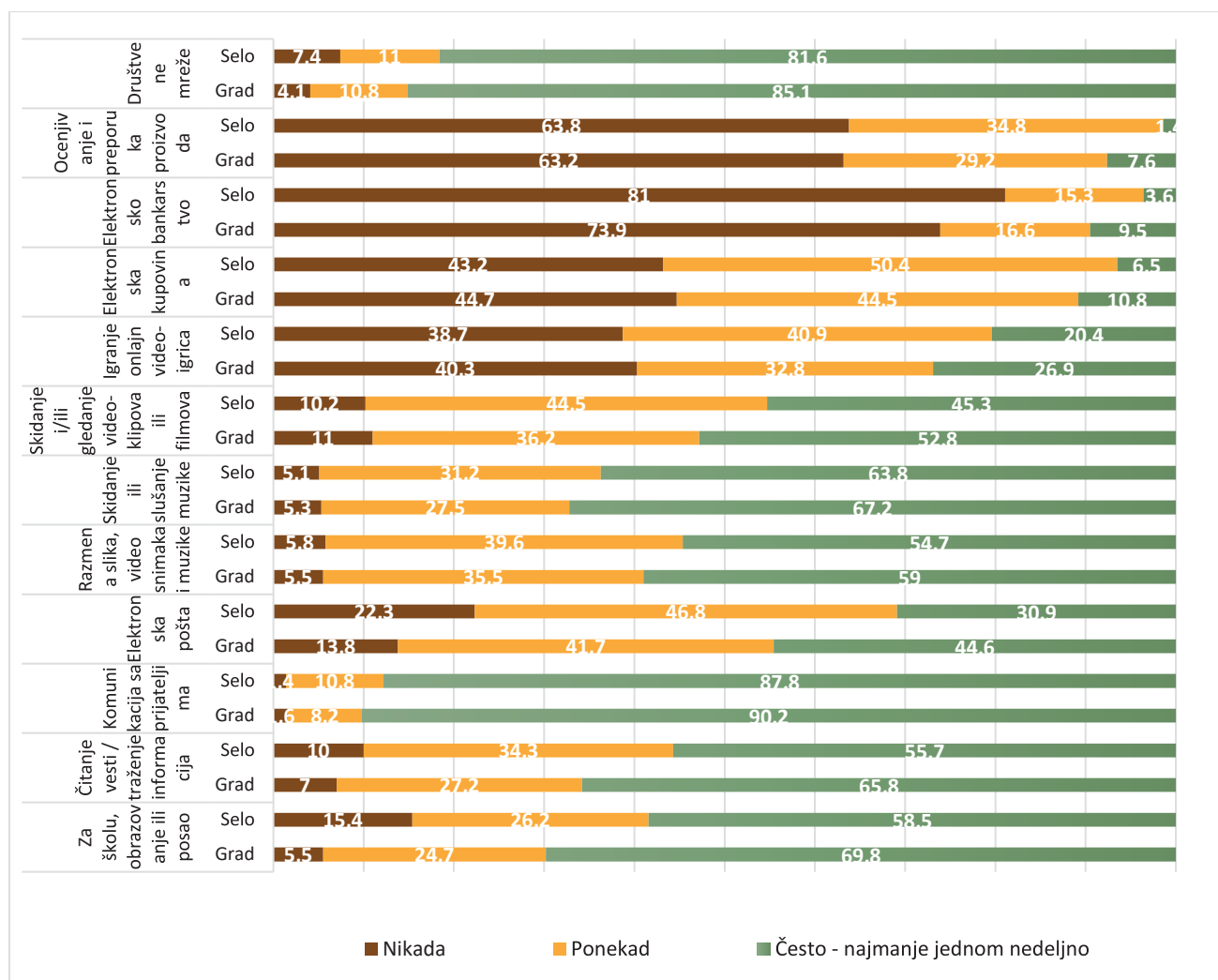
Izvor: SILC, 2018

Posmatrajući distribucije odgovora za šta mladi koriste internet jasno je da se internet najčešće koristi za zabavu i komunikaciju sa prijateljima. Devet od deset (89,7%) mladih osoba koristi internet redovno (najmanje jednom nedeljno) za komunikaciju sa prijateljima, putem posebnih aplikacija (poput *Skype*, *WhatsApp*, *Viber*, *Facetime*, i sl.). Nešto manje njih (84,5%) redovno koristi društvene mreže (*Facebook*, *Instagram*, *Snapchat*, *Twitter*, *LinkedIn*), oko dve trećine koristi i za učenje, školu ili posao (68%), a gotovo isto toliko internet (66,8%) koristi za slušanje muzike, kao i čitanje vesti ili traženje informacija od interesa (64,3%). Aktivnosti koje su najmanje zastupljene su elektronska plaćanja, internet kupovina proizvoda, i ocenjivanje i/ili preporuke za određene proizvode i usluge na internetu.

Podaci ukazuju da postoje značajne razlike u nekim aspektima upotrebe interneta između mladih u gradovima i mladih koji žive na selu. Razlike u svim slučajevima, u

korist su mladih u gradskim sredinama, koji češće upotrebljavaju internet za određene svrhe. Tako, mladi u gradu češće koriste internet u školi, prilikom učenja ili posla ($X^2=19.139$, $p < .001$, Cramer's $V = .124$), kao i za slanje i primanje i-mejlava ($X^2=12.000$, $p < .001$, Cramer's $V = .104$). Takođe, u gradu mladi nešto češće koriste internet i prilikom čitanja vesti i/ili traženja informacija na internetu ($X^2=5.631$, $p=.06$, Cramer's $V = .071$), ali i za ocenjivanje i davanje preporuka za određene proizvode i usluge ($X^2=7.657$, $p < .05$, Cramer's $V = .082$). Kod ostalih oblika upotrebe interneta - komunikacija sa prijateljima, upotreba društvenih mreža (*Facebook, Instagram, Snapchat, Twitter, LinkedIn*), razmena slika, video snimaka i muzike, skidanje ili slušanje muzike, skidanje i/ili gledanje video-klipova ili filmova, igranje onlajn video-igrice, elektronska kupovina, elektronsko bankarstvo – ne postoje statistički značajne razlike kod mladih u odnosu na mesto stanovanja. Analiza nam pokazuje da je upotreba interneta za zabavu i komunikaciju podjednako zastupljena i u gradu i na selu, ali da su oni oblici koji omogućavaju sticanje znanja, dobijanje informacija, intervenciju u digitalnom svetu, kao i poslovnu korespondenciju manje zastupljena među seoskom omladinom. To nam govori da su verovatno veće šanse da mladi na selu internet koriste kao recipijenti sadržaja, a u gradu nešto češće kao sredstvo za postizanje (obrazovnih, poslovnih) ciljeva.

Grafikon 50. Upotreba interneta među mladima prema tipu naselja (%)

Izvor: Shell, 2018

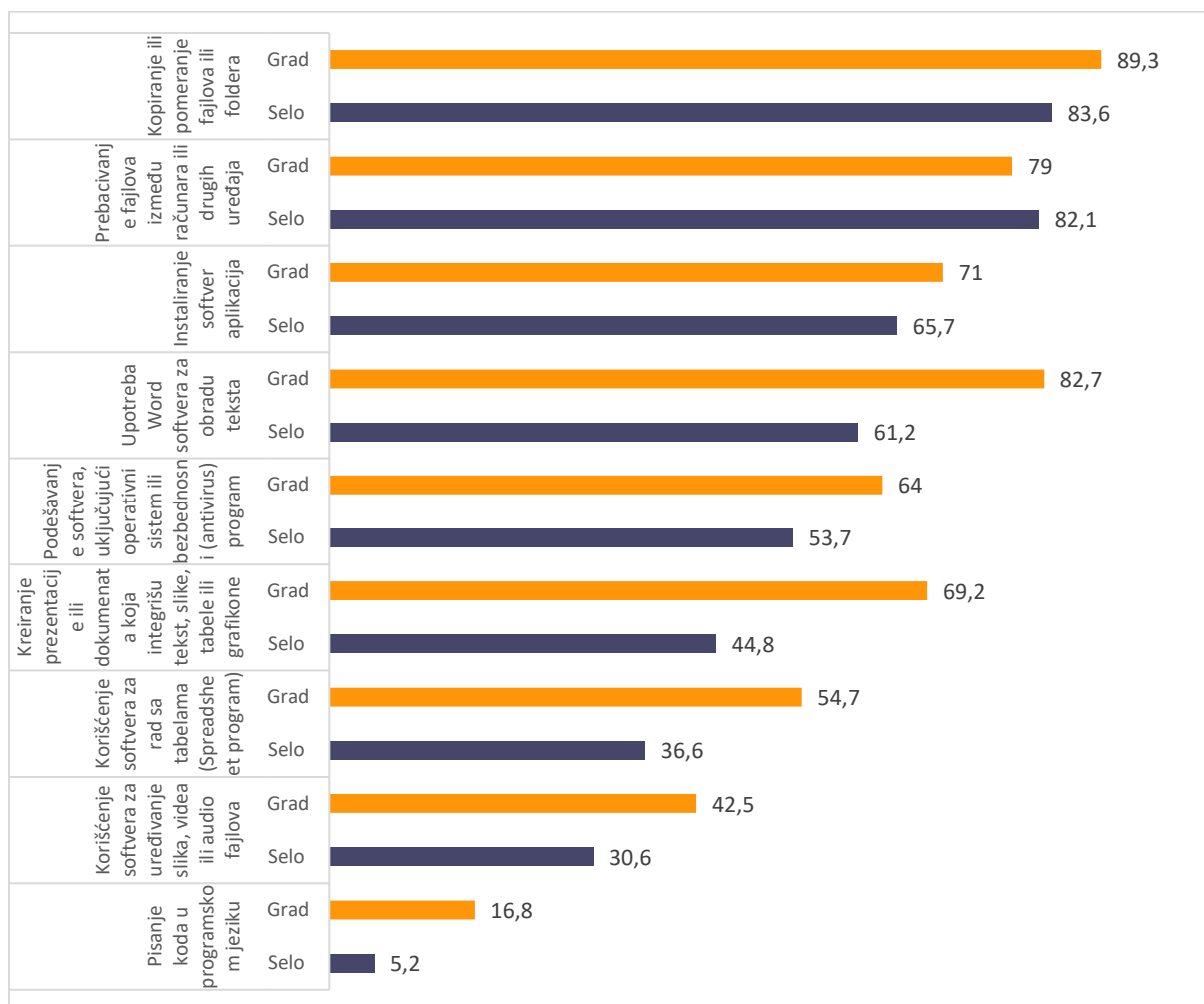
Digitalna pismenost

Kada posmatramo digitalnu pismenost mladih, odnosno načine upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija, zapažamo značajne razlike između mladih na selu i mladih u gradu. Podaci nam pokazuju da skoro svim veštinama, u manjoj ili većoj meri, mladi u gradovima bolje vladaju nego mladi na selu. Kopiranje i/ili pomeranje fajlova, bilo na računaru, ili između računara, koristi preko 80% mladih, i oko ove veštine ne postoje statistički značajne razlike među mladima u odnosu na tip naselja. Ni kod instaliranja softver aplikacija, koje su deo regularnih oblika korišćenja bilo kojih uređaja (telefona, tableta i računara) takođe ne postoje značajne razlike između mladih u gradu i mladih sa sela. Mladi iz gradova imaju bolje razvijene sve ostale veštine u odnosu na mlade sa sela. Tako preko četiri od pet mlade osobe iz grada koriste *Word* aplikaciju, dok istu koriste tri od pet mladih sa sela ($X^2=20.042$, $p < .001$, Cramer's $V = .240$). Slična je situacija i sa kreiranjem prezentacija koje uključuju slike, audio i video sadržaje, gde oko 69% mladih iz gradova, i oko 45% mladih sa sela imaju razvijene ove veštine ($X^2=20.375$, $p < .001$, Cramer's $V = .242$). Mladi sa sela u manjoj meri koriste, i znaju da koriste, programe za rad sa tabelama, koje u gradovima koristi nešto preko polovine mladih, a na selu oko jedne trećine ($X^2=10.828$, $p < .001$, Cramer's $V = .176$).

Mladi sa sela u nešto manjoj meri vladaju i veštinama podešavanjima softvera koji uključuju i korišćenje antivirusnih programa, tako da oko dve trećine mladih u gradu i nešto više od polovine mladih sa sela zna i primenjuje ove operacije ($X^2=3.635$, $p < .05$, Cramer's $V = .102$). Razlika u korišćenju softvera za obradu slika se takođe javlja između mladih iz gradova koji ove veštine koriste češće (oko 40% njih) nego mladi sa sela (oko 30% njih) ($X^2=4.978$, $p < .05$, Cramer's $V = .120$). Najveća razlika se javlja kod mladih koji imaju znanja da kodiraju, odnosno da prave, menjaju ili adaptiraju softverska rešenja. U gradu svaka šesta mlada osoba ima znanje i veštine kodiranja, dok je to slučaj sa svakom dvadesetom mladom osobom na selu ($X^2=10.236$, $p < .001$, Cramer's $V = .172$).

Navedene razlike ukazuju da su mladi na selu u nepovoljnijoj poziciji u odnosu na mlade u gradu, imajući u vidu da su za značajan deo poslova meke veštine digitalne pismenosti neophodne. Upotreba programa *Word*, *Excel*, *Power Point* ili sličnih, kao i instaliranje i održavanje istih su deo standardnog paketa znanja ne samo u administraciji, već i u komunikaciji sa bilo kojim javnim ili privatnim firmama i institucijama. Na ovaj način mladi sa sela imaju manje šanse na tržištu rada, koje se sve više digitalizuje i postaje kompleksnije i zahtevnije, i gde mnoge od navedenih veština nisu prednost nego uslov ulaska i opstanka. Pored njih, posedovanje tvrdih veština, poput programiranja, predstavlja značajan resurs samostalnog ili rada u domaćim ili stranim IT firmama. I u ovom aspektu mladi na selu „kaskaju“ za svojim vršnjacima iz gradova.

Grafikon 51. Digitalne veštine koje poseduju mladi (%)

Izvor: IKT, 2019

Zanimljivo je da kada posmatramo godine mladih na selu, oni koji imaju između 20 i 24 godina, imaju najrazvijenije digitalne veštine ($X^2=7,48$, $p < .05$, Cramer's $V = .236$). Tako, 63% njih zna da pravi prezentacije, za razliku od 46% onih koji imaju 15 do 19 godina, i 31% onih između 25 i 29 godina. Ova starosna kohorta bolje vlada i softverima za uređivanje slika i video sadržaja, jer njih 47% zna da ih koristi, za razliku od 30% onih iz mlađe, i 20% onih iz starije kohorte ($X^2=6,389$, $p < .05$, Cramer's $V = .218$). Među ovom starosnom grupom mladih na selu ima najviše (13%) onih koji znaju da programiraju, dok među mlađima onih koji znaju da kodiraju ima oko 2% a kod starijih oko 4% ($X^2=4,863$, $p=.088$, Cramer's $V = .190$). Obrazovanje mlade osobe se takođe javlja kao značajno povezano sa digitalnim veštinama.

Tako, oni koji imaju visoko obrazovanje (ili studiraju), u 69% slučajeva znaju kako da održavaju i podešavaju softvere (uključujući antivirus), dok je to slučaj sa 44% onih koji imaju niže obrazovanje od fakultetskog ($X^2=6,06$, $p < .05$, Cramer's $V = .241$). Razlika u stepenu korišćenja word programa je još veća s obzirom da nju koristi 89% onih sa fakultetskim obrazovanjem i 49% bez njega ($X^2=16,359$, $p < .001$, Cramer's $V = .397$). Slična je razlika i u upotrebi programa za pravljenje tabela, jer ga oni sa

fakultetskim obrazovanjem koriste u 58% slučajeva za razliku od 24% onih sa nižim nivoom obrazovanja ($X^2=12,44$, $p < .001$, Cramer's $V = .346$), a sličan je stepen znanja kod korišćenja softvera za obradu slika i video sadržaja – mladi sa fakultetskim obrazovanjem u 56% slučajeva koriste ove veštine, za razliku o 15% mladih bez ovog nivoa obrazovanja ($X^2=19,137$, $p < .001$, Cramer's $V = .429$). Zanimljivo je da iako mladi na sa nižim nivoom obrazovanja od fakultetskog u manjoj meri (oko 4%) prijavljuju da znaju da programiraju/kodiraju u odnosu na mlade sa fakultetskim obrazovanjem (oko 11%), ova razlika nije statistički značajna, pokazujući da možda postoji potencijal da se određene veštine koje mogu biti veoma važan aspekt pozicije na tržištu rada mogu savladati bez visokog obrazovanja.

Da bismo prepoznali načine na koji su grupisane aktivnosti na internetu, odnosno da bismo prepoznali tipične obrasce, sprovedi smo analizu glavnih komponenti. Tom prilikom je izdvojeno četiri tipična obrasca načina na koji mladi koriste internet, koji ukupno objašnjavaju 63,3% varijanse. Prvi obrazac smo nazvali "zabava" i on uključuje aktivnosti: skidanje ili slušanje muzike, skidanje i/ili gledanje video-klipova ili filmova, razmena slika, video snimaka i muzike i igranje onlajn video-igrice. Drugi obrazac smo nazvali "informisanje i učenje" i on se primarno sastoji od upotrebe interneta za obrazovanje i/ili posao, traženje informacija, slanje i primanje mejlova. Treći obrazac počiva na upotrebi interneta za komunikaciju sa prijateljima, rođacima i provođenje vremena na društvenim mrežama. Četvrti obrazac koji smo nazvali "ekonomski" uključuje primarno internet finansijske transakcije.

Tabela 31. Analiza glavnih komponenti – tipični obrasci načina upotrebe interneta među mladima na selu

	Obrasci			
	Zabava	Informisanje i učenje	Komunikacija	Ekonomski
Skidanje ili slušanje muzike	.758			
Skidanje i/ili gledanje video-klipova ili filmova	.738			
Razmena slika, video snimaka i muzike	.697	.334		
Igranje onlajn video-igrice	.686			
Za školu, obrazovanje ili posao		.817		
Elektronska pošta		.783		
Čitanje vesti / traženje informacija		.551	.311	
Ocenjivanje i preporuka proizvoda		.481		.373
Komunikacija sa prijateljima			.852	
Društvene mreže			.851	
Elektronsko bankarstvo				.804
Elektronska kupovina				.781

Kada posmatramo samo mlade na selu uočavamo izvesne razlike među njima u načinu na koji upotrebljavaju internet. Kada je reč o prvom obrascu, zabavi, ovaj obrazac je prisutniji kod mladića nego kod devojaka ($\rho = .242, p < .001$), opada sa godinama starosti ($\rho = -.189, p < .001$), i manje je prisutan kod onih koji su u braku ili imaju decu ($\rho = -.221, p < .001$). Lično obrazovanje mladih, kao ni obrazovanje njihovih roditelja, ne pokazuje vezu sa ovim obrascem. Dakle, ovaj obrazac dominira kod mlađeg dela populacije mladih, i sa odrastanjem i preuzimanjem odgovornosti odraslih opada, verovatno sa smanjenjem slobodnog vremena na raspolaganju. Drugi obrazac, informisanje i učenje, raste sa godinama starosti ($\rho = .244, p < .001$) mlade osobe, i sa obrazovanjem majke ($\rho = .182, p < .05$) i oca ($\rho = .259, p < .001$). On je povezan sa kulturnim kapitalom porodice porekla, a sa godinama mlade osobe postaje sve značajniji, posebno sa upisom fakulteta i početkom rada. Ni ovaj obrazac nije direktno povezan sa obrazovanjem mlade osobe, niti finansijskim stanjem domaćinstva. Treći obrazac je nešto prisutniji kod devojaka nego kod mladića ($\rho = -.269, p < .001$), i povezan je pozitivno sa materijalnim stanjem domaćinstva ($\rho = .245, p < .001$). Poslednji obrazac pokazuje jedino vezu sa godinama ($\rho = .382, p < .001$), tako što postaje prisutniji sa odrastanjem. Tek finansijska samostalnost omogućuje mladima da internet koriste i za kupovinu i plaćanja.

Kvalitativni odgovor na upotrebu interneta na selu

Internet mladi sa sela uglavnom koriste za učenje i društvene mreže kao i druge zabavne sadržaje, a slabo za informisanje o društvenim i političkim temama. Oni koji studiraju, u velikoj meri koriste za razmenjivanje informacija i obavljanje drugih fakultetskih aktivnosti *online* putem. Ispitanici ocenjuju da druženje preko mreža danas isuviše preuzima primat, i ponekad i sami primećuju da zapadaju u istu zamku. Među ispitanicima svi su korisnici novih tehnologija na optimalnom nivou, ali nije bilo onih koji na naprednom nivou koriste tehnologije (na primer, programiranje).

Mislim da 90% koristi internet za društvene mreže. Samo nešto kad nas zanima u tom trenutku kad su nam potrebne neke informacije da koristimo internet. A ovako kad uzmeš telefon prvo vidiš šta ima na instagramu, šta ima na fejsu, nešto na youtube-u pogledaš i onda gasiš telefon. Samo ako te nešto zanima na google-u pogledaš i tražiš neke informacije koje su ti potrebne.

Sve je više dece koja gledaju u telefon, koja se ne druže, bitno je samo ko je šta rekao, kako ovo, kako ono. Mislim baš je dosta dece koja se ne druže, idemo da se vidimo i onda su 3 sata, 3 sata provedu na telefonu, ne progovore ni jednu jedinu reč.

Nekako su ljudi prestali da se druže. Da li zbog kompjutera, razvoja tehnologije ili nečega, svi su se povukli u neke sobe. Na fudbalu nas ima manje svako veče nego što nas je bilo ranije, na basketu isto. Imamo, ali to je u mnogo manjem intenzitetu nego što je ranije bilo to druženje.

Mladi ne podržavaju *online* vid nastave (kao posledice epidemioloških mera). Problemi koje u tom smislu navode vezani su za neefikasnost i manju mogućnost

posvećenosti predavača. Sa druge strane, navode i da *online* predavanja znače u smislu uštede vremena, tako da prepoznaju i koristi i ograničenja ovog vida komunikacije.

Mnogo je lakše uspostaviti neko razumevanje uživo nego preko ovih Google učionica. Taj materijal se pošalje, neko ga shvati kako treba, neko ne. Tu krene zbrka, svi se javljaju, trideset učenika, kad kreneš da čitaš one poruke, tu se u dva minuta napravi sto poruka. Ja iskreno na kažem nekad se iznerviram i izađem iz one grupe, ne uradim domaći, ostane neurađeno, ja posle da se vraćam na domaći posle onih hiljadu poruka... ja mislim da je bolje ovako kad je tradicionalno, ode se u školu, postoji neki red, disciplina, javljaju se, kad se javiš za reč ti pričaš a ne svi ovako odjednom pišu. Mislim da je generalno lakše ovako uživo.

Međutim, *online* učenje i informisanje generalno oni vide kao potencijalno pogodniju u odnosu na tradicionalnu formu učenja. Osim toga, poljoprivrednici internet u velikoj meri, osim za informisanje, koriste i za pronalaženje svih relevantnih informacija o novim tehnologijama i načinima gajenja biljaka i životinja, ali i za plasiranje svojih proizvoda.

Potreba za posebnim mestom komunikacije mladih sa sela.

Većina ispitanika se složila da bi bilo dobro da postoji neki prostor na internetu u okviru kojeg bi oni mogli da dele neka svoja iskustva, da čuju iskustva drugih i da kroz komunikaciju sa mladima koji žive na selu, kao i u zemlji, ali i inostranstvu, dođu do razmena zanimljivih ideja i stavova. Ispitanici ne znaju za postojanje portala o mladima na selu, i veoma podržavaju tako nešto, a naročito u funkciji poslovanja, kao i turizma (kratkih organizovanih tura), kulturnih dešavanja i umrežavanja/komunikacije. Ipak, nisu sigurni da bi većini mlade ruralne populacije to bilo zanimljivo. Misle da bi zanimljivo prezentovan sadržaj mogao uticati na veću popularnost takvog portala. Tu bi mogli spadati neki zanimljivi audio i video sadržaji. Oni su, dalje, lično voljni da se uključe u rad portal takve vrste i imaju različite ideje u smislu ličnog doprinosa sadržaju, što je najčešće edukativne prirode.

Ja bih voleo da postoji tako neki portal i na njemu bi trebalo da postoje sve te neke servisne informacije koje nam trebaju. I mi koji znamo kada se predaje za neke subvencije i nešto, što nam olakšava poljoprivredu i sve to, ali postoje ljudi koji ne znaju i ako im kažete da na toj tački mogu da nađu nešto možda će im biti lakše.

Portal takve vrste bi mogao da ima i servisni karakter jer bi mladima davao sve potrebne informacije o specifičnim poslovnim, kreativnim, edukativnim programima koji se odvijaju na selu, omogućavao pristup svim formularima, ili načinima njihovog popunjavanja i podnošenja, čime bi doveo i do transfera znanja i informacija između generacija, jer bi mladi posedovali pored informacija koje specifične za mlade, i one koje su specifične za selo i poljoprivrednu proizvodnju.

Ja bih voleo da postoji tako neki portal i na njemu bi trebalo da postoje sve te neke servisne informacije koje nam trebaju. I mi koji znamo kada se predaje za neke subvencije i nešto, što nam olakšava poljoprivredu i sve to, ali postoje ljudi koji ne znaju i ako im kažete da na toj tački mogu da nađu nešto možda će im biti lakše. Sada te servisne informacije, od termina kada se predaju te subvencije zbog kojih mogu da zakasne i izgube neki ozbiljan novac koji bi im olakšao poljoprivredu i samo

delovanje u poljoprivredi. Možda bi takve neke informacije mnogo olakšale život ljudima na selu i samim tim ohrabrilo ih da nastave da se bave poljoprivrednom i da razvijaju tu svoju poljoprivredu proizvodnju.

Kada je poslovanje u pitanju, naglasak portala bi trebalo da bude na poljoprivredi. Jedna od podržanih ideja se odnosi na informativne sadržaje u smislu prakse iz bližih i drugih evropskih zemalja. Povezano sa pominjanim stavom da glas mladih sa sela danas nije dovoljno uvažen, prevladava stav da bi portal trebalo da sadrži i tu funkciju.

Primer dobre prakse, jer ako dajete primer iz Evropske unije, iz Slovenije, i kad date primer našoj omladini u ruralnim područjima kako i drugi rade, ja mislim da će to malo da ih podstakne da i oni tako rade. Jer ja znam sama po sebi kad vidim kako ljudi u ruralnim područjima iz EU rade nešto i koliko je to lepše. Same one slike, meni je fascinantno krave u Švajcarskoj kad vidim, kad vidite ovde u Srbiji to manje-više kažete „pa šta, krava“, ali kad vidite te slike koliko je to lepo, koliko dajte dara, tako da bude više vizuelno, slike, linkovi, primer dobre prakse. Onda se dođe do kao nekog zajedništva, pa ajde, možemo i mi to da radimo.

Mene bi zanimala kakva je slika mladih poljoprivrednika, Hrvatska, Slovenija, kako oni, zanimalo bi me to, malo dalje, kako oni gledaju na poljoprivredu.

Ja se slažem za primer dobre prakse i da to bude vizuelno što lepše kako bi privuklo nekog da uopšte pročita to, neki tekst i da pogleda nešto. Iskreno voleo bih da uporedim, ono što ja radim da li je to bolje ili lošije i na kom nivou sa komšijama iz drugim drugim država, iz Evrope i sveta, i šta je to što ja mogu da ukradem od njih, a kroz neke tekstove o nama šta oni mogu da ukradu od naš, ako mi radimo nešto bolje od njih.

Ispitanici takođe ističu da ovaj portal može, i treba da ima i društveni karakter, ali da se treba čuvati od njegove politizacije i vrednosnih razlika učesnika. Preporuka je da on bude u vrednosnom smislu što neutralniji i inkluzivniji, a što više okrenut ka praktičnim izazovima na selu.

Ključni nalazi

- I u gradu, i na selu, 98% mladih ima ili svakodnevno ili gotovo svaki dan pristup internetu kroz različite uređaje (PC, tablet, telefon) ili mesta.
- Mladi sa sela češće unutar domaćinstva nemaju priključak za internet.
- Mladi sa sela u proseku sat vremena manje provedu dnevno na internetu, u poređenju sa vršnjacima iz gradova.
- Najčešći oblik upotrebe interneta je u svrhu zabave.
- Mladi na selu ređe koriste internet u školi, prilikom učenja ili posla, za slanje i primanje e-mailova, prilikom čitanja vesti i/ili traženja informacija na internetu, ali i za ocenjivanje i davanje preporuka za određene proizvode i usluge u odnosu na mlade iz urbanih sredina.
- Svim digitalnim veštinama u manjoj ili većoj meri mladi u gradovima bolje vladaju nego mladi na selu.
- Najizrazitije razlike se javljaju kod mladih koji znaju da kodiraju, odnosno da prave, menjaju ili adaptiraju softverska rešenja.
- Na selu mladi starosti između 20 i 24 godina imaju razvijenije digitalne veštine.
- Postoji potreba za posebnim portalom gde bi se razmenjivale informacije i iskustva mladih sa sela. Osnovna preporuka je da ovaj portal ima praktičnu usmerenost i da sačuva vrednosnu neutralnost. Ispitanici su spremni da podele svoja iskustva i da se uključe u rad jednog ovakvog portala.

Reference

- AARP (2005). Sexuality at midlife and beyond: 2004 Update of attitudes and behaviors. Retrieved from http://assets.aarp.org/rgcenter/general/2004_sexuality.pdf
- Bernard, J. (2019). Where Have All the Rural Poor Gone? Explaining the Rural–Urban Poverty Gap in European Countries. *Sociologia Ruralis*, 59: 369–392.
- Bertolini P., Montanari M. and Peragine V. (2008). Poverty and Social Exclusion in Rural Areas, European Communities, <https://www.findevgateway.org/paper/2008/09/poverty-and-social-exclusion-rural-areas>
- Blazer, D., Georg, L., Landerman, R., Pennybacker, M., Melville, M., Woodbury, M., Manton, K., Jordan, K., and Locke, B. (1985). Psychiatric disorders: A rural/urban comparison. *Archives of General Psychiatry*, 42, 651–656.
- Bornstein, B. H., and Tomkins, A. J. (2015). Institutional Trust: An Introduction. In: B. H. Bornstein and A. J. Tomkins (eds.), *Motivating cooperation and compliance with authority: The role of institutional trust*, New York: Springer, 1–11.
- Burger, M.J., Morrison, P.S., Hendriks, M. and Hoogerbrugge, M.M. (2020). Urban-rural happiness differentials across the world. In J. Helliwell, R. Layard, J. Sachs and J.E. de Neve (eds.), *World Happiness Report 2020*. New York: UN Sustainable Development Solutions Network, 67–94.
- EC (2008). Poverty and social exclusion in rural areas. Final study report. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Firat, R. B. (2016). Discrimination and Well-Being: The Moderating Effects of Agentic Value Orientations. *Social Indicators Research*, 134(1), 167–194.
- Fuller-Rowell, T. E., Evans, G. W., and Ong, A. D. (2012). Poverty and Health. *Psychological Science*, 23(7), 734–739.
- Gordon, W. R., and Caltabiano, M. L. (1996). Urban-rural differences in adolescent self-esteem, leisure boredom, and sensation-seeking as predictors of leisure-time usage and satisfaction. *Adolescence*, 31(124), 883–901.
- Gruebner, O., Rapp, M. A., Adli, M., Kluge, U., Galea, S., and Heinz, A. (2017). Cities and mental health. *Deutsches Ärzteblatt International*, 114, 121–127.
- Gvozdanović, A. and Kovačić, M. (2020). Devedesete s odgođenim djelovanjem: jačanje tradicionalističkih vrijednosti među mladima u Hrvatskoj. In: O. Obad i P. Bagarić (ur.), *Devedesete: kratki rezovi. Nova etnografija*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 227–268.
- Hodgetts, D., and Stolte, O. (2014). Social Distance. In: T. Teo (ed.), *Encyclopedia of Critical Psychology*, New York: Springer, 1776–1778.
- Hofstede, G.H. and G. Hofstede (2001). *Culture's Consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Howell, R. T., and Howell, C. J. (2008). The relation of economic status to subjective well-being in developing countries: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 134(4), 536–560.
- Inglehart, R., and Welzel, C. (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inkeles, A. (1983). *Exploring Individual Modernity*, New York: Columbia University Press.
- Iwasaki, Y. (2016). Contributions of leisure to "meaning-making" and its implications for leisure studies and services. *Annals of Leisure Research*, 20(4), 416–426.
- Keeley, B. (2015). *Income Inequality: The Gap between Rich and Poor*, Paris: OECD Insights, OECD Publishing.
- Lavrič, M., Tomanović, S. and Jusić, M. (2019). *Youth Study Southeast Europe 2018/2019*. Berlin: FES.
- Lederbogen, F., Kirsch, P., Haddad, L., Streit, F., Tost, H., Schuch, P., ... Meyer-Lindenberg, A. (2011). City living and urban upbringing affect neural social stress processing in humans. *Nature*, 474(7352), 498–501.
- Lee, D.M., Vanhoutte, B., Nazroo, J., and Pendleton, N. (2016). Sexual health and positive subjective well-being in partnered older men and women. *Journals of Gerontology: Series B*, 71(4), 698–710.
- Lenzi C., Perucca G. (2020) Urbanization and Subjective Well-Being. In: Della Torre S., Cattaneo S., Lenzi C., Zanelli A. (eds.), *Regeneration of the Built Environment from a Circular Economy Perspective*. Research for Development. Cham: Springer.
- Macours, K., and Swinnen, J. F. M. (2008). Rural–Urban Poverty Differences in Transition Countries. *World Development*, 36(11), 2170–2187.
- Martin, W.H. and Mason, S. (1998). *Transforming the Future: Rethinking Free Time and Work*. Sudbury: Leisure Consultants.
- Mckenzie, K. (2008). Urbanization, Social Capital and Mental Health. *Global Social Policy: An Interdisciplinary Journal of Public Policy and Social Development*, 8(3), 359–377.
- McKnight, D. H., Cummings, L. L., and Chervany, N. L. (1998). Initial Trust Formation in New Organizational Relationships, *Academy of Management Review*, 23, 473–490.
- Mentus, V. (2020). Determinants of mental well-being in Serbia. *Sociološki pregled*, 54, 216–241.
- Milić, A. i dr. (2010). *Vreme porodica: sociološka studija o porodičnoj transformaciji u savremenoj Srbiji*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Milovanović, G. i dr. (2005): *Mreža u razvoju*, Beograd: BOŠ.
- Misztal, B. (1996). *Trust in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.

- Mojić, D. (2004). Radne strategije gradske i seoske omladine u Srbiji. U: A. Milić (ur.) Društvena transformacija i strategije društvenih grupa: svakodnevica Srbije na početku trećeg milenijuma. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Mojić, D. (2008). Siromaštvo mladih u Srbiji danas, *Socijalna misao*, 15(4), 179–191.
- Mojić, D. (2010). Promene radnih strategija mladih u postsocijalističkoj transformaciji: uporedna analiza gradske i seoske omladine u Srbiji 2003–2007. U: S. Cvejić (ur.), *Suživot sa reformama: građani Srbije pred izazovima „tranzicijskog“ nasleđa*, Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Mojić, D. (2012). *Obrazovni resursi, orijentacije i delanje mladih*. U: S. Tomanovi i dr. (ur.), *Mladi naša sadašnjost*, Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Okulicz-Kozaryn, A. (2010). Religiosity and life satisfaction across nations. *Mental Health, Religion and Culture*, 13(2), 155–169.
- Okulicz-Kozaryn, A. (2015). When Place is Too Big: Happy Town and Unhappy Metropolis, 55th Congress of the European Regional Science Association: World Renaissance: Changing roles for people and places, 25-28 August 2015, Lisbon, Portugal, European Regional Science Association (ERSA), Louvain-la-Neuve.
- Patterson, I., Pegg, S., and Dobson-Patterson, R. (2000). Exploring the links between leisure boredom and alcohol use among youth in rural and urban areas of Australia. *Journal of Park and Recreation Administration*, 18(3), 53-76.
- Pešić, J. (2017). *Promena vrednosnih orijentacija u postsocijalističkim društvima Srbije i Hrvatske. Politički i ekonomski liberalizam*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja, Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.
- Petrović, M. (2009). Domaćinstva u Srbiji prema porodičnom sastavu: Između (pre)modernosti i (post)modernosti. U: A. Milić i S. Tomanović (ur.), *Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi*, Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Pop, C. L. (2017). Physical activity, body image, and subjective well-being. In: *Well-being and quality of life. Medical Perspective*, Chapter: 1. 1st Ed., London: InTech, 1-19.
- Prairie, B. A., Scheier, M. F., Matthews, K. A., Chang, C.-C. H., and Hess, R. (2011). A higher sense of purpose in life is associated with sexual enjoyment in midlife women. *Menopause*, 18(8), 839–844.
- Probst, J., Laditka, S., Moore, C., Harun, N., Powell, M., and Baxley, E. (2006). Rural-urban differences in depression prevalence: Implications for family medicine. *Family Medicine*, 38(9), 653–660.
- Roberts, K. (2011). Leisure: the importance of being inconsequential. *Leisure Studies*, 30(1), 5–20.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*, New York: Free Press.
- Saroglou, V., Delpierre, V., and Dernelle, R. (2004). Values and religiosity: a meta-analysis of studies using Schwartz's model. *Personality and Individual Differences*, 37(4), 721–734.

- Scheil-Adlung, X. (2015). Global Evidence on Inequities in Rural Health Protection: New Data on Rural Deficits in Health Coverage for 174 Countries, ESS Document No. 47, International Labour Office.
- Schwartz, S. (2002): A proposal for measuring value orientations across nations. Chapter 7 of: European Social Survey. Development of the Core Questionnaire.
- Servon, J. L. (2002). Bridging the Digital Divide: Technology, Community, and Public Policy, Oxford: Blackwell Publishing.
- Shucksmith, M., S. Cameron, T. Merridew and F. Pichler (2009). Urban-rural differences in quality of life across the European Union. *Regional Studies* 43(10),1275-1289.
- Sjolie, A.N. and Thuen, F. (2002). School journeys and leisure activities in rural and urban adolescents in Norway. *Health Promotion International*, 17(1), 21-30.
- Snoep, L. (2008). Religiousness and happiness in three nations: A research note. *Journal of Happiness Studies*, 9(2), 207-211.
- Solmi F., Dykxhoorn J., Kirkbride, J.B. (2016). Urban-Rural Differences in Major Mental Health Conditions. In: Okkels N., Kristiansen C., Munk-Jorgensen P. (eds). *Mental Health and Illness in the City. Mental Health and Illness Worldwide*. Singapore: Springer.
- Stanca, L. (2010). The Geography of Economics and Happiness: Spatial Patterns in the Effects of Economic Conditions on Well-Being. *Social Indicators Research*, 99(1), 115-133.
- Stanojević, D. (2012). Media Use among Young People in Serbia. *Sociologija*, 54(2), 369-385.
- Stanojević, D., i Vukelić, J. (2019). Socijalne biografije mladih aktivista političkih partija u Srbiji. U: J. Pešić, V. Backović i A. Mirkov (ur.). *Globalna kriza neoliberalnog oblika kapitalističke regulacije i lokalne posledice*, Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta
- Swain, N. (2016). Eastern European Rurality in a Neo-Liberal, European Union World. *Sociologia Ruralis*, 56(4), 574-596.
- Thome, H. (2015). Values, Sociology of. In: J. D. Wright (ed.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, 2nd ed. Oxford: Elsevier, 47-53.
- Tomanović, S. i Stanojević, D. (2015). *Mladi u Srbiji 2015. – Stavovi, opažanja, verovanja i nadanja*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung i Secons.
- Twenge, J. M., Campbell, W. K., and Carter, N. T. (2014). Declines in Trust in Others and Confidence in Institutions Among American Adults and Late Adolescents, 1972-2012. *Psychological Science*, 25(10), 1914-1923.
- Umberson, D., and Hughes, M. (1987). The Impact of Physical Attractiveness on Achievement and Psychological Well-Being. *Social Psychology Quarterly*, 50(3), 227-236.
- Veenhoven, R. (1994). How satisfying is rural life? In: J. Cecora (ed.), *Changing Values and Attitudes in Family Households, with Rural Peer Groups, Social Networks and*

- Action Spaces, Bonn, Germany: Society for Agricultural Policy and Rural Sociology.
- Walsh, S.D., Bruckauf, Z., and Gaspar, T. (2016). Adolescents at Risk: Psychosomatic health complaints, low life satisfaction, excessive sugar consumption and their relationship with cumulative risks, Innocenti Working Papers no. 2016_13, UNICEF Innocenti Research Centre: Florence.
- Welch, M. R., Rivera, R. E. N., Conway, B. P., Yonkoski, J., Lupton, P. M., and Giancola, R. (2005). Determinants and Consequences of Social Trust. *Sociological Inquiry*, 75(4), 453–473.
- Weziak-Bialowolska, D. (2016) Spatial variation in EU poverty with respect to health, education and living standards. *Social Indicators Research* 125 (2) pp. 451–479.
- WHO Regional Office for Europe (2010). Rural poverty and health systems in the WHO European Region. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Williams, D. R., and Mohammed, S. A. (2008). Discrimination and racial disparities in health: evidence and needed research. *Journal of Behavioral Medicine*, 32(1), 20–47.

Korišćene baze podataka

ESS - European Social Survey, 2018.

Eurostat - <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

IKT - Informaciono komunikacione tehnologije u Srbiji, Republički zavod za statistiku 2018.

SHELL - Youth Studies in Southeast Europe 2018/2019, Friedrich-Ebert-Stiftung.

SILC - Anketa o prihodima i uslovima života, Republički zavod za statistiku 2018.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Podrška Evropske komisije u izradi ove publikacije
ne predstavlja potvrdu sadržaja koji odražava samo
viđenja autora, i Evropska komisija ne smatra se
odgovornom za upotrebu informacija sadržanih u njoj.

Pod lupom: Mladi na selu

Decembar 2020

Ova brošura je kreirana u sklopu
projekta "Under the Loupe - Rural
youth Work"

Referentni broj:

2020-1234-1234

Tekstove pripremili i uredili:

dr Dragan Stanojević
dr Vladimir Mences

Dizajn:

Nikola Senković